

ГУЛЬПА ДІАНА

ЛІТЕРАТУРА СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Література ранніх цивілізацій Єгипту та Месопотамії

навчальний посібник для студентів

I-го курсу угорського відділення

Українсько-угорського навчально-наукового інституту

Ужгород

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА УГОРСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ГУЛЬПА ДІАНА

ЛІТЕРАТУРА СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Література ранніх цивілізацій Єгипту та Месопотамії

навчальний посібник для студентів

І-го курсу угорського відділення

Українсько-угорського навчально-наукового інституту

Ужгород

2023

УДК 821.09(358)(076)

ББК Ш5(0)(3)я73

Г 94

Навчальний посібник містить короткий виклад історії стародавнього сходу, літератури Єгипту та Месопотамії. У ньому розкриваються особливості суспільно-політичного, соціально-економічного розвитку зазначених країн, дається характеристика культури, релігії, театру. Основний акцент ставиться на дослідженні розвитку літератури. Студенти мають можливість ознайомитися з літературною спадщиною зазначених країн.

Рецензенти: доц. Зикань Х. І.

доц. Берта Е. Б.;

Відповідальний за випуск:

Рекомендовано до друку Вченою радою Українсько-угорського навчально-наукового інституту. Протокол № від 30 червня 2023 року.

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYÜGYI MINISZTERIUMA
UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
UKRÁN–MAGYAR OKTATÁSI–TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR FILOLÓGIAI TANSZÉK

Hulpa Diána

AZ ÓKORI KELET IRODALMA

A korai civilizációk, az Ókori Egyiptom és Mezopotámia irodalma

Módszertani segédeszköz

az elsőéves magyar szakos egyetemi hallgatók számára

Ungvár

2023

TARTALOM

Bevezetés.....	2
1. A keleti irodalom. Egyiptom irodalma.....	4
1.1. Az ókori Egyiptom társadalmi-politikai, gazdasági helyzetéről.....	5
1.2. Művészet az ókori Egyiptomban.....	6
1.3. Az ókori egyiptomiak hitvilága.....	8
1.4. Színház és színjátszás az ókori Egyiptomban.....	10
I. Az Óbirodalom kora.....	12
2.1. Az Óbirodalom-kori irodalmi hagyomány.....	13
2.2. Vallási és didaktikus irodalom az Óbirodalom korában.....	14
II. A Középbirodalom kora.....	17
3.1. A klasszikus irodalom kora.....	17
3.2. Költészet a Középbirodalom korában.....	20
3.3. Az elbeszélő és meseirodalom a Középbirodalom korában.....	21
III. Az Újbirodalom kora.....	23
4.1. Vallási irodalom az Újbirodalom korában.....	24
4.2. Az egyiptomi népmese az Újbirodalom korában.....	25
4.3. Szerelmi líra az Újbirodalom korában.....	26
IV. A Későbirodalom kora.....	27
5.1. A démotikus irodalom kora.....	27
5.2. A kopt irodalom kora.....	28
6. Mezopotámia irodalma	
6.1. társadalmi-politikai, gazdasági helyzetéről.....	
6.2. Írás Mezopotámiában.....	
6.3. Mezopotámia hitvilága.....	
6.4. A sumér irodalmi, kulturális hagyaték.....	
6.5. Az akkád-babiloni irodalom.....	
Összegzés.....	29
Kötelező olvasmányok.....	31
Hivatkozott irodalom.....	32

OSZTÁLYOZÁSI SZEMPONTOK

A hallgatók tevékenysége a gyakorlati órán megszerzett pontszámok, valamint a moduldolgozat során megszerzett pontszámok alapján van értékelve. A hallgatók osztályozása négyes pontrendszerben történik: kitűnő, jó, elégséges, elégtelen. Az értékelés során a következő szempontokat kell figyelembe venni:

Kitűnő érdemjegyre a hallgató köteles tökéletesen tájékozódni az irodalmi anyagban, ismernie kell a tanult irodalmi korszakot, a korszakban jelentkező stílusirányzatokat, társadalmi-politikai, gazdasági, kulturális viszonyokat. Kimerítő választ kell adnia a feltett elméleti kérdésekre, tájékozódnia kell a korszak szépirodalmi alkotásaiban, képesnek kell lennie elemezni, értelmezni azokat, valamint párhuzamot vonni saját korával, kihangsúlyozva a szövegben rejlő aktualitást.

Jó érdemjegyre helyes válaszokat kell adnia a feltett elméleti kérdésekre, tájékozódnia kell az irodalmi korszakban, ismernie kell a korszakot meghatározó irányzatokat. Ismernie és értelmeznie kell a korszak szépirodalmi hagyatékát. Válaszaiban megengedett némi, jelentéktelen pontatlanság.

Elégségesre minősíthető a hallgató felelete akkor, ha kevésbé és következtelenül tájékozódik az anyagban, a szépirodalmi alkotások elemzésekor, értelmezésekor hibásan értékeli, értelmezi azokat. Nem képes levetíteni a tanult korszak és olvasott szépirodalmi alkotás tanulságait saját korára, nem képes felismerni az azokban rejlő aktualitást.

Elégtelen érdemjegyre értékelhető a hallgató felelete akkor, ha ismereteiben nagy hiányosságok vannak. Felületesen vagy egyáltalán nem ismeri a tanult korszakot, annak irodalmi hagyatékát. Válaszaiban nem önálló olvasási élményeire támaszkodik, hanem rövid tartalom leírásokra. Nem képes értelmezni a szépirodalmi szöveget és aktualitását sem képes felismernie. A gyakorlati feladatokat vagy egyáltalán, vagy hiányosan teljesítette.

AZ OSZTÁLYOZÁS MÓDSZERE

A hallgatók tudásszintjét 100-as skálán mérik fel, értékelik, a következő módon: gyakorlati órán a hallgató 50 pontot gyűjthet össze, valamint moduldolgozaton is 50 pontot szerezhethet. A gyakorlati feleletek és a moduldolgozat összesített pontszáma 100.

Azok a hallgatók, akik a gyakorlati és moduldolgozat során 90–100-ig terjedő pontszámot gyűjtöttek össze, kitűnő érdemjegyet kapnak és felmentést a vizsga vagy szigorlat alól. Az ennél alacsonyabb pontszámot elérő hallgatóknak, kivételt képez az elégtelenre 0–59 pontra teljesítők esete, akiknek kötelező vizsgázni vagy/és szigorlatozni, egyéni döntés alapján megvan a lehetősége arra, hogy javítson pontszámán, eredményén, vizsgán vagy/és szigorlaton. A bolognai rendszerben a pontozás a következő 90–100-ig A pont, kitűnő; 89–82-ig B pont, erős négyes; 81–74-ig C, gyenge négyes; 73–64-ig D, erős hármas; 63–60-ig E, gyenge hármas; 59–35-ig F, erős kettes, lehetőség van újra írni a moduldolgozatot és javítani; 34–0-ig FX, gyenge kettes, nincs lehetőség javítani a moduldolgozat eredményén.

Irodalomból írt moduldolgozat esetén a hallgató öt elméleti kérdést kap, amely kérdések mindegyike 10 pontot ér, így összesen 50 pontot lehet összegyűjteni. A gyakorlati feladatokra a hallgató szintén 50 pontot kaphat. Gyakorlati órán a hallgató szóban számol be ismereteiről vagy referátum, prezentáció formájában.

OSZTÁLYOZÁSI SKÁLA: NEMZETI ÉS ECTS

az összes tanulmányi eredményért adható pontszám	ECTS szám	a nemzeti osztályozás skálája	
		vizsga, gyakorlati, referátum osztályozására	szigorlat osztályozására

90 – 100	A	kitűnő	beszámít
82-89	B	jó	
74-81	C		
64-73	D	elégéses	
60-63	E		
35-59	FX	elégtelen, javítási lehetőséggel	nem számít be, javítási lehetőséggel
0-34	F	elégtelen, a tananyag újboi megismétlésével	nem számít be, a tananyag újboi megismétlésével

[<http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/5330>].¹

¹ ЗАТВЕРДЖЕНО наказом ректора ДВНЗ "УжНУ" № 503/01-17 від 03.03.2015 р. Положення схвалене науково-методичною радою ДВНЗ «УжНУ», протокол №2 від 17 лютого 2015 р., і вводиться в дію з першого семестру 2015/2016 н.р. Положення розглянуто та схвалено на засіданні Вченої ради ДВНЗ «УжНУ» від 26.02.2015 року (Протокол №2)

Bevezetés

A világirodalom történetében meghatározó szerepe van az ókori irodalomnak. A klasszikus ókor a közhasználatban a közel-keleti, az egyiptomi, a görög, a római birodalmak történetét és irodalmát jelenti, időben az ősközösségi viszonyok felbomlásával kezdődik, a római birodalom bukásával (476) ér véget.

Módszertani segédkönyvünkben az ókori civilizáció legkorábbi kultúráinak bemutatásával az egyiptomi és mezopotámiai irodalommal foglalkozunk a „Kelet irodalma” c. stúdium keretében. Az ókori keleti irodalomban való tájékozódás megtanít arra, hogy az irodalmat nemcsak egy nemzet, korszak keretein belül kell értelmeznünk, hanem egységében, folyamatában, így érthetjük meg a múltat és a jelent. Olyan korai civilizációk társadalmi-politikai helyzetével, történelmével, vallásával, irodalmi, kulturális hagyatékával foglalkozunk, amelynek ismerete minden kultúrember számára elengedhetetlen. A kulturális, irodalmi ismeretanyaggal ráirányítjuk a hallgatók figyelmét arra, hogy korunk irodalmi kezdetei visszanyúlnak az ókori keleti kultúrába.

Az ókori kelet irodalma olyan része a világirodalom történetének, amellyel az iskolai irodalomtanítás csak esetlegesen foglalkozik (tárgyalja a Gilgames c. eposzt). Vizsgáljuk az egyiptomiak és mezopotámiaiak vallását, túlvilágról és életről vallott nézeteit, vágyait, törekvéseit. Kitérünk a szóbeli és az írott irodalomra, különös tekintettel a különböző irodalmi műfajokra és a fennmaradt szépirodalmi, vallási, politikai stb. szövegekre. A témákat ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK zárják, amelyek segítségével a hallgatók ellenőrizhetik és kiegészíthetik tudásukat. A módszertani segédkönyv végén a hivatkozott, a javasolt irodalom mellett szerepel az elsajátításra szükséges olvasmányok jegyzéke is.

A tananyag elsajátításában elengedhetetlen a szövegismeret, a témával kapcsolatos kritika irodalom olvasása, feldolgozása, értékelése. Esetünkben elsősorban a korban született legjelentősebb szépirodalmi alkotásokról van szó.

Fontos a szövegek keletkezési korában való tájékozódás, a stíluselemzés stb., hiszen csak ezek birtokában beszélhetünk befogadói élményről.

Jelen módszertani segédkönyv azokat a történelmi, társadalmi-politikai, gazdasági, katonai, vallási, művészeti, irodalmi folyamatokat tárja fel vázlatos formában, amelyek jellemezték a két ókori kultúrát. Ezáltal olyan világba nyerhetnek betekintést, amelynek hagyatéka a mai napig ámulatba ejt, s amelynek felfedezése máig tart.

1. A keleti irodalom. Egyiptom irodalma

Történelmi mértékkel mérve még nem is olyan régen, a 19. századig nem sok információnk volt a keleti irodalommal kapcsolatban, ezalól nem képezett kivételt az egyiptomi irodalom sem. A kelet világáról csak részinformációink voltak, főképp, ami az egyiptomi, sumér, akkád, ugariti stb. irodalmat illeti, amelyek hitelessége szintén kétséges volt. Ezek többnyire az antik történetírók, például Hérodotosz írásaiból vagy a Biblia szövegéből volt ismert. Az archeológiai, filológiai és történelmi kutatásoknak köszönhetően mára a helyzet megváltozott. Ehhez a változáshoz hozzájárult többek között **Jean-François Champollion** francia orientalista, egyiptológus felfedezése, aki megfejtette az egyiptomi hieroglif írást, megalkotta az óegyiptomi nyelv első nyelvtanát és szótárát. Fontos megemlíteni az 1852-es dátumot, amikor is nyilvánosságra került az első egyiptomi szépirodalmi alkotás, „A két testvér története”, amellyel szertefoszlott az a tévhit, miszerint az ókori Egyiptom semmilyen irodalmi hagyatékot nem tud felmutatni sem a líra, sem a próza terén. Megdőlt továbbá az a tévhit is, miszerint az európai irodalom gyökerei kizárólag az antikvitásból táplálkoznak, az pedig mindentől, elsősorban a keleti hatástól mentes irodalmi hagyományt, kultuszt hozott létre.

Más a helyzet a kínai, a japán, az indiai irodalom esetén, hiszen ahol történelmi, kulturális, irodalmi folytonosságról beszélhetünk, függetlenül attól, hogy itt is vannak fehér foltok.

A Kelet irodalmának tanulmányozásakor a történelmi és irodalomtörténeti hagyomány is az egyiptomi irodalom vizsgálatával kezd, hiszen az egyik legősibb kultúráról van szó (i.e. III. évezred – i.e. 30.), s ez az az irodalom, amely a leginkább hatott az európai irodalom fejlődésére, s a mai napig megőrizte aktualitását.

Már maga az „egyiptomi irodalom”, mint fogalom is sok kérdést vet fel, hiszen olyan műveket is a szépirodalom körébe sorol, amelyek műfajuk vagy mondanivalójuk tekintetében a mai értelemben nem tartoznának a szépirodalom

körébe, mint például: az önéletrajzi felirat, az intelleum, a vallásos himnuszok, a piramisok falaira vésett történelmi, politikai tartalmú feliratok. Esztétikájuk és a tisztán emberi megnyilvánulás, ami a sajátjuk, mégis a szépirodalom körébe emeli őket.

Az egyiptomi irodalom különlegessége, hogy az írásrendszerek sokfélesége mellett mindig megőrizte nyelvi egységét, egyetlen kivétel a kopt nyelv, ami azért is fantasztikus teljesítmény, mert a világ egyik legősibb nyelvéről beszélünk.

Az ókori egyiptomi történelem kutatói az egyiptomi nyelv fejlődésében öt korszakot emelnek ki:

- I. óegyiptomi nyelv – hieroglif
- II. klasszikus nyelv – hierotikus
- III. újegyiptomi nyelv – hierotikus
- IV. démotikus nyelv – démotikus írás
- V. kopt nyelv – kopt írás

Egyiptom történetét illetően négy korszakról beszélnek, ezek a történelmi korszakok azonosak az egyiptomi irodalom korszakaival, ezek a következők:

- I. Óbirodalom kora – i.e. III. évezred
- II. Középbirodalom kora – i.e. XXII. –XVI. század
- III. Újbirodalom kora – i.e. XVI. – VIII. század
- IV. Későbirodalom kora – i.e. VIII. – i.sz. IV. század.

Az egyiptomi történelem kronológiáját illetően a tudósok véleménye a mai napig megoszlik.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Kinek a nevéhez fűződik a hieroglif írás megfejtése? Készítsenek rövid beszámolót felfedezésének és munkásságának jelentőségéről!
2. Hány korszakra osztható fel Egyiptom története? Melyek ezek?
3. Hány korszakot emelünk ki az egyiptomi nyelv fejlődésében? Jellemezzék a korszakokat!

1.1. Az ókori Egyiptom társadalmi-politikai, gazdasági helyzetéről

Az ókori Egyiptom Afrika északkeleti részén, a Nílus alsó folyása mentén egy völgyben terült el. Ma az Egyesült Arab Köztársaság része. Földrajzi fekvése miatt az ókori világban viszonylag elszigetelt helynek számított. Az egyiptomiak Ta Kemetnek vagyis Fekete földnek nevezték. Az Egyiptom megnevezés a görögöktől származik, Hérodotosz pedig Egyiptomot a „Nílus ajándékának” tartotta [22].

A Nílus gyakori áradása következtében az itt lakó törzsek már nagyon korán, az i.e. VI. évezredben rákényszerültek a vízelvezető és vízgyűjtő rendszer kiépítésére. Ennek és a kedvező földrajzi viszonyoknak köszönhetően ezen a területen a halászat és vadászat mellett nagyon hamar jól működő, fejlett gazdálkodásra berendezkedett életformára tértek át. Egyiptom történelmében kulcsfontosságú szerepet játszott a kereskedelem is, hiszen az afrikai és ázsiai kereskedelmet Egyiptomon keresztül bonyolították le.

Az i.e. IV. évezred első felében (az ún. első predinasztikus korban) már általánossá vált a földhözköötött életforma. Egyre több nagyobb település jött létre, egyre inkább elvált a földművelés a kézműipartól, ami végeredményben a társadalom rétegződéséhez vezetett. Az i.e. IV. évezred második felében (az ún. második predinasztikus korban) Egyiptom területét 42 nóm (törzs) alkotta, Felső Egyiptomot 22, Alsó Egyiptomot 20. Ezek egyesüléséből az évezred végére két rabszolgatartó állam jött létre, amelyek folyamatos harcban álltak egymással, s amelyek egyesítése egy szilárd központosított hatalom alatt több dinasztia politikai célja volt. Ebben az időben indul el a társadalom rétegződése is, három osztály alakult ki:

1. a kiváltságosoké – ide tartozott a politikai elit, az egyházi és a jómódú réteg;
2. a szabadoké – ide a politikailag, gazdaságilag szabad réteg tartozott, földművesek, kereskedők stb.;

3. a rabszolgáké – ide a hadifoglyok, valamint a nemzetség azon tagjai tartoztak, akik politikai, gazdasági vagy más okból elveszítették szabadságukat.

A társadalmi rétegződés végeredményben magával hozta az állami apparátus, mint irányító szerv szükségét, az Óbirodalom korában pedig az I. dinasztia és **Menesz** fáraó uralkodása alatt egyesült Felső- és Alsó Egyiptom, ami erőteljes központosított államhatalom létrejöttéhez vezetett [15].

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Hol terült el az Ókori Egyiptom?
2. Milyen gazdálkodásra rendezkedtek be az egyiptomiak az i.e. IV. évezredben?
3. Ismertesse az Ókori Egyiptom társadalmi berendezkedését az i.e. IV. évezredben!
4. Ki volt az I. dinasztia megalapítója? Beszéljen uralkodásának eredményeiről!

1.2. Művészet az ókori Egyiptomban

Az egyiptomi művészettel kapcsolatban gazdag építészeti, képzőművészeti hagyományról beszélhetünk. A művészet iránti vonzódás ősidők óta az egyiptomi ember sajátja volt. Mindennapjainak, vágyainak, törekvéseinek, hajlamainak kifejezőeszközéül szolgált, s egyben a múlt, a jelen őrzője, átörökítője, a jövő hírvivője volt. Ennek bizonyítékát már az ősközösségi társadalomban felfedezhetjük, elsősorban a háztartási, harci eszközök primitív díszítésében. A korai művészeti alkotásokban jellemző a részletekre is odafigyelő realiztikus ábrázolásmód, hagyományteremtés, valamint a jelenetek frontális megjelenítése. Főleg a nílusi tájat, halász- és vadászjeleneteket, ember- és állatfigurákat örökítették meg. Az emberábrázolásban, az archaikus kor hagyományaihoz hűen az alak szemből, a fej és a láb ábrázolása pedig profilból (oldalnézetből) történt.

Az osztálytársadalom kialakulásával a művészet szerepe és funkciója is megváltozott. A mindennapi élet jeleneteinek ábrázolását politikai tartalmú, a

fáraó és a mindenkori kiváltságosok dicsőségét, mindenhatóságát, a fáraó isteni mivoltát, hatalmát hirdető ábrázolásmód váltotta föl. Az ilyen jellegű változás a művészetet politikai, ideológiai eszközzé tette. Ekkor teremtik meg az uralkodói portréfestészet hagyományát, amely a fáraó természetfeletti erejét, nagyságát, szigorúságát hangsúlyozza a monumentális alkatokkal, félelmet keltő arcvonásokkal. Ezzel az eszközzel élt az építészet is. Már az Óbirodalom korától nyomon követhetőek a szédítő méretek, a mindent átható monumentalitás, főképp a piramisok és a tisztségviselők temetkezési helyei az úgynevezett masztabák esetében (téglalap alapú, meredek falú, lapos tetejű csonkagúla), amelyek máig az egyiptomi építészet védjegyéül szolgálnak.

A piramis ősenek a lépcsőzetes piramist tartják, leghíresebb emléke **Dzsósz** fáraó piramisa. Később ezeket a sziklapiramisok váltották fel. A piramisépítés legmonumentálisabb emléke **Kheopsz** fáraó 146 méter magas piramisa. A piramisokat monumentális – a fáraót, feleségét és különböző egyiptomi isteneket ábrázoló – szobrokkal díszítették. A egyiptomi szobrászat remekművének számít az oroszlántestű, emberfejű Szfínx. Az egyiptomi művészetben mind a piramisok, mind a masztabák falait falfestményekkel, domborművekkel díszítették. Ezek többnyire a halott földi életének egy-egy jelenetét elevenítették meg, a fáraók esetén túlvilági életét is megidéztek. A szobrászatban megfigyelhető a realiztikus emberábrázolásra való törekvés.

A festészet az Óbirodalom korától elsősorban vallási eszközként szolgált, közvetítő szerepet töltött be az egyház és a hívők között, mintegy az írás, olvasás funkcióját töltötte be. A festészet esetében nem annyira a forma, mint inkább a szín dominált, hiszen annak jelentéshordozó szerepe volt. Az ábrázolásban a síkszerű megoldást választották, az egymás mögötti elhelyezkedést egymás fölé helyezve valósították meg. Az Óbirodalom korában a festészetben is közkedveltek voltak az állatábrázolások.

A Középbirodalom korában a labilis társadalmi-politikai helyzet következtében a művészetben ismét a vallási tematika uralkodik. A szobrászatban

a vájt relief technika hódít, tematikailag (a festészethez hasonlóan) a túlvilági ítélet, a túlvilági élet foglalkoztatja az alkotókat. A vallási gondolkodással hozható összefüggésbe az urébti szobrocsonka, amelynek feladata az égi bíróság előtt válaszolni a halott életbeli magatartását firtató kérdésekre. Ezek a szobrok többnyire fából készültek, rituális szövegeket, valamint a halott életéből vett jeleneteket tartalmaztak.

Az Újbirodalom kori művészetre a változatosság jellemző. Továbbra is a vallási tendencia uralkodó mivoltáról beszélhetünk, igaz egyre inkább teret hódít a világi tematika is. Az építészetben a piramisépítést felváltják a sziklafalba vésett sírlabirintusok. Virágkorát éli a templomépítés, ami a vallási és a politikai hatalom fő szimbóluma volt. A kor leghíresebb sziklatemploma az i.e. 13. századból való **Abu Szimbel-i**.

A festészetben, a templomfestészet mellett teret hódítanak az önálló nagyméretű kompozíciójú alkotások. Tematikájuk változatos, a hétköznapi jelenetek mellett a természetábrázolásra is nagy hangsúlyt fektetnek.

A Későkorban a művészet hanyatlásáról és a korábbi hagyományokhoz való visszatéréséről beszélhetünk.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Sorolja fel a korai egyiptomi művészeti hagyomány néhány jellemző vonását!
2. Mi jellemzi az Óbirodalom korának művészeti törekvéseit?
3. Ismertesse a Középbirdalom kori művészetet!
4. Sorolja fel az Újbirodalom kori művészet főbb jellemzőit!

1.3. Az ókori egyiptomiak hitvilága

Az ókori Egyiptom hitvilága történeti, társadalmi fejlődésének kezdetén más népekhez hasonlóan a többistenhit kultuszára, s a túlvilági életbe vetett hitre épült. Vallási gyakorlatára a totemizmus és a szellemősök tisztelete jellemző. Fejlődésének kezdetén a fetiszizmus nyomai is megtalálhatók.

Ahhoz, hogy képet alkothassunk az ókori egyiptomi hitvilágról, rituálékról, hagyományokról sokban hozzájárulnak a különböző korok vallási szövegei: a szarkofágokban, piramisok falán, az urébtí szobrocskán található szövegek, vallási himnuszok, stb., valamint a későbbi korokban összeállított vallási gyűjtemények, mint például a *Halottak Könyve*.

Az egyiptomi emberek vallási elképzelései szerint kelet, a napfelkelte összefüggésében az élet, a születés, az újjászületés helyszíne – az Isten országa. Gyönyörű himnusszal köszöntötték a keleten felkelő napot, dicsőítve ezzel az életet: *„DICSŐÍTÉS HIMNUSZA RA-HOZ AMIKOR FELKEL A KELETI MENYORSZÁGBAN*

Íme, az Osiris Ani, az istenek szent áldozatainak írnoke mondja: Hódolat néked, O te, aki mint Kheprajöttél, Khepra, az istenek teremtője, Te vagy a trónon ülő, te kelsz fel az égen fénybe borítva Nut-ot, te vagy a trónon ülő, mint az istenek királya. Szülőanyád, Nut, kinyújtja karjait, és hódolati szertartást végez számodra. Manu birtoka meglelégedéssel fogad be téged. Maat istennő a nap két szakában átölel. Ra adhat dicsőséget, erőt, igazmondást, és élő lélekként való megjelenést, így ő tekinthet Heru-khutira, Ani Irnok, Osiris KA-jára, aki igazat mondott Osiris előtt, és mondá: Üdvözlet, Ó a Lélek Házának minden istenének, akik megmérték a mennyet és a földet mérlegen, és akik égi ételt adtak [a holtaknak].

Egyiptomi Halottaskönyv FÜGGELÉK (Nekht Papiruszából, British Museum 10471, 21. lap) [2].

Ezzel szemben a nyugat a napnyugtával azonosítva a halál, az alvilág birodalma volt.

Az egyiptomi irodalom jelentős része az istenek mítoszával kapcsolatos.

Az egyiptomi mitológiai istenek [23]:

Nun – a teremtő Isten, az ősvíz

Ré v. Átum, Ámon – Egyiptom legfőbb istene, napisten

Su, Nun és Ré fia – a levegő istene

Tefnut, Su testvére és neje – a nedvesség oroszlánfejű istennője
Geb, Su és **Tefnut** gyermeke – a föld istene
Nut, Su és **Tefnut** gyermeke – az ég istennője
Mut, Ámon-Ré neje, keselyűfejű istennő – az istenek anyja
Honsz, Mut és **Ámon-Ré** gyermeke – a hold istene
Ptah – a mesterségek és művészek védnöke
Szemet, Ptah felesége, oroszlánfejű – pusztító istennő
Hathor – a szerelem és szépség tehénfejű úrnője, a bőség istennője
Máát – a jog, a rend istennője, az ég, a föld és az Alvilág úrnője
Thot – az írás, az idő, a jog ibiszfejű istene
Mont – harci istenség
Onurisz – a vadászat, vérontás istene
Áton – a napkorong, az üdvösséget adó napisten
Ozirisz – az Alvilág ura
Izisz – **Ozirisz** neje és nővére – az istenanya, az életet adó női elem
Ápiz v. **Szárápisz** – a teremtő erő
Hórusz, Ozirisz és **Izisz** fia – az ég sólyom alakú ifjú ura
Szét, Ozirisz fivére és gyilkosa – a vihar, a halál, a sivatag istene
Neftisz, Szét neje és nővére – **Izisz** segítője
Szokárisz – az Alvilág bejáratánál őrködő sólyom
Nofertum, Ptah és **Szehmet** lánya – az ifjúság jelképe
Hnum, kos alakú v. fejű isten – ő formálta agyagból az emberi testet
Heket, Hnum neje – a szülés békafejű istennője
Bubasztisz, macskafejű istennő – az életöröm megtestesítője
Bész – törpe, védődémon

Szobek, krokodil alakú – termékenység isten

Toerisz – védőisten, a szülés patrónusa

Hápi – a Nílus megtestesítője, aki biztosítja Egyiptom

Földjének termékenységét

Imhotep, Ptah fia – a tudomány isten **Utó v. Buto** – Alsó-Egyiptom
védnöke,

kígyóistennő

Nehbet – keselyűistennő, Felső-Egyiptom

védnöke

Anubisz, sakál v. kutya alakú, fejű – a

balzsamozás védnöke

Amentet – az Alvilág megszemélyesítője

Hentamentiu – a temetők, a halottak istene

Az egyiptomi vallás érdekessége, hogy társadalmi fejlődésének korai szakaszában az isteneket egy-egy állattal azonosítva állati alakban ábrázolta, társadalmi fejlődésének magasabb fokán az istenek emberi alakot öltöttek, igaz, állatfejük továbbra is megmaradt.

Az ókori egyiptomiak hitvilága a túlvilágról vallott nézeteikre épült, abból táplálkozott. A túlvilági élettel kapcsolatban az egyik legfontosabb feladatnak tartották a test megfelelő konzerválását, vagyis eredeti, földi állapotában való megtartását, hiszen hitük szerint a túlvilág nem volt más, mint a földi élet folytatása. Ennek érdekében a halottak testét bebalzsamozták, mumifikálták, a legközelebbi rokonok pedig gondoskodtak arról, hogy a halott mellé a túlvilági életben szükséges dolgokat is eltemessék. Vallási rítusuk sajátja az áldozatbemutatás is, amelyet a sír mellett megépített szentélyben végeztek el. A Középbirodalomtól datálható az a szokás, amelynek értelmében a halott mellé rabszolgát vagy szolgát szimbolizáló agyagszobrocskákat temettek, feladata a halott túlvilági szolgálata. Mivel az egyiptomi ember életének legfontosabb állomása a halál volt, ezért egész életét a vele való találkozásra való felkészülés

hatotta át. Első lépésként sírhelyét kellett megépítenie, ezt követően pedig kifaragnia urébtí szobrocskáját, amely helyette tett vallomást földi életéről **Ozirisz** túlvilági bírósága előtt. Erről a hagyományról tesz tanúbizonyságot „Szinuhe története” is, aki távol otthonától arra kéri az isteneket, hogy tegyék lehetővé számára a hazatérést, hogy elkészítse sírhelyét, tisztességgel fölkészüljön a halálra. Legnagyobb öröme és megelégedésére, Egyiptom uralkodója megadta ezt a kegyet számára:

*Szökött a szökevény
környezetétől:
rólam tanúskodnak a Székhelyen!
Csúszott a csúszó az éhség miatt:
én adok kenyeret szomszédaimnak!
Elhagyta a férfi országát
mezítelenségben:
fehér lenruháim vannak!
Futott a férfi, mert nem volt, kit
küldjön:
alattvalóm sok, házam szép,
birtokom tágas,
megemlékeznek rólam a Palotában
is!
Bármely isten, ki elhatározta ezt a
szökést:
Békülj meg!
Juttass a Székhelyre!
Ó, hát láttasd meg azt a helyet,
ahol szívem időz!
Mi nagyobb, mint eltemetkezniem*

*abban az országban, ahol
születtem?!
Jöjj, történjék ezután valami jó!
Legyen isten hozzám kegyes,
intézze úgy a dolgokat,
hogy megszépítse végét annak,
akit megszorított.
Legyen szíve részvétellel az iránt,
kit idegen országban élni száműzött.
Ma ő az, ki kegyes:
meghallgatja a távolból könyörgőt,
újra nyújtja karját,
ahhoz, kit földre sújtott vele
a helyre, ahonnan elhozta őt.
Építenek nekem kőből piramist a
piramisok között.
Piramisépítő kőművesek osztották be
alapját. A festők előljárója festett
benne,
a szobrászok előljárója faragott
benne,*

*a halottak városához tartozó
munkafelügyelők mozgatták meg a
földet hozzá.
Mindenfajta tárgy, mit a sírba adni
szoktak,
készül szükség szerint.
Adnak nekem halotti papokat,*

*készítenek nekem síri kertet,
szántófölddel
a „város” elején,
ahogy ezt tenni szokás egy „első
osztályú barát” számára.
Szobrom arannyal van bevonva,
köténye fehérarannyal [9].*

Bár a történet fő célja a korabeli politikai hatalom nagyszerűségének bizonyítása, emellett hiteles képet fest többek között az egyiptomi politikai, családi és rituális életről, szokásokról.

Az ókori egyiptomi hiedelem szerint az emberben több lélek is lakozott. Ezek közül kettő, „Ká” és „Bá” különösen fontos volt számára. „Ká” az ember lelki párja volt, akivel halála után egyesült, ő teremtette meg számára a túlvilági élet lehetőségét: *ANI IMÁJA(- Szívem, anyám, Szívem, anyám! Szívem, amiből lettem! Semmi se szegüljön ellenem tárgyalásomon, ne álljanak szembe velem a Vezetők (Tchatchau) jelenlétében (ne szakadj el tőlem a Mérleg örzőjének jelenlétében! Te vagy a KA-m, ami testemben lakik(Khnemu isten, aki megkötött és megerősítette végtagjaimat. Jöjj a boldogság helyére, amerre megyünk [2].*

„Bá” a tiszta lélek, amely a halál pillanatában elhagyja a testet, és az égbe emelkedik: *A LÉLEK TESTTEL VALÓ EGYESÜLÉSÉNEK FEJEZETE KHERT-NETER-BEN. Az Osiris Ani mondá (- Üdvözet néked Aniu isten(Üdvözet néked Peheri isten, aki termedben laksz, Hatalmas Isten. Add, hogy lelkem hozzám jöjjön bárhol, ahol csak lehet. Még ha késlekedne is, hozasson hozzám lelkem bárhol legyen is. Te találod meg Horus Szemét melletted állva azon lényekhez hasonlóan, akik Osiris-re hasonlítanak, akik sohasem fekszenek el holtan. Add, hogy Osiris Ani, akinek szava igaz, ne feküdjön el holtan azok közt, akik Anu-ban fekszenek, a földön, ahol a lelkek egyesülnek testeikkel ezerszámra. [2].*

Az Újbirodalom korában különösen nagy hangsúlyt fektettek a lélek tisztaságára, ami a túlvilági élet legfontosabb feltétele volt. Csak az részesülhetett e kegyben, aki a 42 főbűn közül egyet sem vétett.

Az ókori egyiptomiak életről, túlvilágról, hitről vallott nézetei, vallási, rituális elképzelései más népek vallásában is kimutathatóak, így a keresztény vallásban is nyomon követhetőek [28].

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Ismertesse az egyiptomi ember túlvilági életről vallott nézeteit!
2. Milyen rituálék kapcsolódtak az egyiptomiak temetkezési szokásaihoz?
3. Mire szolgált az urébtí szobor az egyiptomi temetkezési hagyományban?
4. Minek a megtestesítője volt Ká és Bá?

1.4. Színház és színjátszás az ókori Egyiptomban

Az egyiptomi színházi hagyományról szólva ma bátran állíthatjuk, hogy ilyen hagyomány létezett, igaz az ezzel kapcsolatos tényanyag elég hiányos. Ez esetben is az antik színházi hagyományhoz hasonló kezdetekről beszélhetünk, gyökerei az istentiszteleti, vallási szertartásokig, szokásokig nyúlnak vissza. Ezzel magyarázható, hogy az első, még az Óbirodalom korában előadott színházi előadások vallási jelleget hordoztak. Szereplőik istenek voltak, s a történetek is az ő életük eseményei köré csoportosultak. Az isteneket a mindenkori vallási vezetők játszották el, elevenítették meg. Ezekről az eseményekről egy, az i.e. 8. századból való vallásfilozófiai irat árulkodik, a „*Memphiszi teológia*” című. A szöveg dialógust tartalmaz, amely két isten között zajlik, s amelyet az irodalomtörténeti hagyomány a misztérium műfajával azonosít. Hasonló szövegek láttak napvilágot a Közép- és Újbirodalom korában is. Az i.e. 19. századból is fennmaradtak a színház létét bizonyító feljegyzések. **Ihernofret** a XII. dinasztia tisztségviselőjének önéletrajzírásában több **Ozirisz** tiszteletére rendezett misztériumról is beszámol. Ihernofret valószínűleg az i.e. 1878-1841-élt

III. Senusret fáraó kincstárnoka volt, akit a szövegből ítélve, egy Ozirisz szentély megépítésének felügyeletével és a papi személyek Ozirisz kultuszának betartásával bízott meg:

Uralkodási év, az áradás 2. hónapjának 20. napja. Hórusz Felsége: az élő születésű; Két Úrnő: az élő születésű; Felső- és Alsó-Egyiptom királya: Kheperkaré; Ré fia: Szenwoszret, aki örökké élettel ellátott, mint Ré.

Az ő igaz szolgálja, akit ő kedvel, aki nap mint nap megtesz mindent, amit ő dicsér, az ellátott, az ellátottság ura, a helyettes pecsétőr, Meri, akit Menkhut szült. Ő így szól:

Szolga voltam, engedelmes, kinek jelleme nagy, kinek szeretete édes volt. ⁽⁵⁾ Olyannyira engedelmes voltam, hogy uram megbízással küldött engem, hogy irányítsam számára egy örökmegújulás-hely megépítését, melynek hírneve nagyobb, mint Roszetyaué, mely rangban felette áll minden más helynek, mely kiváló földje az isteneknek. Falai, melyek az égig nyúlnak, ásott medencéje, mely eléri a folyót, kapui, melyek a mennyboltig hatolnak, fehér turai mészkőből valók.

A szöveg kezdetén az írnok, aki lejegyezte a szöveget, a kötelező formulák után, amelyekben dicsőíti és magasztalja a fáraó és neje mindenhatóságát, többször is kihangsúlyozza a megbízott kincstárnok hűségét és azt a bizodalmat, amit irányában érez az irányító hatalom. Az első szám, első személyben íródott szövegben, maga a narrátor, a megbízott szolga, önmaga személyével kapcsolatban is kihangsúlyozza jellemének kiválóságát, megbízhatóságát. Jelzés értékű ez a retorika, azt érzékelteti, hogy egy stabil, jó uralkodói magatartás megvalósításához elengedhetetlen a megbízható alattvalók hűsége, önfeláldozó odaadása.

Ozirisz-Khentiimentiu ünnepel uram emlékműve miatt; én magam is örvendezem, szívem vidám, mikor az építkezést irányítom.

Áldozat, amelyet a király ad Ozirisznek, Buszirisz urának, Khentiimentiuinak, a nagy istennek, Abüdosz urának, Upuautnak, Abüdosz elsőjének, Heqetnek és

Khnumnak, s Abüdosz valamennyi istenének, hogy ők adjanak halotti áldozatot – ezret minden tökéletes és tiszta dologból – az ellátott helyettes pecsétőr Meri kája számára, akit az igazhangú Menkhut szült.

A szöveg retorikai nagyszerűségét dicséri, hogy a fáraó isteni és nagyszerű uralkodói mivoltának kihangsúlyozása mellett, a történetet a hűséges szolga iránti megbecsüléssel indítja.

Nyújtsanak felé áldozatokkal telt karokat ⁽¹⁰⁾ a temető ünnepein, miként Ozirisz követőinek (nyújtanak)! Buszirisz nagyjai és az Abüdoszban lévő udvar lényegítsék őt át! Nyissa meg az utakat kívánsága szerint békében, békében! Magasztalják őt azok, akik a Thiniszi nomoszban vannak, a nagy isten uab-papjai! Nyújtsanak kezet számára a Nesmet-bárkában a Nyugat útjain!

Ragadja meg az evezőket az éjszakai bárkában és hajózzon a nappali bárkában! „Jöjj békében!” – mondják neki Abüdosz nagyjai! Utazzon a nagy istennel Ra-Pequerbe a nagy nesmet-bárkában, amikor az útra kel a temető ünnepén! A Nyugat Bikája lényegítse őt át, miután megragadta evezőit! Halljon magasztalásokat a Thiniszi nomosz szájából a Haqer-ünnepen, a virrasztás éjszakáján, amikor Hórusz-sen virraszt! Tökéletes utakon haladjon a ⁽¹⁵⁾ Nyugat fényhegyének bejáratáig, az áldozatokat adó földig, a nagyhírű kapuig!

Khnum és Heqet lényegítsék őt át, az ősök, akik egykor Abüdosz első létrejöttének helyén születtek, akik agának Rének szájából jöttek elő, mikor Abüdosz megszenteltetett azon (a helyen)!

Adjanak neki tiszta áldozatot, minként Ozirisz követőinek (adnak)! Ünnepeljék őt akik a Thiniszi nomoszban vannak, Ozirisz a szent területen lévő nagyok előtt jelölje ki helyét! Bővelkedjék áldozatokban, élelemben, (...?)-áldozatban, melyet Ozirisz-nak ajánlanak fel az Wag-ünnepen, a Thot-ünnepen, a Tűz-ünnepen, az év kezdetének ünnepén, az Első és a Nagy Körmenet nagy ünnepén és valamennyi ünnepen, amelyet a nagy isten számára rendeznek!

Mehun[33] nyújtsa felé karjait a nagy istentől való áldozatokkal! Ozirisz jobbján foglaljon helyet, ⁽²⁰⁾ a nemes halottak előtt! (Úgy) érkezzon az isteni bíróság elé, hogy őt követi a szent terület valamennyi tiszta útján! Részesüljön áldozatban a nagy áldozati asztalról nap mint nap!

Az ellátott helyettes pecsétőr, Meri, akit Menkhut szült.

(ford. Kóthay Katalin Anna) [10].

A misztériumokról szóló leírások azok közkedveltségéről tanúskodnak.

Hérodotosz párhuzamot von a görögök Dionüszosz tiszteletére megrendezett misztériumai és az egyiptomiak vallásos színházi előadásai között, megállapítva, hogy a görög istentiszteleti, színházi hagyomány az egyiptomiból táplálkozik [4; 12.].

Az egyiptomi társadalom fejlődésével a tisztán vallási jellegű misztériumokba egyre több világi elem is bekerül, s azok hangneme is sokban megváltozik. Már a Középbirodalom korától, s főleg az Újbirodalom korában egyre több misztérium a vallási tartalom mellett társadalmi-politikai jegyeket is hordoz, de olyan is van, amely tisztán politikai tartalommal bír ilyen például *Hórusz és Széth története*. A történet az Ozirisz mítosz részét képezi, amely az egyik legrégebbi mítoszok egyike, már az Óbirodalom korából jól ismert. A történet szerint, Oziriszt, a hatalom birtoklása miatt megöli testvére Széth, akit az istenek tettéért nem büntettek meg, hanem elfogadták erőszakos trónfoglalását. Ozirisz felesége nem volt képes ebbe belenyugodni és a titokban született fiát, a jogutódot, Hóruszt, készítette a hatalom átvételére. A Hórusz és Széth története az istenek táborának politikai megosztottságát és intrikáit mutatja be. A két rokon uralkodás jogosságáért folytatott harca, valójában a háttérhatalmak, itt istenek vetélkedését vetíti elénk, amelyben az egész isteni szféra részt vett, s amely tele volt intrikával, hazugsággal, megtévesztéssel. A szövegből itt bemutatott részben a hatalmi játszmák lényeges pontját tárja fel a szöveg szerzője:

A Mindenség Ura... a Nagy Isten..., felkelt és leült a nagy Isteni Kilencséggel együtt. Így szólt Hóruszhoz és Széthhez:

– *Beszéjjetek magatokért!*

Széth, a nagyerejű, Nut fia szólalt meg:

– *Én Széth vagyok, kinek legnagyobb az ereje az Isteni Kilencségben, mert én ölöm meg Ré ellenségeit mindennap, amikor az Örökkévalóság bárkájának orrában állok. Ezt nem tudja egy isten sem megtenni, ezért fogadom el én Ozirisz hivatalát.*

Ők meg így szóltak:

– *Igazsága van Széthnek, Nut fiának!*

Frappáns megoldással leplezi le a szöveg a hatalom felelősségét másokra átruházó sajátosságát. Itt van előttünk a Mindenség Ura, akinek jogában állna igazságot tenni, sőt kötelessége lenne, de egyrészt szemet huny Széth gyilkossága felett és az ítélezést "bölc s uralkodóhoz hűen" az Isteni Kilencségre bízta. Másrészt, hagyja megmérettetni a két hőst, miközben tudatában van annak, hogy Széth uralkodás eleve törvénytelen.

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy döntésében, amivel az ítélezést teljes egészében az Isteni Kilencedre bízta helyesen jár el, hiszen nem egyedül gyakorolja a hatalmat, hanem megbízottjain keresztül, mai szóval mondhatnánk, hogy demokratikusan, valójában csak a mosom a kezemet filozófiáját érvényesíti.

Az Isteni Kilenced politikai elfogultságát az is jól jelzi, hogy a két politikai ellenfél megmérettetésekor elsőként a szót Széthnek adják. Ezzel, nevezzük játszmaival, ők is részben áthárítják a felelősséget a jelöltekre, hiszen úgy tesznek, mintha a politikai ellenfelek rátermettségeinek bizonyítása alapján választják ki az uralkodásra alkalmas személyt. Itt ismét megjegyeznénk, hogy Széthnek eleve nem volt joga uralkodni, hiszen testvére meggyilkolása árán bitorolta annak trónját. Ez az alapvető tény is jelzi az isteni Kilencség álszentségét.

Am Onurisz és Thot hangosan felkiáltottak, szólván:

– *Hát az anya fivérének adassék a hivatal, amikor létezik a test szerinti fiú?*

A Kos, Mendész ura, az élő isten szólalt meg:

– *Hát adassék a hivatal a gyermeknek, mikor létezik Széth, az idősebb fivér?*

Az Isteni Kilencség hangosan kiáltozott a Mindenség Ura előtt. Így szóltak hozzá:

– Micsoda beszéd ez, amit mondtál és ami nem méltó a meghallgatásra?

Hórusz, Izisz fia szólalt meg:

– Bizony nem szép, hogy megkárosítatom az Isteni Kilencség előtt, és elraboltatik tőlem atyámnak, Ozirisznak hivatala!

Izisz pedig megharagudott az Isteni Kilencségre, és megesküdött az Istenre, szólván:

– Él anyám, Neith istennő, és él Ptah-Tatenen, a magastollú, aki meghajlítja az istenek szarvát! Mondják meg ezeket a szavakat Tumnak, a héliopoliszi fejedelemnek, hasonlóképpen Kheperának, aki bárkájában van!

Az Isteni Kilencség így szólt Izishez:

– Ne dühösködj! Igazság adatik annak, akinek igazsága van, és mindent megteszünk, amit mondtál!

Az isteni bíróság részrehajló magatartását, gyengeségét az is jól jelzi, hogy miközben Szétet támogatták Izisz fellépése és fenyegetése következtében gyorsan megváltoztatták véleményüket és kijelentették, hogy ők csakis az igazságosság elve szerint fognak eljárni, ami természetesen csak szólam volt és semmi más.

Erre meg Széth, Nut fia haragudott meg az Isteni Kilencségre azok miatt a szavak miatt, amiket Izisnek, a nagy isteni anyának mondtak. Így szólt Széth hozzájuk:

– Hát én meg megragadom négyezeröttszáz font súlyú jogaromat, és mindennap megölök egyet közületek!

És megesküdött Széth a Mindenség Urának, mondván:

– Nem tárgyalok tovább itt a törvényszéken, amíg Izisz itt van!

Ré-Harakhti így szólt hozzájuk:

Az isteni Kilencség döntése ellen ezután a hatalmat bitorló Széth háborodott fel. A Mindenség Ura önmagához hűen pedig fogta és mindkét felet elküldte, hogy egymás között intézzék el nézeteltérésüket az isteni Kilencség felügyelete alatt.

– Keljetek át a folyó közepén levő szigetre, és ítéljétek őket meg ott...

Az Isteni Kilencség pedig átkelt a nyugati partra, ahol leültek a hegyre. Este idején aztán Ré-Harakhti és Tum, a Két Ország héliopoliszi ura levelet küldtek az Isteni Kilencségnek, mondván:

„Vajon mi dologban ültök ott ti még? Ami azt a két ifjút illeti, a törvényszéken töltesz velük el az egész életüket? Amint levelem eljut hozzátok, tegyétek a fehér koronát Hórusznak, Izisz fiának a fejére, és nevezzétek ki őt atyjának, Ozirisznak a helyére!”

Az elhúzódó tárgyalásnak végül Tum a Két Ország héliopoliszi ura vetett véget. Ezen a ponton is jól látszik, hogy a szöveg megfogalmazója a fáraó igazságosságának, mindenható mivoltának bizonyításával az uralkodói rendszer presztízsét igyekezett megteremteni, másrészt az országban dúló igazságtalanságok és jogtalanságok miatt a bírói rendszert tette felelőssé.

Most persze Széth haragudott meg nagyon-nagyon ádázul. Az Isteni Kilencség erre így szólt Széthhez:

– Vajon miért haragudtál meg? Hát nem úgy kell-e tenni, ahogyan megmondta Tum, a Két Ország héliopoliszi ura és Ré-Harakhti? Ráhelyezték hát a fehér koronát Hórusz, Izisz fia fejére. Széth pedig nagyot kiáltott az Isteni Kilencség előtt, és dühöngött, mondván:

– Hát a hivatalt öcsémnek adják, amikor itt vagyok én, az ő bátyja?

Meg is esküdött e szavakkal:

– Tépettessék le a fehér korona Hórusz, Izisz fia fejéről, őt pedig dobják a vízbe, hadd perlekedjem vele a királyi hivatalért! [11].

Sokan a történetben a korabeli politikai viszályok és alságos bírói rendszer szimbólumát látták. A politikai, valamint az igazságszolgáltatás terén megfigyelhető visszaéléseket még egyértelműbben leplezi le a Hórusz és Széth történetének szatirikus változata *Az égi tehén története*. Ez bizonyítja, hogy a korban nagyban megváltozik a szövegek hangneme. A magasztos, dicsőítő magatartásba némi irónia és gúny is vegyült, ami jellembeli és vagy társadalmi-politikai hiányosságok leleplezésére is szolgált.

Az ókori egyiptomi drámai hagyományt gazdagítják a koronázási és jubileumi szövegek is, amelyekben többnyire a fáraó halálát, feltámadását, túlvilági életét elevenítették meg, adták elő. A világi tematikájú dramatikus szövegek között közkedveltek voltak a kozmogóniai és filozofikus tartalmúak is.

Bár a mai kutatások állása szerint az ókori Egyiptomban a görög színházi kultúrához hasonló színházi élet nem alakult ki, egy biztos, hogy drámai hagyományának hatása nemcsak az európai, de más nemzetek színjátszásában is kimutatható és elvitathatatlan.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Minek a talaján jött létre az egyiptomi színházi kultúra?
2. Színháztörténeti szempontból miről tanúskodik a „Memphiszi teológia” c. mű?
3. Milyen szövegek bizonyítják a misztérium létét az egyiptomi színjátszásban?
4. Mennyiben változott meg tematikailag a misztérium a Közép- és Újbirodalom korában?
5. Milyen hagyományhoz kapcsolódnak a koronázási és jubileumi szövegek?

I. Az Óbirodalom kora

(i.e. 2700 – 2200 körül)

Az Óbirodalom korát egy, az egész társadalmi-politikai, gazdasági életet meghatározó esemény fémjelzi: Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítése, aminek következtében erőteljes, központosított rabszolगतartó államhatalom jött létre. Dinasztikus uralkodásról beszélünk a társadalom élén a fáraóval, aki hatalmának megszilárdítása céljából megteremtette az istenkirályság kultuszát.

Az Óbirodalom korában **Menezs** fáraó, az I. dinasztia megalapítójának gazdasági politikája következtében Egyiptomban jól működő vízelvezető és vízgyűjtő rendszer épült ki, aminek következtében hatalmas területeket műveltek meg, fejlődött a kézműipar, a kereskedelem, ennek bázisán pedig magas fokú tudományos életről s az oktatás társadalmi-politikai szükségességének felismeréséről beszélhetünk. Az I. dinasztia uralkodóinak nevéhez fűződik az építészet fejlődése is, elsősorban a monumentális jellegű sírhelyek építésének hagyománya. Az Óbirodalom korát, főleg a IV. dinasztia fáraóinak monumentális építészeti törekvései miatt a nagy piramisépítő fáraók korának tartják

A korszakot politikailag folyamatos hódító háborúk jellemzik, többek között Nubia ellen, a legsikeresebb hadjáratok **Dzser**, **Dene** és **Szemerhat** fáraók nevéhez fűződnek.

A II.dinasztia uralkodása idején az ország stabilitását belső viszályok fenyegették, elsősorban Alsó-Egyiptom függetlenségi törekvései. A fennálló politikai helyzet következtében az uralkodók elsődleges törekvése a központosított hatalom megtartására és megszilárdítására irányult.

Az i.e. 2200-ban, az úgynevezett első átmeneti korszakban a központosított hatalom megszűnéséről, Egyiptom megosztottságáról beszélhetünk. Az i.e. III. évezred végén a Nílus völgyében két politikai és vallási központ jött létre: Herokleopolisz és Téba. Az ország megosztottságának csak a XII. dinasztia uralkodói, elsősorban **I. Amenemhat** vetett véget, amivel Egyiptom egy újabb történelmi korszakát nyitja meg, a Középbirodalom korát.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen politikai változások mentek végbe Egyiptomban az Óbirodalom korában?
2. Milyen építészeti hagyomány fűződik az I. dinasztia fáraóinak nevéhez?
3. Milyen társadalmi-politikai események vezettek az ország két részre való szakadásához?

2.1. Az Óbirodalom-kori irodalmi hagyomány

Egy nép, nemzet irodalmi hagyatékának vizsgálatakor elengedhetetlen történelmének, társadalmi berendezkedésének, politikai rendszerének, mentalitásának, szokásainak stb. ismerete. Csak ezeknek az információknak a birtokában érthetjük meg, élhetjük át mindazt, amit az irodalom eszközével kívánt elmondani az alkotó. Az irodalom nem önmagában létező, tértől, időtől független struktúra, épp ellenkezőleg: a valóság leghitelesebb mértéke. A valóság iránti érzékenysége olyan, a társadalomban, az emberben, a világban végbemenő, laikus szemmel még nem látható, nem tapasztalható jelenségekre is felhívja a figyelmet, amelyek következményei egész életünkre, sorsunkra kihatással vannak, lesznek. Mintegy a felszín mögött zajló eseményeket teszi nyilvánvalóvá. Ezért helytálló az a megállapítás, miszerint bármilyen, az emberiség történetében végbement eseményről a leghitelesebb képet az irodalom segítségével alkothatunk. Ez az egyiptomi irodalomra kiváltképp igaz.

Az Óbirodalom korában erőteljes vallási és uralkodói kultuszról beszélünk, ezt jól tükrözi az irodalom. Az egyiptomi irodalmi hagyomány kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a vallási és mitologikus tematika mellett a világi irodalom hagyománya is él, ami műfajokban, stílusokban, tematikában gazdag irodalmat eredményez. Több forrásból táplálkozó irodalmi hagyományról van szó: felhasználja a népi irodalom mesekincsét, bölcselkedéseit, dalait, fohászait, előszeretettel válogat a történelem, a mindennapi élet eseményeiből, szívesen

szemezget a politikai, filozofikus tanításokból, s természetesen a vallási szféra sem kerüli el figyelmét.

Az európai hagyománnyal szemben az egyiptomi irodalmi hagyományban a líra és az epika egyszerre, egy időben jelentkezett. A népi és vallásos énekek, himnuszok, imák, ráolvasások, varázsigék stb. mellett gazdag didaktikus és elbeszélő irodalommal találkozunk.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen forrásokból táplálkozik az egyiptomi irodalmi hagyomány?
2. Mi az irodalomtörténészek véleménye a szerzőség kérdését illetően?

2.2 Vallási és didaktikus irodalom az Óbirodalom korában

Az emberiséget fejlődéstörténetének minden szakaszában végigkísérte egy magasabb erőbe vetett hit, ami meghatározta a valláshoz fűződő viszonyát is. Ezalól az egyiptomi ember sem képezett kivételt. Az ő esetében még mélyebb vallási kötődésről beszélhetünk, hiszen hite nemcsak életében, de a túlvilágon is végigkísérte, aminek bizonyítékául a halottal eltemetett vagy a halott sírhelyét díszítő vallásos szövegek, a feliratok szolgálnak.

Az Óbirodalom korában a vallási irodalom legelterjedtebb műfaja a himnuszok mellett a felirat műfaja volt, amelynek szövegei a piramisok, sírhelyek falára voltak felírva, felvésve. Ezek elsődleges célja az istenkirályság kultuszának hirdetése, megszilárdítása. A kezdetekben, amikor a túlvilági élet csak az uralkodók kiváltsága volt, ezeket elsősorban a piramisokban található sírkamrák, áldozati helyiségek falaira vésték. A szövegek az uralkodó halálát, túlvilági feltámadását, uralkodását mesélték el. Már az Óbirodalom korában divatossá vált a piramisszövegeket, sírfeliratokat életrajzi adatokkal színesíteni, amelyekben elsősorban a fáraó uralkodásának egy-egy dicső momentumát elevenítették fel. Az utókor számára igazán értékessé ezeket a feliratokat a kísérő, kiegészítő, sokszor a spontán alkotói hévről tanúskodó himnuszok, imák, varázsigék, lírai

költemények, dramatizált töredékek teszik. A sírfeliratok szövegei az egyiptomi ember túlvilági életbe, az emberi élet folytatóságába, az ember halhatatlanságába vetett hitét bizonyítják, amivel hasonlónak váltak az istenekhez. A feliratokban a vallás és a mágia elemei keveredtek. A mágikus hatás érdekében az alliteráció, a paralelizmus és a szójáték lehetőségeivel is éltek.

Már az Óbirodalom korában a fáraóhoz közeli emberek számára is lehetővé tették a túlvilági életet. Az ő esetükben nem beszélhetünk az istenekével azonos túlvilági életről, az ő túlvilági jutalmuk földi életük folytatása. A fáraó közvetlen környezetébe tartozó elit a fáraó temetkezési helye mellett készítette el sírhelyét, a masztabát, amit a piramisokhoz sokban hasonló módon díszítettek, így sírfeliratokkal is. Kákosy László hangsúlyozza, hogy ezekben a szövegekben a vallási és életrajzi szövegek mellett a folklórból vett szövegek is feltűntek, munkadalok, pl. *Hordszékvivők dala*, *Pásztordal*, közmondások, szitkozódások stb [27, 984. o.]. A piramisszövegekhez hasonlóan a sírfeliratokban is megjelent az életrajzi elem, ami egy idő után a szöveg egészét uralta, s ami végeredményben az emberi tényezőt helyezte előtérbe a vallásival szemben. E hatás érvényesülése miatt a szakirodalom ezeket önéletrajzi szövegeknek, feliratoknak nevezi. A legtöbb, napjainkig fennmaradt szöveg az V. és VI. dinasztia korából való.

Az önéletrajzi szövegeket egyes szám első személyben írták. A szövegekben felsorolt pozitív emberi tulajdonságok, cselekedetek, amelyeket a szerző önmagával azonosított, mintegy a korabeli becsületkódexként is felfoghatók. Az önéletrajzi szövegek erkölcsi, tanító célzatú jellegüket a didaktikus irodalomból merítették.

Az Óbirodalom korának másik közkedvelt irányzata a didaktikus irodalom. Kovács Endre a didaktikus irodalom fogalmát így határozza meg:

...tágabb értelemben a tudatosan oktató, ismereteket nyújtó, nevelő célzatú műfajok, illetve művek összessége; szűkebb értelemben különféle irodalmi és irodalmon kívüli tárgyakra vonatkozó

tanítást valamely szépirodalmi műfaj, forma keretében megszólaltató művek összessége. [27, 717. o.]

Az egyiptomi irodalomban a szó tágabb értelmében használták. A didaktikus irodalom egyik legelterjedtebb és legközkedveltebb műfaja az egyiptomi irodalomban az **intelem** volt. Kákosy László meghatározása szerint az

... a legrégebbi időkből származó epikai műfaj. Szabályok közlésével helyes magatartás, viselkedés kialakítását célzó irodalmi művek és műfajok. Legrégebbi változatai az egyiptomi irodalom minden korszakában kimutathatók; egyiptomi neve „szebait” – tanítás. Az ókori egyiptomi irodalomban témájuk olykor politikai vagy filozofikus jellegű, többségükben etikai kérdéseket feszegetnek [27, 79. o.]

Közkedvelt műfaj, sikerét az egész ókori egyiptomi irodalom folyamán megőrizte. Az Óbirodalom korában született intelmeket a későbbi korokban is becsben tartották, szerzőik pedig nagy tiszteletnek örvendtek.

Az egyiptomi intelemirodalom változatos tematikáról tanúskodik: az alattvaló, feljebbvaló közötti viselkedési normákra tanított, a jó uralkodói magatartás titkát fejtegette, a hivatalnoki pályára készülőknek adott tanácsokat, a trón várományosát felkészítette az uralkodásra, az alattvalókkal való bánásmódra tanított stb. Többnyire politikai tartalmúak voltak. Céljuk a mindenkori fáraó hatalmának megszilárdítása, isteni mivoltának bizonyítása. Mintegy kommunikációs eszközként szolgált az uralkodó és alattvalói között.

Az Óbirodalom korából három jelentős és napjainkig is tisztelt, az intelem műfajában alkotó szerző nevét emeli ki a szakirodalom: **Imhotep**, **Dzsedefhór** és **Ptahhotep** nevét.

Imhotep a III. dinasztia korában élt, **Dzsoszer** fáraó tanácsosa, piramisépítője volt. Polihisztor hírében állt, hiszen a hagyomány piramisépítőként, orvosként és bölcsként tartja számon. A későbbi népi hitvilág az orvoslás isteneként is tiszteli. Művei nem maradtak fenn.

Dzsedefhór a IV. dinasztia legnagyobb piramisépítő fáraójának **Kheopsznak** a fia volt. Intelme csak töredékben maradt fenn. A fennmaradt részletek magasan művelt, tájékozott emberről tanúskodnak. Intelmében támogatja apja, egész Egyiptom lakosságát, mozgósító építészeti elképzeléseit, mindenkit figyelmeztetve a sírépítés, s a túlvilági életre való felkészülés szükségére. *Ptahhotep intelmei*hez hasonlóan ő is a fáraó mint a földi isten, a Nagy Isten szolgálatára, tiszteletére int.

Az intelemirodalom egyetlen, teljes egészében fennmaradt emléke *Ptahhotep intelmei*. **Ptahhotep** személyével kapcsolatban csak intelméből derül ki néhány adat, amelynek hitelessége ma vitatott. Saját bevallása szerint, erről a bevezetőben szól, az V. dinasztia korában, **Iszeszi** fáraó uralkodása alatt élt. Bevezetőjében arról is szól, hogy az intelmet fia, szintén **Ptahhotep** tanítására írja, akit a fáraó jóváhagyásával saját hivatalnoki helyére készít. A bevezetőben megfogalmazott célja ezzel az, hogy az uralkodó számára hű, odaadó, becsületes, a tömegekkel helyesen kommunikáló tisztségviselőt faragjon fiából, aki minden bajtól megvédi népét és uralkodóját. A fiú nevelésével egyúttal a nemes ifjaknak is jó példát mutat.

Ptahhotep intelme 46 intelmet tartalmaz. Stílusa nehézkes, de konkrét. Az egész életet átfogó tanácsokkal látja el a megszólítottat: a karrierépítéshez szükséges tanácsokkal, vázolja a biztonságos, szerető családi élet alapfeltételeit, hangsúlyozza a házastársi hűség fontosságát, az alattvalókkal szemben tanúsított helyes bánásmódra tanít stb.:

*A város előljárója, és nagyvezír Ptahhotep így szól: "Királyom, uram!
Beáll az öregkor és leszáll az aggság, az aggkori gyengeség eljön és a vénység
jelenti az újat. Aki lefeküdt, mélyen alszik egész nap. A szem gyenge, a fül beteg,*

az erő tűnik, a szív elfárad, a száj hallgat és nem beszél, a szív sorvad és nem emlékszik a tegnapi, a csont egészében fáj. Ami jó volt, rosszá változik, minden íz elmegy: az öregség minden dologban rosszat tesz az embernek, az orr eldugul és nem érez. Állsz vagy ülsz: rossz.

De parancsoltassék meg a szolgának, hogy csináljon öregsége számára botot. Hadd mondja el neki a meghallgatni való beszédet, az elődök tanácsait, melyeket az istenektől hallottak. Ó, tétessék számodra is hasonló, hogy elháríttassék a néptől a baj, és neked szolgáljon a Két Part!

Az intelem írójának bölcsességéről tanúskodik, hogy előrelátóan előkészíti fia helyét a fáraó közvetlen politikai körében. A bevezető részben hitelesen bizonyítja fia jövőbeli alkalmasságát a pozícióra. Nem csupán egy okos magas beosztású hivatalnok ügyes fogásával és megfontolandó tanításával szembesülünk, hanem azzal is, hogy a politikai hatalmat a felső szinttől az alsó hivatalnoki szintig átszövik a rokoni szálak és érdekek. Kialakul egy zárt politikai holdudvar, amelybe bekerülni, s ezzel együtt megreformálni szinte lehetetlen.

Így szólt őfelsége, ez az isten: „*Tanítsd hát őt az ősök szavaira, hogy példakép legyen a Nagyok gyermekei számára, hogy meghallgatás szálljon belé és minden szívbeli egyenesség. Mondd neki, hogy senki sem született bölcsnek.*”

A fáraó jóváhagyásának közlése, felér egy biztosítékkal. A vezető szavaiból kitűnik jövőbeli hivatalnokával szembeni elvárása, az ősök szavát kell követnie, vagyis a megszokott jól bevált rend folytonosságának fenntartójává kell válnia és az irányítása alá tartozó hivatalnokokat is erre kell tanítania.

1. Ne légy gögös tudásodra, ne légy elbizakodott amiatt, hogy tudós vagy, kérj tanácsot tudatlantól éppúgy, mint tudóstól, mert nem lehet elérni a művészet határát, és egy művész sincs varázserővel felruházva. Elrejtettebb a szép beszéd a smaragdnál, ám megtalálható a szolgálóleánynál a malomkő mellett.

A szöveg szerzőjének bölcsességét jól bizonyítja, hogy első tanításában szerénységre és az alattvalókkal való kegyes, közvetlen, megértő magatartást

tanúsító viselkedésre oktat. Ezzel hangsúlyozza, hogy a kedvesség és előzékenység sok kaput megnyit, sok haragost vagy elégedetlent pedig megnyugtat és bizalmassá tesz.

7. Ha nálad nagyobbnak asztala mellett ülők közül való vagy, fogadd el adományát, amit orrod elé tett, és nézd azt, ami előtted van, ne báméskodj rá számtalan pillantással, mert a Ka utálata a tolakodás. Ne beszélj hozzá, amíg meg nem szólít, mert nem ismeretes, hogy mi rossz a szív számára: ha akkor beszélsz, amikor kérdez, akkor amit mondasz, kellemes lesz szívének...

A következő tanításban, ahogy jóformán mindegyikben a kulcsszó az alázat. Ha az első tanításban az alacsonyabb rangban lévők iránti alázatra int, akkor itt már az előkelők tiszteletét hangsúlyozza. Ptahhotep kiváló pszichológiai ismeretekről tanúskodik. Tudja, hogy mások jóindulatához a kulcs az alázatban rejlik.

8. Ha bejáratos (bizalmas) vagy, akit egy nagy egy másik nagyhoz küld, helyesen járj el, amikor küld téged, végezd a megbízatást, amiként mondotta. Óvakodj attól, hogy súlyosbítsd a szavakat, azért, hogy egyik nagyot a másik előtt gyűlöletessé tedd, de ragaszkodj az igazsághoz és át ne hágd, még ha nem is hozol hírül kellemeset minden ember „egy nagy, egy kicsi” beszédmódja szerint, mert a Ka utálata ez.

Tanításában nagy hangsúly fektet az intrika kerülésére, az igazságosság, pontosság, jogosság fenntartásának fontosságára.

10. Ha csekély vagy, egy kiváló ember kíséretében legyen magaviseleted jó isten előtt, ne tudj korábbi csekély voltáról és ne legyen szíved gögös ellene amiatt, amit tudsz róla azelőttről, mert amiatt félelmes, amivé lett, nem magától jön a vagyon... és isten tette őt jelessé.

Fontos politikai tanítása az, hogy soha ne hánytorgassuk fel senkinek sem múltját, sem származását, sem pedig cselekedeteit, nehogy ellenségünkké tegyük. Tiszteljük benne azt, aki lett, hiszen nem véletlenül érte el magas pozícióját.

11. Kövesd szívedet létezésed idején. Ne csinálj többet, mint amit mondanak. Ne csökkentsd a szíved követésére szánt időt, mert a Ka utálata az ő idejének elpazarlása, ne térj el attól, ami a mindennapi szükségletre való, ne lépd túl háztartásod szükségleteit: vagyonná lesz szíved követése. Nem a vagyon tesz tökéletessé, hanem annak megvetése.

A túlzások, az ügybuzgóság ellen is fellép tanításában. Megfogalmazásában az élet célja sohasem lehet csupán az anyagi javak hajszolása, mert az, az igazi értékektől szakítja el az embert.

17. Ha vezető vagy, légy türelmes, amikor hallgatod a könyörgő beszédét, ne utasítsd el, amíg szívét ki nem öntötte, ne mondd neki: „ezt már mondottad.” Óhajtja a szorongattatott a barátságosságot, amíg el nem végezte, ami miatt jött.

Többször említi az alattvalókkal, alacsonyabb rangban lévőkkel való barátságos, előzékeny magatartás fontosságát, ami általános megbecsülést biztosít az ember számára.

18. Ha azt akarod, hogy a barátság tartós legyen egy házban, amelybe bejáratos vagy, mint úr, mint fivér vagy mint barát, minden helyen ahová belépsz, óvakodj az asszonyokhoz közeledni, nem jó az a hely, ahol ezt csinálják, nem jelent okosságot kinyitni azt. Ezer férfi eltérített már ezáltal attól, ami hasznára volt. Egy kis pillanat, hasonló az álomhoz és az ember a halált éri el, mert megismerte.

A paráznaság veszedelméről beszél. A Bibliában megfogalmazottakhoz hasonlóan figyelmeztet arra, hogy más házastársának elcsábítása, magára az emberre hoz visszafordíthatatlan rontást.

21. Ha kiváló vagy, alapíts házat, szeresd feleségedet házában mindenekelőtt, töltsd meg testét, ruházd fel hátát, tagjai számára orvosság a balzsam, örvendeztesd meg szívét, amíg élsz, szántóföld ez, mely hasznos urának.

A pozitív társadalmi és közéleti megítélés kapcsán fontosnak tartja, hogy az embernek legyen családja. Házastársát tartsa tiszteletben vele harmóniában és békességben éljen.

30. Ha naggyá lettél, miután csekély voltál, vagyont szereztél, miután szűkölködtél, élenálló vagy a városban, mely ismert téged, ne változz meg amiatt, ami veled történt előbb, ne légy fukarszívű kincseid miatt, melyek adományaként keletkeztek számodra. Nem vagy-e más hozzád hasonló mögött, akivel ugyanez történt?

Amennyiben az embernek megadatik, hogy szerény körülményei közül magasabb pozícióba vagy anyagi helyzetbe kerül, ne felejtse el azt honnan jött és tartsa meg szerénységét és közvetlenségét.

31. Hajlítsd meg hátadat följebbvalóid előtt, a királyi udvarból való főnököd előtt, akkor tartós lesz házad vagyonával együtt, fizetésed pedig rendben lévő. Rossz dolog az ellenségeskedés a följebbvalóval, addig él az ember, amíg ő szelíd...[9].

A feljebbvalóval való viszony ápolására int. E tekintetben előzékenységre, szolgálatkészségre, alázatra tanít.

Az erkölcsi tanítások és a mindennapi életre vonatkozó tanácsok váltakoztatják egymást, ami közvetlen hangnemet kölcsönöz az intelemnek. *Ptahhotep intelmeinek* sikere többek között közvetlenségének, észszerűségének, a mindennapi életben való alkalmazhatóságának köszönhető. Tanításának morálja sokban hasonlít a bibliai példabeszédek és Salamon bölcsességének okításához. A mai kor embere is sok bölcsességet meríthet belőlük.

Az Óbirodalom korát az ókori egyiptomi irodalom hagyományteremtő korszakának tekinthetjük, amely a későbbi korok irodalmának alapjául, forrásául szolgált.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Sorolja fel az Óbirodalomkori vallásos irodalom legelterjedtebb műfajait!
2. Mi a masztaba?
3. Melyek a démotikus irodalom műfaji ismérvei?
4. Milyen helyet foglal el az intelem az egyiptomi irodalomban?

5. Ismertesse a kor intelmíróinak munkásságát!

II. A Középbirodalom kora

(i.e. 2200 – 1780 körül)

A Középbirodalom korát mély társadalmi-politikai, gazdasági válság jellemzi. Az országban dúló belső ellentétek: paraszt- és rabszolgalázadások, az egyházi és katonai arisztokrácia közötti hatalmi harcok, a hadviselés terén elszenvedett kudarcok, mind hozzájárultak a társadalom rohamos elszegényedéséhez, kilátástalan helyzetbe sodorva az ország lakosságának többségét. A kialakult helyzet az ország politikai, katonai stabilitásának összeomlásához vezetett, ami az Óbirodalomban megszervezett központosított hatalmat alapjaiban rengette meg. A központosított hatalom széttzilálásával az országban eluralkodott az anarchia, ami politikai, területi megosztottságot eredményezett, s ezzel könnyű prédává tette az idegen hatalmak számára.

A Középbirodalom végén Egyiptom egy ázsiai törzs, a hikszoszok uralma alá került, akiknek hatalomra kerülését az egyes alsó-egyiptomi nómok politikája is segítette. Politikai központjukat az észak-egyiptomi Avariszba helyezték, amit fővárosuknak is tekintettek. A hikszoszok uralmának nemcsak negatívumai, de pozitívumai is voltak Egyiptom fejlődéstörténete tekintetében. Általuk ismerték meg és sajátították el a bronzötvözés és felhasználás hagyományát, valamint a könnyű szerkezetű lófogatós szekereket, kocsikat, ami hadászati szempontból nagy előrelépést jelentett.

A hikszoszok uralma Egyiptom felett közel száz évig tartott, ez alatt az idő alatt társadalmi-politikai hagyományaik miatt nem tudtak létrehozni önálló államot, ami ahhoz vezetett, hogy a 17. században **I. Ahmesz** fáraó vezetésével kiűzték a megszállókat. Ezzel megindult az erős központosított, katonai jellegű állam megszervezése, s kezdetét vette az Újbirodalom kora.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Ismertesse a Középbirodalom korának társadalmi-politikai helyzetét!
2. Milyen pozitívumai voltak a hikszoszok uralmának?

3.1 A klasszikus irodalom kora

Az irodalomtörténet a Középbirodalom korának irodalmát klasszikus irodalomnak nevezi. A történelmi, társadalmi-politikai helyzet ellenére műfajokban, tematikában gazdag, változatos irodalmi hagyományról beszélünk.

Az egyiptomi klasszikus irodalom mély válságban lévő társadalom talaján bontakozott ki, ami rányomta bélyegét stílusára, szemléletére, hangnemére. A kor igényeinek megfelelően az emberi lét legfontosabb kérdéseire kellett választ adnia, olyan mélylélektani, filozofikus kérdésekre, amelyek megválaszolásától függött a nemzet egészének és egyes tagjainak jövője.

A fennálló történelmi helyzetben az egyén magára maradt a társadalomban. Az addig biztosnak tűnt értékek új jelentést kaptak, átértékelődtek. A fáraó mindenhatóságába, az istenek igazságosságába, a becsületességbe, a tisztességbe, a társadalmi, a vallási biztonságba vetett hit megingott. Ez az újonnan kialakult helyzet kétségekkel küzdő, félelemmel teli, hitét veszített emberi, ösztársadalmi magatartást eredményezett. Felmerül a társadalmi igazságtalanság, a földi lét értelmetlenségének gondolata. Mindenki arra kereste a választ, mi vezetett ehhez a helyzethez, ki tehető érte felelőssé, kitől várható a megoldás. A felmerült és megválaszolásra váró kérdésekre minden érdekcsoport más-más választ adott. Az egyházi arisztokrácia az emberiséget hibáztatta, ezt egy koporsószöveg bizonyítja a Középbirodalom korából, amelyben a Mindenség Ura a kialakult helyzetért az embereket vádolja. Vagyis az egyház álláspontja szerint az emberek hitetlenségükkel, nagyravágyásukkal, a tradicionális rend elleni lázadásukkal hívták ki maguk ellen az istenek haragját, akik ezért megbüntették őket. A katonai arisztokrácia fő politikai vetélytársát, az egyházat hibáztatta. A fáraó és a kiváltságos réteg az egyházhoz hasonlóan az emberek viselkedésében látta a

tragédia okát. Erről tanúskodnak az intelemirodalom emlékei is: *Ipuwer, Heti király, Noferti intelmei*.

Az intelem műfajának közkedveltsége a Középbirodalom korában is megmaradt. Más irodalmi műfajokhoz hasonlóan tematikájában a fennálló társadalmi-politikai helyzetet tükrözte. Nyíltan megfogalmazza az uralkodó és a kiváltságosok nemtetszését a paraszt- és rabszolgalázadások kapcsán, s mélyen elítéli az országban zajló szabadrablást. Az *Ipuwer intelme* is egy parasztlázadás történetét örökíti meg. A szerző a parasztokat tolvajokként, gyilkosokként ábrázolja. Mély gyűlölettel, megvetéssel viseltetik irántuk. Félelemmel szemléli társainak pusztulását, kisémmizését:

1 (1,1 – 1,9)

... "Az ajtón [állók] így szólnak: Menjünk, fosztogassunk..."

... *A madárászok csatasorba állnak...*

... *A mocsár [lakók?] pajzsokat viselnek...*

... *Az ember úgy tekint fiára, mint ellenségére...*

... *Ezeket (?) határozták el számotokra Horus idejében...*

... *A jellemes ember szomorúan járkál azok miatt, amik az országban történnek...*

... *A pusztalakók (pedig) emberekké (egyiptomiakká) lettek mindenütt.*

Ipuwer intelméből jól látjuk, hogy egy zűrzavaros helyzetben az ember hajlamos elveszíteni az önkontrollt. Különösen igaz ez akkor, amikor egy olyan emberről, társadalmi rétegről beszélünk, amely egész életében elnyomás alatt szenvedett. Naponta megkellett küzdeni azért, hogy előteremtse az életéhez szükséges legalapvetőbb dolgokat, miközben azt kellett látnia, tapasztalnia, hogy vannak, olyanok, akik semmittevással töltik az életüket és az ő keservén, jómódban dúskálnak.

Az intelem képeiből viszont azt is jól látjuk, hogy egy háborúnak, zavargásnak nincsenek győztesei, legalábbis a többség, akit minden ilyen forrongás kapcsán felhasználnak, semmiképp sem profitál a helyzetből. A társadalom egészét a bizonytalanság, rettegés uralja.

2 (1,9 – 2,4)

Bizony az arc sápadt... ... Az elődök megjósolták...

... Az ország bandákkal van tele...

Az ember pajzsával megy ki szántani...

Bizony az [arc] sápadt. Az íjász fel van szerelve...

Jogtalanság mindenütt! Nincsen tegnapi ember...

Bizony a Nílus kiárad, (de) nem szántanak neki.

Minden ember így szól: «nem tudjuk, mi fog történni az országban.»

Bizony, az asszonyok meddők, nincsen fogamzás.

Hnum nem teremt az ország állapota miatt.

Az intelem szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy Ipuwer az előkelő osztály tagja volt. Ezért képtelen elviselni a szegény tömeg lázadását. A szöveg mélyreható vizsgálata után, mélyen megrendítő, hogy a kiváltságos osztály képviselője azt fájlalja, hogy: 3 (2,4 – 2,9)

Bizony a szegények pompás dolgok birokosai lettek.

Aki szandált sem készített magának, (most) készletek tulajdonosa.

Elrettenti a vér, a piszok, a zűrzavar látványa és különösen az háborítja fel és egyben meg is ijeszti, hogy a tömeg át akarja venni a hatalmat az előkelőségektől:

Bizony, (hü?) szolgálai szíve szomorú.

A főrangúak nem csatlakoznak ujjongó] embereikhez.

Bizony a [szív] erőszakos. Szenvedés (v. járvány) van az országban, s vér mindenütt.

Nem <hiányzik> a halál, s a múmiapólya beszél, mielőtt közelednének hozzá.

Bizony, sok halottat a folyóba temetnek.

Az áradat (lett) a sír; a balzsamozó (pedig) csarnok olyan lett, mint az áradat.

Bizony, az előkelők panaszkodásban vannak. A szegények örvendeznek.

Minden város így szól: «nosza, űzzük el az erőseket közülünk!»

Bizony, az emberek olyanok, mint a fekete íbiszek. Piszok van az országban.

Nincs, bizony, olyan, akinek fehér a ruhája ebben az időben.

Bizony, az ország megfordul, mint a fazekaskorong teszi.

A rabló készletek ura (lett)...

Az országban lévő helyzetért a többségi társadalom barbárságát okolja és azért imádkozik, hogy a fáraó ismét békét teremtsen. Fájjalja, hogy a szolgák nem adják meg uraiknak a tiszteletet velük egyenrangúan viselkednek.

Természetesen a leírásból egy szörnyű helyzet képei rajzolódnak ki, de megdöbbentő, hogy ennek az embernek, ebben a helyzetben is csak az előkelőségének a biztosítása a legfontosabb. Felmerül a kérdés, hogyan tudná biztosítani az ilyen egyénekből álló politikai rendszer a többségi társadalom emberhez méltó életét.

Nem véletlen, hogy ugyan ennek a kornak a termékében, *A paraszt panaszai* c. elbeszélésben a főhős önmaga küzd jogsérelme helyreállításáért.

4 (2,9 – 2,14)

Bizony, a folyó olyan, mintha vérré vált volna.

Mikor isznak belőle, visszariadnak az emberektől, (hiszen) vízre szomjaznak.

Bizony, a kapuk, az oszlopok és a falak elégtek.

A királyi palota (élet, üdv, egészség) építménye(?) (azonban) maradjon meg, és legyen szilárd.

Bizony, a Dél hajója recseg.

A városokat szétrombolják. Felső-Egyiptom üres (v. száraz) pusztasággá lett.

Bizony, a krokodilusok jóllaknak(?) azzal, amit visznek nekik.

Az emberek önként mennek hozzájuk...

Bizony, az emberek kevesen vannak,

s aki a testvérét a földbe teszi, (olyan) van mindenütt...

Bizony, az [előkelő?] férfi fiát... alig ismerik meg.

Úrnőjének a szülötte szolganője fiává lett.

Az ötödik és hatodik részben tovább szörnyülködik az osztálybeli előkelőségek szenvedésén, valamint azon, hogy a belső viszályok következtében Egyiptom a külső ellenség célpontjává lett.

5 (3,1 – 3,6)

Bizony, a Vörös Föld (sivatag) van az országban. A kerületeket szétdúlják.

Egy külső idegen nép jött be Egyiptomba...

Nicsenek, bizony, emberek (egyiptomiak) sehohsem.

Bizony, arany, lapisz lazuli, ezüst, malachit,

karnalin, bronz, ibheti-kő...

van a szolganők nyakába fűzve.

Az előkelő hölgyek szerte az országban bolyonganak, s a házak úrnői így szólnak:

Ó, bárcsak lenne mit ennünk!

Bizony, ... az előkelő hölgyek... a testük szálnalmas a régi rongyok miatt.

A szívük fáj a köszöntések alkalmával.

Bizony az ébenfa ládákat feltörik.

A pompás akácfát ágyakká darabolják...

6 (3,6 – 3,10)

Bizony, a (piramisok?) építői földművesekké lettek.

Akik az isten hajójában voltak, azokat igába (?) fogták...

Bizony, nem hajóznak (Byb)losba manapság.

Mit tegyünk múmiáink cédrusfájáért?

A papokat ezek termékeivel temették.

Azok olajával balzsamozták be az előkelőket (egészen) Kréta szigetéig.

(Most) nem jönnek. Hiányzik az arany...

A királyi palota, (élet üdv, egészség)

...ja ki van ürítve.

Milyen nagy dolog (most), hogy az oázislakók jönnek az ünnepi gyékényeikkel...

...[9].

Az intelleme végső konklúziója, hogy a fennálló helyzetért a fáraó helytelen politikája felelős. De bizakodását fejezi ki, hogy hamarosan sikerül megszüntetni az áldatlan állapotokat és visszaállítani a békét.

A kor másik jelentős intelme a *Heti király intelmei* című. Az Óbirodalom korában megszokott intelleme hagyományát követi. Tanításait fiához, Marikaréhoz intézi, akit jövőbeli uralkodására készít fel. Mondandójában nagy hangsúlyt fektet a társadalmi jólét kérdésére, megjegyezve, hogy egy jómódban élő társadalom nem lázong. Meglátása szerint a jó uralkodó egyben jó rétor is. A toleráns uralkodói magatartás híve. *Heti király intelmei* bölcs politikai gondolkodásról tanúskodnak.

Az elbeszélő szépirodalom kialakulása is erre az időre tehető. Kezdetben a didaktikus irodalom hatása alatt van, csak a későbbi korokban szabadul fel alóla. Az elbeszélő irodalom fő célja ebben az időben a mindenkori uralkodó dicsőítése, a központosított államhatalom szükségének nyomatékosítása.

Ennek az irodalomnak az első, máig fennmaradt emléke *A paraszt panasza* című elbeszélés. A mű eseményei a X. dinasztia korában játszódnak. A szövegnek a klasszikus értelemben vett cselekménye nincs, az egész egy történeti keretbe foglalt kilenc panaszból álló, s a fáraó igazságosságát dicsőítő történet. A szöveg érdekessége, hogy egy erősen osztályjellegű társadalomban egy, az alsó rétegből kikerült személynek lehetősége van bíróság elé állítani egy magasabb rendből való személyt, bírálni a hivatalnoki magatartást, rajta keresztül pedig a rosszul működő politikai apparátust, s érvényt szerezni igazának. Az elbeszélésben lévő alaphelyzet, vagyis, hogy egy paraszt (jómódú) magabiztosan, bátran bírálni meri a hatalmat, arra utalhat, hogy a viszonylagos béke, amit a katonai arisztokráciának erőszak segítségével sikerült megteremtene, még nagyon instabil, ezért bárminemű önkényes megnyilvánulás veszélyt jelenthet rá nézve.

A műben megfogalmazott alaphelyzet a következő. Adott egy jómódú paraszt Khunanup, akinek a szerző fontosnak tartja megemlíteni a nevét is, amivel jelzi személyének fontosságát. Ez a jómódú ember úgy dönt, hogy elmegy a

városba eladja portékáját és megvásárolja azt, amire családjának szüksége lesz. A szöveg írója fontosnak tartja, hogy részletesen felsorolja mi mindent visz eladásra a főhős. Ezzel mintegy érzékeli, hogy olyan jómódú emberről beszélünk, aki meg tudja teremteni önmaga és családja számára a jólétet, amiért, ahogy később a szövegből ki is tűnik harcolni is képes. Vagyis egy cselekvő hőssel állunk szemben.

Útja során szembe találkozik a helyi előkelőséggel Dzsehuti-Nekhttel, aki (feltételezhetjük, hogy régi jó szokása szerint) úgy dönt, hogy mondvacsinált okkal elveszi a paraszt tulajdonát, amit természetesen meg is tesz. A paraszt vagyona visszaszerzése céljával felkeresi a vidék előljáróját Renzit, akinek az embere volt az őt kifosztó nemes, hogy jogorvoslatot követeljen.

Kilenc napon át járt a paraszt Renzi kiküldött hivatalnokjához, hogy igazságot szolgáltatassanak neki. Renzi a feljegyzett információt, amit a főhős a kilenc panasz során fogalmazott meg eljuttatta a fáraóhoz, aki végül igazságot tett, megbüntette a rabló Dzsehuti- Nekhtet és nem csupán a paraszt vagyonát adta neki vissza maradéktalanul, de az őt kifosztó tulajdonát is.

Fontos megfigyelni a kilenc panasz során a paraszt viselkedésének változását, valamint a beszéd társadalom-politikai tartalmát:

A PARASZT ELSŐ PANASZA

Eljött a paraszt, hogy könyörögjön a nagy házelöljárónak, Renzinek, Meru fiának. Így szólt:

Mert te apja vagy az árvának, férje az özvegynek, fivére az elvált asszonynak, köténye az anyátlannak. Hadd tegyem nevedet minden jó törvénynél többé ebben az országban! Harácsolás nélkül való vezető, alacsonyág nélkül való nagy! Semmisítsd meg a hazugságot, adj létet az igazságnak, sújtsd a gonoszságot a földre, jöjj a hangra, amit szám ad!

A paraszt pedig öfelsege, az igaz hangú Nebkauré király idejében mondotta ezeket.

Az első panaszban az előljáró megszólítása tisztelettudó, rangjának megfelelő. A paraszt nagyon okosan jelzi, ő tőle függ a fennhatósága alá tartozó kiszolgáltatott emberek jóléte, biztonság. Abban való bizonyosságát is kifejezte, hogy az előljáró minden alattvalójával szemben teljesíti kötelességét. Ezt a dicshimnusz követően meglepő kijelentést tesz: *Hadd tegyem nevedet minden jó törvénynél többé ebben az országban!* Egy paraszt azt állítja, hogy ő teszi naggyá egy előkelőségnek, a fáraóval közvetlen kapcsolatot fenntartó nemes embernek a nevét. Nem csupán meglepő, túlzó kijelentésnek tarthatjuk e szavakat, de örülségnek. A főhős viszont tudatában van annak, aminek a szöveg írója is, hogy egy erőszakkal, nagy nehézségek árán levert paraszt és rabszolga lázadás után, amelynek szörnyűségeiről teljes részletességgel és realitással számolt be Ipuwer intelmében, veszélyes és meggondolatlan lenne egy jómódú paraszttal ujjat húzni.

Rendkívüli retorikai tehetségről tesz tanúbizonyságot a szerző, akkor, amikor a főhőssel kimondatja azokat a szavakat, amelyek az előljáró becsületességére, igazságosságára vonatkoznak. Ezzel ugyanis a paraszt kihangsúlyozza a vele való jogszerű bánásmód kötelezettségét.

A bátor paraszt híre eljutott a fáraóhoz is, aki arra utasítja előljáróját, hogy addig, amíg nem kap engedélyt ne teljesítse a panaszkodó akaratát és az általa megfogalmazott kritikát pedig jegyezze le és juttassa el hozzá. Azt is meghagyta, hogy őt, feleségét és gyermekeit is lássák el a szüksége élelemmel, de azt a hatást keltsék, mintha a barátai s nem az uralkodó részéről jönne a gondoskodás.

A szerző ennek a szövegrésznek a kapcsán olyan kijelentést tesz, hogy a fáraónak annyira tetszett a paraszt szónoki tehetségé, hogy azt sokáig szerette volna élvezni. A szöveg ismerete alapján, bátran állíthatjuk, hogy a vezető egyetlen cél foglalkoztatta, az, hogy felmérje az ország többségi társadalmának hangulatát és az új politikai kormányzathoz való viszonyát.

Ennek az állításnak a helyességét az elkövetkezendő panaszok mindegyike alátámasztja.

A PARASZT MÁSODIK PANASZA

Egy nagy úr rabol attól, kinek nincsen ura, és kifoszt egy magányos embert?! Ami ellátásodhoz kell, házában van, egy korsó sör és három kenyér. Mit meríthetsz ki még, hogy jóllakasd háznépedet? Meghal-e a halandó háznépével együtt? Az örökkévalóság embere lettél-e?

Nem rossz dolog-e a mérleg, amely ferde, a mérlegnehezék, mely eltéved, az igaz ember, ki megtéved?

Íme az igazság, amelyet elűztek helyéről, téged talál el. Az előjárók gonoszat tesznek, az ügyek számadója oldalra tesz. A kihallgatást végzők ragadoznak. Akinek meg kellene ragadnia az egyenes ügy meghamisítóit, maga zavarja azt össze. Akinek levegőt kellene adnia, nélkülözi a lehetet, amit adnia kell, hogy belélegezhessék. Az osztó rabol, akinek el kellene háritania a nyomort, úgy rendelkezik, hogy elárassza a várost. Akinek a bűnt meg kellene torolnia, gonoszat cselekszik.

A második panaszban továbbra is tisztelettudóan fordul az előjáróhoz. Továbbra is az igazság urának nevezi, akinek gondoskodnia kell, s ő feltételezi, hogy gondoskodni is fog alattvalóiról. De itt már az elején hangsúlyozza, hogy ő tudatában van annak, milyen vagyonos a nemes ember, ezért *gazdagok, gazdagjaként* szólítja meg.

A megszólítást követően viszont elkezd rajta követelőzni, oly módon, hogy felsorolja annak az emberekkel szembeni hivatali kötelességeit. Fordítva retorikáján vádolni kezdi a területén folyó jogtalanságok miatt. Tétélesen sorolja fel a nemesek által elkövetett törvénytelenégeket. A rá következő panaszokban még agresszívabban folytatja bíraskodását.

A PARASZT HARMADIK PANASZA

Űzd el a rablókat, véd a nyomorultakat, s ne légy áradat a könyörgővel szemben. Vigyázz arra, hogy az örökkévalóság közeledik. Óhajts hosszan élni a mondás szerint: az igazság cselekvése az orr lehelete. Büntesd meg azokat, akiket meg kell büntetni, és senki sem éri el számadásodat!

Ha a kormánylapátot a vitorla szerint igazítod, az áradat az igaz cselekedet felé ragad. Amikor átkelsz, vigyázz a kormánykötélre! Az ország egyensúlya az igazság cselekvése.

Ne mondj hazugságot, hiszen te nagy vagy! Ne légy könnyű, hiszen te súlyos vagy! Ne hazudj, te vagy a mérleg! Ne légy hamis, hiszen te vagy a Számadás!

Íme te egy vagy a mérleggel. Ha az elhajlik, te is elhajolhatsz. Ne szenvedj hajótörést, mikor a kormánylapátot kezeled, és ragadd meg a kormánykötelet. Ne rabolj, cselekedj az ellen, aki rabol! Nem nagy az a nagy, aki harácsoló. Nyelved a mérleg súlya, szíved a nehezéke, ajkaid karjai. Ha elfátyolozod arcod az erőszakos előtt, ki űzi el a nyomorúságot?

A harmadik panasz kezdetén még megadja a tiszteletet az előljárónak, hiszen magához Réhez hasonlítja, de két mondat után ismét a kötelességeivel szembesíti. Itt már egyfajta fenyegetés is kiséjlik bírálatából, hiszen azzal fenyegeti a politikust, ha nem teljesíti feladatait, akkor becstelenséget követ el, amivel pedig az örök életet veszélyezteti. Arra is utal, költői képek sorát használva, hogy politikai pozícióját is veszélyezteti becstelen magatartásával.

A szöveg közepétől beszéde radikális fordulatot vesz, hiszen a legdurvább módon támadja az előljárót:

Íme olyan vagy, mint egy nyomorult ruhamosó, harácsoló, ki megkárosítja barátját, ki elhagyja azt, aki őt megajándékozta háznépe kedvéért, mert az a testvére, aki azért jön, hogy hozzon neki.

Íme olyan vagy, aki csak a megfelelő viteldíjjal bírót vinné át, de el van vágva hajókötele.

Íme te olyan vagy, mint a csűr főnöke, aki nem engedi el a hiányzó hátralékot.

Íme te olyan vagy a nép számára, mint a ragadozó madár, amelyik a szárnyasok nyomorultjából él.

Íme te olyan vagy, mint a szakács, öröme a mészárlás, és csonkításait nem róják fel neki.

Íme te olyan vagy, mint a pásztor. Nem rossz-e az, hogy nem adsz számadást?

Ó, bár lenne veszteséged a falánk krokodilus által – a menedékhelyek távol vannak a falvaktól az egész országban! Meghallgató, ki nem hallgat meg –, hát mért nem hallgatsz meg?! Ma visszavertem a dühöngőt, a krokodilus menekül, mikor lesz ez elég számodra? Meg fogják találni az elrejtett igazságot, és hátára fektetik a hazugságot a földön. Ne építs a holnapra, mielőtt eljött volna, nem lehet tudni, milyen rosszat hoz!

A tisztelet fenntartása céljával, hogy a paraszt ne felejtse el, hol a helye az előkelőség szolgái segítségével megveri a panaszlót. Jelzés értékű ez a megverettetés is. A hatalom jelzi, hogy nem lehet vele packázni, ahogy egyszer sikerült elfojtania az országban dúló lázadást úgy máskor is sikerülni fog, sőt már csírájában el fogja fojtani a zúgolódók fellépését.

Amikor ezeket a szavakat mondta a paraszt a Kapu bejáratában a nagy házelöljárónak, Meru fia Renzinek, akkor az küldött két őrt korbáccsal s azok elverték a paraszt minden tagját.

A szerző azonban jelzi, hogy a többségi társadalom tagját, pláne, egy olyanét, amelynek még veszteni valója is van, nem olyan könnyű elhallgattatni.

A negyedik panasz kezdetén a főhős akkor találkozott az előljárával, amikor az kijött Herisef templomából. Ezért az első panaszhoz hasonlóan tisztelettudóan szólította meg őt, de megszólításában bölcsen az isten áldását kérte rá, akinek szentélyéből kijött. Ezzel jelezte, hogy mint a vallás előírásait betartó, azokat tisztelettel teljesítő embernek kötelessége vele, a panaszossal igazságot tenni.

Ezt követően a megelőző panaszaihoz hasonlóan becsmérelni és vádolni kezdi a politikai hatalom képviselőjét. Sőt, mivel nem tesz igazságot őt teszi felelőssé helyzetéért, amikor kijelenti: *Meddig könyörögjön a nyomorult, akit tönkretettél?* Ezt követően ismételten kötelességei teljesítésére emlékezteti.

A PARASZT NEGYEDIK PANASZA

Ne dorongolj le hatalmad mértékében, így nem ér el a rossz. Ám ha elhanyagolod a rosszat egy alkalommal, kettő lesz belőle. Az ízlel, aki eszik, a kérdezett felel, az lát álmokat, aki alszik. Ám az a bíró, kit meg kellene büntetni – éppen ő az, aki ebben élen jár. Bolond, íme elértek téged, tudatlan, íme kérdeznek téged, vizet kimerő, íme beléd látnak.

A hamis és igazságtalan bírákhoz hasonlítja az előljáró magatartását, szemére veti azt, hogy az ilyen hanyag magatartás miatt tobzódik a gonosz és az egyszerű alattvaló, aki segítségre és védelemre szorul ki van szolgáltatva az úri önkénynek.

Kormányos, hajód ne süllyedjen el, éltető, ne engedj meghalni, elpusztító, ne engedj elpusztulni, árnyék, ne száríts ki, menedékhely, ne engedd rabolni a krokodilust!

Negyedszer könyörgök már neked, meddig töltsen hát evvel az időmet?!

E rész végén ismételten felszólítja az igazságszolgáltatót kötelessége teljesítésére.

A PARASZT ÖTÖDIK PANASZA

Ne rabold meg a szegényt vagyonától, a gyengét, akit ismersz, a nyomorult holmija: lélegzete, és aki elveszi orrától, megfojtja őt.

Téged a ki hallgatással bíztak meg, hogy ítéld a két fél között, hogy megbüntesd a rablót. De íme, te a rablót támogató, ezt teszed te! Bízna benned, és te is bűnös lettél. A nyomorult gátjává tették, aki őrzi, hogy meg ne fulladjon, s íme te az ő tava lettél, heves áramlású!

Az ötödik panaszhoz hasonlóan, a hatodikban is mellőzi a paraszt az előljáró megszólításakor a tisztelettudó magatartást. Rangján való köszöntése után, azonnal hivatali kötelességeinek felsorolásával indít és azok elmulasztásának következményeire figyelmeztet. A politikai irányítással járó felelősségre irányítja a feljebbvaló figyelmét. Részletesen beszél arról, hogy az országban dúló visszaélések, igazságtalanságok kizárólag a politikai elit erkölcsi magatartásának tükörképei.

A PARASZT HATODIK PANASZA

Lásd meg szemeiddel! Akinek osztania kellene, rabló, akinek megnyugtathatnia kellene, fájdalmat, akinek megszépítenie kellene, szenvedést okoz. A csaló megkisebbiti az igazságot. Ha hozol, adj embertársadnak.

Tudott dolog: tanult vagy, mester vagy, tökéletes vagy, de nem azért, hogy rabolj. A példakép vagy mindenki számára és körülötted elhajlás van. Az igaz mérték vagy mindenki számára, te egész ország csalója, gyalázatosság kertésze, aki megöntözi kertjét bűnnel, hogy teremjen kertje hazugságot, hogy megöntözze a rossz a földeket!

A hetedik panaszban a megszólítás tekintetében a paraszt ismét tisztelettudó hangot üt meg. Nagy házelöljárónak, az egész ország kormánylapátjának, Thot isten másának nevezi a politikust. Látszólagos alázatosságát jól mutatja, hogy engedélyt kér arra, hogy elpanaszolja a rajta esett sérelmeket, azokat, amelyek jogorvoslásáért már hetedik napja járul a hatalom szolgája elé. Kétségbeesése és megtörtsége bizonyítása után kétértelmű sorokkal zárja beszédét. Egyrészt, mintha abbéli kritikáját fogalmazná meg, hogy az alsó társadalmi réteg kiszolgáltatottsága az új rendszerben ugyanolyan, mint a korábbiakban, de akár fenyegetésnek is felfoghatjuk szavait, amelyekkel figyelmezteti az új elit képviselőit arra, ha nem javítanak a tömeg helyzetén azok ismét a saját kezükbe veszik a megoldást és újabb zavargások törhetnek ki.

A PARASZT HETEDIK PANASZA

Nagy házelöljáró, uram! Te vagy az egész ország kormánylapátja, az ország a te parancsod szerint hajózik.

Mert testem telve van, és megterhelt a szívem, mindez testemből jött elő állapotom miatt, szakadás ez a gáton, és vize kiárad, ezért nyílik meg szám a beszédre.

Beszédem megtörtént, nyomorom teljesen eléd tárult, mi kell még neked? Késlekedésed bűnösségeddé válik, harácsolásod károdra lesz, falánkságod megteremti ellenségeidet.

De hát találsz-e még egy hozzám hasonló parasztot? Vajon nem idejét vesztegető-e, aki könyörög házad ajtajánál állva? Nincs hallgató, kit beszédre készítenél, sem alvó, kit felébresztenél, ügyetlen, kit megügyesítenél, sem bezárt ajak, melyet megnyitnál, sem tudatlan, kit tudóvá tennél, sem ostoba, kit tanulttá tennél. A gonosz elűzői: az előjárók, a jó urai ők, mesterei mindannak, ami keletkezik, felillesztői a levágott fejnek.

A nyolcadik panaszban mintha újra megismételné a korábbi vádakat. Ebben a részben sem alkalmazza az udvarias megszólítás etikettjét. Azonnal a politikus bűneinek rostájával indít. Kioktató hangnemet üt meg vele szemben és meglepettségét fejezi ki kapzsiságát illetően.

A PARASZT NYOLCADIK PANASZA

Nagy házelőjáró, uram! Az ember messzire eshet a kapzsiság miatt. Te harácsolsz, nem illik ez hozzád. Te rabolsz, nincs ez hasznodra, hiszen neked támogatnod kellene az embert jó és igazságos ügyében. Amire szükséged van, házadban van, hasad telve, gabonád bőséges, táncol s a fölösleg tönkremegy az ország számára!

Rablók, fosztogatók, sarcolók: előjárók, kik azért alkottattak, hogy elhárítsák a szerencsétlenséget: menedékhely ők a kártevőknek, előjárók, akik azért alkottattak, hogy elhárítsák a hazugságot.

A következő gondolat nyílt fenyegetésnek is felfogható. Egyrészt, a paraszt nyomatékosítja, hogy őt nem lehet megfélemlíteni, másrészt, hogy bár ő most egyedül van és nem hozta társait, a helyzet bármikor megváltozhat, hiszen szerencsétlenségében nincs egyedül.

Nem a tőled való félelem okozta, hogy könyörögjek neked! Nem ismerted fel szívemet: egy hallgató, aki visszatér hozzád, hogy intelmeit megtegye számodra, nem fél, hogy előterjessze ezt, nem hozza társát hozzád.

Egyre mélyebben tárja fel a szöveg szerzője, hőse szavain keresztül a politikai korrupció, visszaélések mindent behálózó, mérhetetlen nagyságát.

Szántóföldjeid vannak a mezőkön, járandóságaid a kerületből, táplálékaid a csűrökben. A tisztségviselők megajándékoznak és te még elveszel? Nem rabolsz-e, mikor katonákat vonultatnak fel veled a földek felosztásához?

Tedd az igazságot az Igazság Ura számára, kinek igazságossága az ő igazságáé.

Mondd az igazságot, tedd az igazságot, mert az nagy, hatalmas, tartós, és ha megtalálják, ő az, aki leleplez és elvezet a megdicsőültek közé.

Az utolsó panaszban, sem tér vissza a körülményes, udvarias megszólításhoz. Beszédét felszólítással indítja. Az igazságosság visszaállítását indítványozza. *A cselekedj annak érdekében, aki számodra cselekszik* kijelentéssel, nyilvánvalóvá teszi, hogy a politikai elit kiváltságait az egyszerű tömeg munkájának köszönhetően élvezheti, ezért a többségi társadalommal szembeni visszaélések magára az elitre üthetnek vissza.

A PARASZT KILENCEDIK PANASZA

Nagy házelöljáró, uram! Az emberek mérlege nyelvük, és a kézimérleg az, mely megkeresi a maradékot. Büntesd meg azt, akit meg kell büntetni, és nem múlják felül számadásodat.

Ne legyen arcod vak annak számára, akire ránéztél. Ne utasítsd el, aki kér tőled, mikor leszállsz. Ne maradj késlekedő rendeletet kihirdetni. Cselekedj annak érdekében, aki számodra cselekszik.

A feljelentő nyomorulttá lesz, a nyomorult könyörgővé, ellenfele gyilkossá. Íme itt vagyok, hogy könyörögjek hozzád, s te nem hallgatod meg azt.

A paraszt kendőzetlenül megfenyegeti az előljárót. Azokkal a szavakkal, hogy elmegy és Anubiszt, vagyis a halál istenét fogja kérni az előkelőség igazságtalanságának megbüntetésért, kifejezi erőfölényét. Szavai mély hatást gyakorolnak a politikusra, aki megijed és visszahívja a panaszolót.

Elmegyek, hogy könyörögjek miattad Anubisznak!

A nagy házelöljáró, Meru fia Renzi, két őrt küldött utána, hogy térjen vissza.

Hangneme megváltozik, hízelegni kezd a parasztnak. Tettét azzal magyarázza, hogy kíváncsi volt a feljelentő sérelmeire, azokat teljes egészében szerette volna ismerni, ezért kényszerítette arra, hogy ennyi napon keresztül ismételten előálljon keservével.

Így szólt a nagy házelöljáró, Meru fia Renzi:

– Ne félj, paraszt! Íme ezt azért tették számodra, hogy nálam maradj.

A paraszt pedig megesküdött, mondván:

– Eszem kenyeredből, iszom sörödből örökké.

Így szólt a nagy házelöljáró, Meru fia Renzi:

– Várj csak itt, paraszt, hallgasd meg könnyörgéseidet!

Az előljáró azt is elárulta, hogy a fáraó parancsára tette, azt, amit tett. Ebben a részben a szerző olyan megfogalmazásban közölte a vezető szavait, hogy azzal az új hatalom igazságos, gondoskodó mivoltát hangsúlyozza. Egyértelmű az író szándéka a befejezéssel, bizonyítani akarja, hogy a régi politikai hatalommal szemben, az újat érdekli az egyszerű emberek sorsa és a helyi kisurak, hivatalnokok néppel szembeni bánásmódja. Szavai bizonyítása céljával nem csupán orvosolja a parasztot ért visszaélést, de kompenzációként Dzsehuti-Nekht vagyonát is neki ítéli.

Hozatott új papirusztekercset. Minden könnyörgéssel, napja szerint. A nagy házelöljáró, Meru fia Renzi elküldte ezt öfelségének, Felső- és Alsó-Egyiptom királyának az igaz hangú Nebkaurénak, és ez kellemesebb volt öfelsége szíve számára minden dolognál ebben az országban.

Így szólt öfelsége:

– Ítéld te magad, Meru fia!

A nagy házelöljáró, Meru fia Renzi, előhivatott két őrt, hogy elhozzák a parasztot, és követeket küldött a Sósmezőre, hogy beszámoljanak háznépéről: hat fő azonkívül... felső-egyiptomi árpája, búzája, samarai, disznai. Dzsehuti Nekhtet pedig a parasztnak adták, valamint minden vagyonát örökre. A nagy házelöljáró így szólt Dzsehuti Nekhtnek: készen van...[9].

Nagyszerű retorikai készségről tanúskodik a szerző. Minden panaszban a megszólítástól, az előjáró kötelességeinek felsorolásán keresztül végül eljut annak megvádolásához. A megfogalmazott kifogásokban, a főhős személyén keresztül, kilenc panaszban részletesen sorolja fel az egyiptomi politikai elit visszaéléseit. Ezzel a narratívával jelzi, hogy az a társadalmi réteg, amelyet a jómódú paraszt képvisel, s amely számottevőbb, mint az elit, tökéletesen tisztában van a feljebbvalók legapróbb visszaéléseivel is. Az alkotásban arról is tanúbizonyságot tesz, hogy ez a társadalmi réteg olyan erőt képvisel, amely képes lesz a rajta esett sérelmeket orvosolni.

Bár a szöveg agitatív jelleget hordoz, hiszen, ahogy már elhangzott célja az új politikai hatalom dicsőítése, hatalmi pozíciójának megszilárdítása céljából, az alkotó által a paraszt szájába adott bíráló jelzi egy tudatos, jómódú paraszti réteg jelenlétét a társadalomban, amely, természetesen a saját körein belül, de aktív szerepet játszik és ennek tudatában is van. Igaz, hogy a mű egy társadalmi-politikai szempontból vészterhes időben született, de az a stílus, amit megenged magának a paraszt az előjáróval szemben, valamint a bátorsága és kitartása irodalomtörténeti szempontból is unikális, legalább annyira, mint ugyan ennek a kornak a terméke *Az életunt beszélgetése lelkével c.* vers.

Tematikailag egyfajta fejlődést figyelhetünk meg a korban, ami természetesen a társadalomban végbement változások barométere is. Gondoljunk csak a korszaknyitó Ipuwer intelmére, amelyben egy előkelő előjáró mérhetetlen gyűlölettel és megvetéssel ír a lázadó tömegekről, mocsárlakóknak nevezve őket, majd eljutunk a trauma irodalom első szépirodalmi megnyilvánulásáig egy öngyilkosságra készülő férfi vallomásáig, s ezután pedig a céltudatos, bátor, tudatos paraszt panaszáig. Nem véletlen, hogy a középbirodalom átmeneti korszakait jellemző káoszt, egy viszonylag stabil általános jólét váltotta fel.

Ismét egy komoly aktualitással rendelkező szöveggel állunk szemben, amely azon túl, hogy a jelen kor társadalmi-politikai visszáságaival is rokonságot mutat, a többségi társadalom számára jogvédelmi stratégiával is szolgál. Ez az

elbeszélés is, csakúgy, mint a *Heti király intelmei*, arról tanúskodik, hogy a szónoklatnak az egyiptomi politikában kulcsfontosságú szerepe volt.

A Középbirodalom korában annak ellenére, hogy az egyház iránti bizalom megingott, a vallási irodalom továbbra is fontos szerepet játszott az egyiptomiak életében. Az Óbirodalom korában kialakult vallási gyakorlatot folytatták, igaz a vallási műfajok közül a himnusz domináns szerepéről beszélhetünk. Kákosy László szerint a **himnusz**:

vallási jellegű, istent, isteni hatalmakat dicsőítő, hozzájuk segítségért fohászkodó, imaszerű ének, amelyet emelkedett hangvétele és szerkezete miatt az óda elődjének tartanak. A vallásos költészet egyik legrégebbi formája. Eredete a varázsmondásokig vezethető vissza, amelyben valamely felsőbbrendű hatalomhoz fohászkodtak segítségért. [27, 467. o.]

A Középbirodalom korában született himnuszokat, elődeikhez képest, többnyire nem az istenek közbenjárását, segítségét kérő, hanem az isteneket dicsőítő, hálaadó hangnem jellemzi. A legtöbb és legszebb himnuszokat **Hapi** (a Nílus istene) és **Ozirisz** tiszteletére írták. Mindkét istenségben az életadó erőt látták: **Hapi** a tápláló, az otthon biztonságát adó isten, **Ozirisz** a túlvilági élet lehetőségét biztosító isten.

A Középbirodalom válsága a túlvilági élet örömét tagadó, s az evilági örömeket hirdető irányzatot teremtett. Ezt a felfogást éltető irodalom nyíltan fellépett az isteneket dicsőítő himnuszok és egyáltalán a túlvilági élet örömét hirdető vallási hagyomány ellen. Életfilozófiája szerint a mának kell élni, a boldog, teljes életre kell törekedni, hiszen az emberi élet rövid és a túlvilágról még egyetlen halott sem jött vissza, addig kell élvezni az életet, amíg lehet. Mintha a görög hős Akhilleusz szavait hallanánk vissza, aki az alvilág isteneként nyíltan kimondta azt, hogy boldogabban lenne rabszolga a földön, mint az alvilág istene

a holtak birodalmában. De eszünkbe juthat Horatius Carpe Diem életfilozófiája is.

Ennek az irányzatnak az egyik legfontosabb irodalmi emléke A *hárfaénekes dala* című: *Így beszél a hárfaénekes Oziriszhez, Amun istenatyjához, az igazhangú Noferhotephez. Azt mondja: Milyen fáradt ez az igaz úr! A jó sorsb bekövetkezett. A nemzedékek eltávoznak az isten ideje óta. Új generációk érkeznek helyükbe, (ahogy) Ré megmutatkozik hajnalban. (és) Atum lenyugszik a nyugati hegyen. Férfiak nemzenek, asszonyok megfogannak, minden orr lélegzik. Megvirrad és gyermekeik mind visszatérnek a helyükre. Ünnepelj, ó istenatya! Halmozz kenőcsöt, finom olajat az orrod elé, tégy lótusz-koszorút, rrmt virágokat a mellkasodra, szeretett nővéreddel az oldaladon. Helyezz magad elé éneket és zenét, ne törődj semmi rosszal, gondolj az örömökre, míg el nem jön a kikötés napja a földön, amely a csendet szereti, ahol a szeretett fiú szíve nem fárad el. Ünnepelj, igazhangú Noferhotep, te tisztakezű, kiváló istenatya! Hallottam mindazt, ami történt a [...]c Házaik ledőltek, a helyük sincs meg, mintha (soha) nem is lettek volna az isten ideje óta. A [...] tavad partján. Hogy lelked ülhessen alattuk és vizüket ihassa. Kövesd a szívedet nagyon [...] Adj kenyeret annak, kinek nincs földje, hogy örökre jó neved legyen a jövőben,. láttad a [...] párdúc.d italáldozatot öntenek a földre, kenyerük áldozati kenyér. Az énekesnők [...] Múmiáik felállítva Ré előtt, míg embereik gyászolnak. Nem [...] eljön az ő idejében. A Sors kiszámítja napjait. Felébreszt [...] A gyenge abban lakik, ami árnyéka számára készült. Ünnepelj, ó tisztakezű, istenatya, (igazhangú) Noferhotep! [...] Nincs munka Egyiptom raktáraiban, míg csarnoka gazdag [...] aki visszatért megtudni, mi maradt belőle. Nincs megállapítva (?) a rövid idő [...] sivatag. Akiknek magtára van áldozati kenyérre, és akik [...] hasonlóképpen. Eltöltik majd boldog órájukat a [...] napok. A nap, amely elpusztítja a szíveket, amely tesz [...] Gondolj arra a napra, mikor a földre visznek [...] nagyon. Nincs visszatérés. Hasznos számodra [...] Igaz vagy, aki undorodik a hazugságtól. Ha az igazság szeretete [...] a gyengét a tevékenytől. Nem [...] Kinek nincs*

védelmesője. Egyesítő, aki [...] Növelj boldogságod eredményesen [...] Maat, Min és Ízisz. A táplálék, adva [...] az agg(kor) az igazság helyére [...] [https://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/03/2006_3-4_egedi.pdf].

A XI. dinasztia korában született, tizenöt énekből álló szövegről van szó, amelyet hárfakísérettel adtak elő. Az egyiptomi hagyománnyal szemben, a hársfás dalok nem csupán a halál témájával foglalkoztak, hanem az életöröm gondolata is megjelenik bennük, ezért több szakíró, például Egedi Barbara egyiptológus véleménye is az, hogy ezeket a szövegeket a szórakoztató irodalomhoz kell sorolni.

A didaktikus és a vallási irodalom mellett a Középbirodalom korában hódít a vers és a mese műfaja. Ennek magyarázatát is a kialakult társadalmi-politikai helyzetben kell keresnünk, amelyben a reményvesztett, kétségek között hánykódó ember szeretne megszabadulni a lelkét nyomasztó félelmektől, s ezért egy szebb, boldogabb, varázslatokkal teli elképzelt világba menekül.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Sorolja fel az okokat, amelyek a Középbirodalom korában az egyén lélektani válságához vezettek!
2. Milyen szerepet játszott az intelemirodalom a Középbirodalom korában?
3. Mennyiben és miben változott az intelem mondanivalója az Óbirodalom kori intelemhez képest?
4. Ismertesse a himnusz műfaji sajátosságait! Soroljon fel néhány himnuszt!

3.2. Költészet a Középbirodalom korában

Az embert emberré a benne lakozó lélek teszi, ezért bármilyen hatás, legyen az pozitív vagy negatív, elsősorban lelkiállapotán mutatkozik meg. A lélek állapota pedig minden cselekedetének, egész valójának kútfeje. Nem véletlen tehát, hogy az emberiség fejlődéstörténete a lírával indul, hiszen az „magát a tudatot festi: a teljes egyéni tudatot, amely érzelmek, képzetek, ítéletek, akarati és

spontán indulatok áradásával követi a külső világ változásait. A líra az ember lelkvilágát teljességében, érzelmi, értelmi és akarati egységében ragadja meg” [Miklós 1964: 459]. Ezzel magyarázható, hogy a kialakult társadalmi-politikai helyzetben a Középbirodalom korában a költészet térhódításáról beszélünk, mély, filozofikus tartalmú, lélektani költészetéről, amelyet egyetlen elkövetkezendő korszakban sem tudtak felülmúlni. Ennek egyik legszebb példája az *Életunt beszélgetése lelkével* c. vers, amelyben egy öngyilkosságra készülő ember a lelkével folytat dialógust. Négy panaszban igyekszik meggyőzni lelkét, vagyis önmagát arról, miért olyan vágyott számára a túlvilági lét, s miért gyűlöli oly nagyon földi életét. A lélek pedig ellenérveket sorakoztat fel, hogy meggátolja az öngyilkosságot:

Hallgass rám! Lásd, jó az az embereknek, ha figyelnek! [68] Kövesd a szép napot, felejtsd el a bánatot!

(Volt egyszer) egyember, a földesekjét szántotta. Megrakotta termésével egy hajót, vontatva azt. Midőn az ő ünnepnapja közeledett, látta, hogy feltámad az északi szél sötétsége. Virrasztott a hajóban, amíg leszállt a nap. Kijött a feleségével és a gyermekeivel, de elsüllyedt a tóban, melyet elárasztottak éjjel a krokodilok. Ülve tért magához, s megtörve a (csendet) így szólt: – Nem sírok emiatt az anya miatt, aki nem jöhet ki többé a Nyugatról... inkább bánkódok a gyermekei miatt, akik összetörték a tojásban, akik meglátták a Krokodil arcát, mielőtt még éltek volna.

Egy férfi enivalót kért. A felesége azt mondta neki: – Ez itt vacsorára van. (Akkor) kiment... egy időre. Amikor visszajött a házba, mintha másmilyen lett volna. Felesége nyugtatgatta, de ő nem hallgatott rá... dühöngött...

A lélek válaszaiban a túlvilági létet elvető, a földi élet örömeit hirdető gondolkodás érvényesül. A verset elindító két prózai szöveg mintegy megerősítésül szolgál az öngyilkosságra készülőnek abban, hogy az élet mellett döntsön. Mintha a szereplő büntudatát fejezné ki, azért, amire készül. Itt van két férfi, aki sokkal kiábrándítóbb helyzetben van. Az egyik váratlanul elveszti egész

családját, a másik pedig nem képes ellátni családfői feladatait, táplálni családját. Ennek ellenére egyiknek sem jut eszébe az öngyilkosság. Szomorúak, értetlenül állnak az őket ért helyzet előtt, sőt dühösek is, de folytatják életüket.

[Férfi:] – Kinyitottam a számat a Bámnak, hogy válaszoljak arra, amit mondott: [I.] Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint a keselyűk szaga egy nyári napon, amikor forró az ég.

Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint a halzsákmányé a halászat napján, amikor forró az ég.

Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint a kacsák szaga, még inkább, mint a vízimadarakkal teli nádasé.

Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint a halászhok szaga, még inkább, mint a mocsarak tócsáié, ahol halásznak.

Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint a krokodilok szaga, még inkább, mint a homokzátony, tele krokodillal.

Lásd utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint egy asszonyé (feleségé), [akiről] hazugságokat mondtak egy férfinak.

Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint egy derék gyermeké, akiről azt mondták, ahhoz tartozik, aki megtagadja. Lásd, utálatos az én nevem, Lásd, még inkább, mint a király városáé, mely zendülést forral (urának) háta mögött.

Az első panaszban az öngyilkosságot fontolgató ember először önmaga becsméréssel indít. Mindenhez, ami az egyiptomi ember számára undorítót vagy megvetendőt jelenthetett, ahhoz hasonlította önmagát. A *lásd utálatos az én nevem* szövegindító sorok, az ember önmaga személyisége, lényege elleni teljes megvetést fejezik ki. Kimondja magáról, talán a legszörnyűbb dolgot, amit ember megfogalmazhat, azt, hogy haszontalan, felesleges, semmirekellő vagyok. A második panaszban az Óbirodalom végi, Középbirodalom eleji állapotok szörnyűségét tárja fel részletesen. Azzal, hogy az első panaszban saját személyét becsméri, mintegy kifejezi, hogy ő, mint ember, mint az egyiptomi társadalom

tagja, semmit sem tud tenni a kialakult helyzet ellen, csak kiszolgáltatott szemlélője az eseményeknek, ezért érzi úgy, hogy az egész élete nem ér semmit.

A 20. század nihilizmusát idéző szavak ezek. A látó, gondolkodó ember, aki képes túlemelkedni privát szférájának érdekei fölé, mindig gyötrődött és valószínű mindig is gyötrődni fog azon a kérdésen, mi végre jöttünk a világba, ha nem tudunk segíteni rajta, ha nem tudjuk globálisan jobbra tenni, ha minden tettünk Sziszüphosz tevékenységének értelmetlenségét példázza.

Ennek a kérdésnek a megválaszolásán gyötrődik az életunt is. Mivel nem tud rá elfogadható választ adni úgy érzi a lét értelmetlen, ezért az egyetlen méltó tett, amit az önmagát még hajszálnyira is becsülő ember tehet, az önmegsemmisítés. A Bájával, vagyis a lelkével való vívódásának is ez a fő oka.

A kivel beszélhetek ma? szövegindító kérdés a Don Quijote-i ember örök kérdése. Ki ért meg engem? Ki látja tetteim értékét? Ki támogat? Ki segít vinni a keresztet? A kérdést követő helyzetbemutató nem más, mint annak a meggyőződéssé váló gondolatnak a bizonyítása, hogy nincs értelme a küzdelemnek, vagyis nincs értelme az életnek.

[II.] Kihez beszélhetek ma? A fivérek gonoszak, a mai barátok nem szeretik egymást.

*Kihez beszélhetek ma? A szívek mohók, mindenki elveszi rokonai javait.
Kihez beszélhetek ma? A szelídség elveszett, erőszak sújt le mindenkire.*

Kihez beszélhetek ma? A Gonoszság arca elégedett, a Jóságot földre teperték mindenütt.

Kihez beszélhetek ma? Az, aki felbőszít egy embert a bűneivel, megneveztet mindenkit a gonoszságával.

Sajnálkozva konstatálhatjuk, hogy a szöveg olvasásakor saját századunk valósága sejlik fel előttünk. Azt szokták mondani, hogy a modernizmus többek között abban különbözik a korábbi századoktól, hogy soha nem látott értékváltozáson ment keresztül. Ennek legszembeütőbb példája, hogy, ami jónak számított, az rossz lett, ami rossznak, pedig jó. Igaz, hogy a

modernizmusban általánossá vált jelenségről beszélünk, de hasonló állapotról számol be az életunt, amikor azt mondja, hogy a bűn már nevetség tárgyává válik.

Az se felejtjük el, hogy a szövegben megfogalmazott keserű, torz valóság egy gondterhelt periódus rövid szakaszát érintette, jelenünkben ez az állapot már több, mint félszázada tart és sajnos nem látszik a vége.

Kihez beszélhetek ma? Az emberek rabolnak, mindenki kifosztja a rokonát.

Kihez beszélhetek ma? A gazember a bizalmas barát, a fivér pedig, akivel együtt dolgozott az ember, ellenséggé vált.

Kihez beszélhetek ma? Nem emlékeznek a tegnapi. Senki nem segít most annak, aki egykor segített.

Kihez beszélhetek ma? A fivérek gonoszak, az emberek idegenekhez fordulnak gyengédségért.

Kihez beszélhetek ma? Az arcok elfordulnak, mindenki lehajtja arcát fivéréi előtt.

Kihez beszélhetek ma? Aszívek mohók. Nincs emberi szív, amelyben bízni lehet.

Kihez beszélhetek ma? Nincsenek igazak. Az ország kiszolgáltatott a gonosztevőknek.

Kihez beszélhetek ma? Hiányzik a szívbeli barát, ismeretlenhez fordul az ember, hogy neki panaszkodjon.

Kihez beszélhetek ma? Nincs elégedett ember. Akivel hajdan együtt sétáltunk, nincs többé.

Kihez beszélhetek ma? Meg vagyok terhelve nyomorúsággal, nincs bizalmasom.

Kihez beszélhetek ma? A Gonoszság, mely elárasztja a földet, nem ér véget.

A totális magány, elidegenedés apokaliptikus állapotának rajzát látjuk. Mintha János evangéliumának részét olvasnánk, világvége hangulatot idéző szavak.

A panasz harmadik részében a bemutatott társadalmi, emberi valósággal szembe állítja a halál adta lehetőséget. Az *olyan előttem a halál* kezdő soraival nem csupán önmagát akarja meggyőzni az öngyilkosság beteljesítéséről, hanem hangsúlyozni igyekszik az eltorzult élet totális értelmetlenségét, s vele szembe állítva a halál, vagyis megsemmisülés békés, megnyugtató mivoltát.

[III.] Olyan előttem ma a halál, mint midőn meggyógyul egy beteg, mint kimenni újra baleset után.

Olyan előttem ma a halál, mint a balzsam illata, mint vitorla alatt ülni szeles napon.

Olyan előttem ma a halál, mint a lótosz illata, mint ülni a részegség partjain.

Olyan előttem ma a halál, mint az út esőben, mint midőn katonáskodásból házába tér meg az ember.

Olyan előttem ma a halál, mint amikor megvilágosodik az ég, mint amikor egy férfi felfedez valamit, amit nem tudott.

Olyan előttem ma a halál, mintha vágyik újra látni házát az ember, ki fogságban töltött el sok-sok évet.

Érdekes megfigyelni a felsorolásban bemutatott képeket. Mindegyik az élet boldog pillanatait idézi meg. A betegségből való gyógyulás boldogságát, a pihenés, kikapcsolódás nyugalmaát, az élvezetek részegítő állapotát, az új dolgok felfedezésének örömeát, vagyis a tökéletes boldogító szabadság élvezetét.

A Hárfaénekes dalával szemben, amely az élet szépségét, nagyszerűségét hirdeti, ismét az egyiptomi halotti kultusz hagyományához térünk vissza, amely a túlvilági lét örömeát prezentálja.

[IV.] Valóban, aki Odaát van, élő isten lesz, megbünteti a bűnt annál, aki elköveti.

Valóban, aki Odaát van, egy lesz azok között, akik a Napbárkában állnak, és adományokat juttat a templomoknak.

Valóban, aki Odaát van, bölcs lesz, és nem lesz akadályoztatva, hogy Réhez folyamodjon, amikor az szól.

Ezt mondta nekem a Bám: [A Bá harmadik válasza:] –Akaszd hát karóra a panaszod, én társam, én fivérem! Tégy áldozatot a tűzre, ragaszkodj az élethez, akkor is, ha olyan, ahogy mondtad! Szeress itt engem, tedd félre a Nyugatot! De, ha kívánatos, hogy elérd a Nyugatot, és tested találkozik a földdel, én leszálok, midőn te elfáradsz, és együtt alkotunk egy lakóhelyet [<https://docplayer.hu/4791478-Varga-edith-az-elet-atmenet-a-fak-kidolnek-oegyiptomi-dialogus-eletrol-es-halalrol.html>].

A vers az alkotó mély pszichológiai ismereteiről tanúskodik. Egy elidegenedett világban önmagára maradt ember kétségbeesett kiáltása ez a szöveg. A férfi által, a négy panaszban megfogalmazott gondolatok, a történetet bevezető két szereplővel szemben még nem is személyes vonatkozásúak, legalábbis közvetlenül, hanem az egész társadalmat érintő általános problémát, helyzetet érintik. Az egyén mégis saját bánataként fogja fel az uralkodó állapotot, ami olyannyira elkészeríti és magatehetetlenségbe taszítja, hogy az már magának a létezésnek az értelmét, szükségét, hasznát kérdőjelezi meg. Belső vívódásain keresztül, mintha az a kérdés emésztené "hősünket", nevezzük annak, (hiszen egy olyan emberről beszélünk, aki képes felülemelkedni privát kis világán és az egész emberiség, legalábbis Egyiptom, jövője foglalkoztatja), mi valójában az élet értelme? Csak saját kis életünkre koncentrálni, kizárva, amennyire csak lehet a külvilágot, vagy együtt élni, szenvedni az egész világot érintő problémákkal. Van-e értelme az életnek, ha igen, akkor mi az? Hol kell keresnünk? S mitől válik egyáltalán azzá? A vers végső gondolatai azt jelzik, hogy a férfi az életet választja, halad tovább útján, beteljesítve mindazt, ami előtte áll.

Ahogy Krisztus tanításában fogalmaz, vegyük fel keresztünket és hordozzuk azt, de idézhetjük a magyar irodalom klasszikusának, Madách Imrének Az ember tragédiájában megfogalmazott gondolatait is: *Mondottam, ember: küzdj*

és bízva bízzál....Az ember célja a küzdés maga. S ez talán az egyik lehetséges válasz arra a kérdésre, amit az életunt feltett magának.

Az alkotás hatása az egész korszak költészetében érezhető. A fennálló válságterhelt helyzet miatt szerelmi költészetéről a korban nem beszélhetünk, annak kialakulása az Újbirodalom korára tehető.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mi a líra helye és szerepe a Középbírodalom korában?
2. Értékelje az *Életunt beszélgetése lelkével* c. verset!

3.3 Az elbeszélő és a meseirodalom

A Középbírodalom korának irodalmi hagyományában különleges helyet foglal el az elbeszélés irodalom, ennek legkorábbi emlékei a Hajótörött története és Szinuhe története. Mindkét mű stílusa, bonyolult kompozíciója, nyelvezete, gazdag irodalmi hagyományról tanúskodik. A Hajótörött történetében az elbeszélés és a mese, a valóság és a fantázia elemei keverednek. A történeti mag a korabeli társadalmi-politikai helyzetről árulkodik. Megtudjuk belőle, hogy a Középbírodalom a hajózás, a nagy felfedezések, a kereskedelem kora. A fáraó és az alattvaló viszonyából pedig erőteljes, katonai jellegű, erősen osztályjellegű központosított hatalom képe rajzolódik ki. A mesés elemek, mint: a varázssziget, a jószágos kígyóisten, a kincsekkel való megjutalmazás és a szerencsés hazatérés az egyiptomi ember vágyainak kifejezése.

Ennek a történetnek az alapkonceptiója hasonlóságot mutat Az életunt beszélgetésének mondanivalójával. A történetet elbeszélő kereskedő, egy kudarcba fulladt expedíció túlélőjének meséli el a vele korábban megesetteket. Történetének fő mondanivalója, hogy társaival szemben, akik meghaltak balszerencsés útjuk során, neki jutott az a kegy, hogy visszatérhetett a halálból. A keretbe foglalt történeten belül meséli el a varázssziget és kígyóisten történetét, ami valójában arra szolgál, hogy bátorítsa pórul járt kollégáját. A fő

hangsúlyt a szerző, csakúgy, mint a fent említett versben az élet dicsőítésére fekteti. A fő tanítása az, hogy bármi is érje az embert az életben, az a legfontosabb, hogy éljen és becsülje meg és örvendjen az életnek: *így szól a kitűnő kísérő:*

Örvendjen a szíved, Fejedelem, mert íme elértük a Székhelyet! Elkapják a sulykot, a kikötőcöveket beverik, az orrkötél partot ér. Örvendezés és isten dicsőítése; mindenki megöleli a társát. Legénységünk épségben jött meg, nincs veszteség katonáink közt. Elértük Núbia (Vavat) legtávolabbi széleit, elhaladtunk Szenmut előtt, és íme békében jöttünk meg, a mi földünket, azt értük el.

A szöveg narrátora a szerencsétlenül járt kollégáját, szólítja Fejedelemként. Örömmel fogadja, s tudatosítani akarja benne, hogy bár a hajó rakományár, amely a fáraó tulajdona volt elveszítették, mindannyian szerencsésen és békességben érkeztek meg és ennél semmi sem lehet fontosabb.

A szöveg következő tematikai részében barátját a fáraóval való találkozásra készíti fel. A legapróbb részletekre is kitér ennek kapcsán. Bátor kiállásra ösztönzi barátját, amivel jelzi, hogyha őszintén beszél az őt sújtó helyzetről az uralkodó bizonyára megérti és elfogadja a történeteket. Mivel látja, hogy barátja zaklatottsága miatt nem figyel rá, egy mondhatnánk filozófiai jellegű történetet oszt meg vele. Ezzel a történettel a szerző elindítja a szöveg harmadik tematikai részét, amely egyben a keretelbeszélésbe ágyazott mese lesz.

Hallgass hát rám, Fejedelem! Én nem vagyok túlzó! Mosd meg magadat, önts vizet ujjaidra! Ó, válaszolj, ha kérdeznek, beszélj a király előtt, s szíved helyén legyen! Válaszolj habozás nélkül: az embert szája menti meg, és ha beszél, elrejti arcát. Cselekedj szíved szándéka szerint!

Fáraszt, amit mondok neked? Elmondok hát valami hasonlót, ami énvelem történt, amikor a király ércbányáihoz mentem, és tengerre szálltam egy százötven rőf hosszú, negyven rőf széles hajóval;

A saját korábbi útjának történetét mesélte el, amely során sokkal szerencsétlenebbül járt, hiszen nem csupán a hajó rakományát az egész

legénységet is elveszítette egy szörnyű vihar során. Egy lakatlan szigeten ébredt tele félelemmel és gyásszal. Olyan mély kétségbeesés uralkodott el rajta, hogy meg akart válni életétől. Teljes mértékben kilátástalannak érezte helyzetét.

Rövid időn belül az életösztön erőt vett rajta és már az életben maradás lehetőségeit kereste. Még nem döbbsent rá, arra mennyivel szerencsésebb társainál, akik odavesztek, csak mechanikusan, ösztöneitől vezéreltetve táplálékot és melegedési lehetőségeket igyekezett biztosítani önmaga számára.

százötven evezős ült benne, Egyiptom válogatottjai közül. Az eget nézik, a földet nézik, szívük éberebb, mint az oroszláné. Megjósolják a vihart, mielőtt jönne, az orkánt, mielőtt kitörne.

A vihar kitör. A tengeren vagyunk, mielőtt földet értünk volna, szél emelkedik újra meg újra, benne nyolc rőf hullám. Egy fadarabot sodort felém. S a hajó? Meghaltak, akik rajta voltak, egy sem maradt meg belőlük.

A tenger hullámverésévei egy szigetre jutottam. Három napot töltöttem egyedül, a szívem volt csak társam. Fa rejtekében aludtam, az árnyékot öleltem át... Kinyújtottam lábaimat, hogy megtudjam, mit adhatok számnak.

Találtam ott fűgét, szőlőt, mindenféle pompás hagymát, kaut, szikomórgyümölcsöt és uborkát, mintha ültetve lett volna, voltak ott halak és madarak, semmi nincsen, ami ne lenne ott.

Telettem magamat, a földön is hagytam belőle, mert sok volt karjaimnak; akkor vettem a tűzszerszámot, és tüzet élesztettem, fát aprítottam: az isteneknek szánt égőáldozathoz.

A szöveg negyedik tematikai részében mesél a szöveg narrátora az élet értékére való rádöbbenésére. A szerző tanításának megfogalmazásához felhasználta a meseirodalom adta lehetőségeket. A meseszerű elemeket szimbolikus jelentésüknek megfelelően kell értelmezni.

Az elbeszélő tanúsága szerint találkozott a sziget kígyóistenével, aki nagyon szívélyesen fogadta, s ő volt az, aki tudatosította benne milyen szerencsés ember ő valójában, hiszen más társaival szemben neki megadatott, hogy tovább

élhessen. A kígyóisten valójában az örökélet szimbóluma, valószínűleg Nehebkaurral a jóindulat és védelem istenével azonos. A hajótörött halálközeli állapotban lehetett és ezt az elbeszélő költőien a kígyóistennel való találkozás történeteként mesélte el. Nem véletlen, hogy a szereplőt mindig kicsinyként említi.

Dörgő hangot hallottam; gondoltam, a tenger hullámverése az. A fák összeroppantak, a föld megmozdult; felfedtem arcomat, s észrevettem, hogy egy kígyó közeledik, harminc rőfnyi, szakálla hosszabb két rőfnél, teste arannyal bevonva, szakálla valódi lazúrkőből.

Előregörnyedt, száját nyitotta felém – hason feküdtem előtte –, és így szólt hozzám:

– Ki hozott téged, Kicsiny?! Ki hozott téged? Ha vonakodsz megmondani, ki hozott erre a szigetre, tudd meg, hogy hamuvá válsz és láthatatlanná leszel. Te beszélsz hozzám, de én nem hallom; előtted vagyok, hát nem ismeresz engem?

Szájába vett és nyugvóhelyére vitt, lefektetett anélkül, hogy érintett volna, ép voltam, nem tett kárt bennem. Száját nyitotta felém – hason feküdtem előtte –, és így szólt hozzám:

– Ki hozott téged, Kicsiny, ki hozott téged a tengernek erre a szigetére, melynek szélei a hullámokban vannak?

A hajótörött, kígyóistennek elmesélt története, olyan, mint, amikor az ember emésztve önmagát a bekövetkezett szerencsétlen események miatt, újból és újból azon rágódik hol ronthatta el, miért pont vele történt meg, ami megtörtént és hogyan fog kimászni ebből az első pillantásra kilátástalannak látszó helyzetből.

Válaszoltam neki, karomat meghajlítva előtte; így szóltam hozzá:

– Én az ércbányához utaztam a király megbízásából egy százötven rőf hosszú, negyven rőf széles hajón; százötven evezős ül benne Egyiptom válogatottjai közül. Az eget nézik, a földet nézik, szívük éberebb, mint az oroszláné. Megjósolják a vihart, mielőtt jönne, az orkánt, mielőtt kitörne. Egyikük szíve éberebb, karja erősebb, mint a másiké; nincs közöttük tudatlan. S a vihar kitör. A tengeren

vagyunk. Mielőtt földet értünk volna, szél kerekedik újra meg újra, benne nyolc rőfnyi hullám. Egy fadarabot sodort felém. A hajó? Meghaltak, akik rajta voltak, egy sem maradt rajtam kívül. És íme, én nálad vagyok, a tenger hullámverése hozott erre a szigetre.

A kígyóisten azzal a szándékkal, hogy lelket öntsön a szereplőbe és rádöbbsen arra, mennyire szerencsés, hogy életben maradt, elmondja saját életének tragédiáját. Arról számolt be történetében, hogy egy csillaghullás eredményeként a szigeten lakó összes kígyó, köztük felesége és gyermekei mind meghaltak és csak ő egyedül maradt életben. Kétségbeesésében az első gondolata az volt, hogy öngyilkos lesz, de rájött arra, hogy az ő életben maradása egy olyan csoda, amely egyben egy második esély az életében, amelyet sokkal hasznosabban és teljesebben tud leélni. A csodás lény azt is elmondta a hajótöröttnak, hogy az segített neki újra életre kelni, hogy rádöbbsen arra, hogy a túlvilágon az ember ismét találkozni fog szeretteivel ezért nem szabad bánkódnia, hanem élnie kell.

A kígyó elbeszélésében megfogalmazott tanítás hasonlóságot mutat, a Középbirodalmi *Életunt beszélgetése lelkével* c. történetben közölt egyik mese tanúságával, amelyben az ember elveszítve feleségét és gyermekeit mély kétségbeesésbe és bánatba esett ugyan, de folytatta életét. Továbbá hasonlóságot fedezhetünk fel Defoe *Robinson Crusoe* c. regényével, amelyben a főhős a hajótörése után, amelyben csak ő maradt életben, szintén rádöbbsen arra, hogy a legnagyobb érték, amit az ember birtokolhat nem más, mint maga az élet.

Ő pedig így szólt hozzám:

– Ne félj, ne félj, Kicsiny! Ne aggódj, miután hozzám jutottál! Lásd, az isten tartott életben téged, ő hozott a Kának erre a szigetére. Semmi nincsen, ami ne volna itt. Telve van mindenféle gyönyörűséggel. Íme eltöltesz hónapot hónapra, míg betöltesz négy hónapot a sziget belsejében. Hajó fog jönni a Székhelyről, rajta hajósok, akiket ismersz. Elmegy velük a Székhelyre, és városodban fogsz meghalni!

Mily öröm beszélni a megízleltekről annak, ki keresztülment gonosz dolgokon! Valami hasonlót fogok hát elmondani neked, ami ezen a szigeten történt. Testvéreimmel együtt éltem itt – közöttük gyermekek; összesen hetvenöten voltunk kígyók: gyermekeim és testvéreim; nem említem neked azt a kis leányt, akit hozzám a gondviselés hozott. Egy csillag hullott alá, ettől tüzet fogtak ők, úgy történt, hogy nem voltam velük, amikor elégték; nem voltam közöttük. Meghaltam miattuk, mikor megtaláltam őket, holttesteket egy halomban. Ha erős vagy és szíved szilárd, meg fogod ölelni gyermekeidet, megcsókolod feleségedet, meglátod házadat, szebb ez mindennél. Eléred a Székhelyet, és testvéreiddel együtt leszel ott.

Az elbeszélő megosztotta barátjával azt a végtelenül nagy örömet, amit akkor érzett, amikor magához tért és rádöbbsent arra a hatalmas csodára, amit az élet jelent. Az, hogy a mese szerint a jóságos kígyóisten megjutalmazta, rengeteg kincssel engedte haza, úgy is értelmezhető, hogy ez az ember miután rádöbbsent a szerencséjére, vagyis arra, hogy életben maradt, élt az életadta lehetőségekkel és újra visszaszerezte azt, amit elveszített, sőt annál még sokkal többet is.

A szigetről való sikeres hazatérése után, elmesélte történetét a királynak, akinél megértésre talált és boldogan tovább éli életét is szolgálja uralkodóját.

Akkor én hasra borultam, és megérintettem a földet előtte:

– Én pedig mondom neked! Beszélek hatalmadról a királynak, hírt adok a te nagyságodról. Hozatok neked ibi-balzsamot, az örvendezés olaját, judnebillatszert, füstölőszereket, a templomok tömjénjét, amelyben minden isten gyönyörűségét leli. Beszélni fogok neki arról, ami velem történt, és amit a király hatalma által láttam! Dicsérni fognak téged a Városban az egész ország hivatalnoksága előtt. Bikákat vágatok le neked égő áldozatul, és szárnyasokat ölök. Hozatok hajókat, megrakva Egyiptom minden ékességével, ahogy ezt egy isten számára tenni kell, aki szereti az embereket egy távoli országban, és akit nem ismernek az emberek!

Ő nevetett rajtam és azon, mit mondtam neki, mint valami szíve számára helytelen dolgon, és így szólott hozzám:

–Nincs neked sok balzsamod! A tömjén urává lettél? De hát én Punt királya vagyok, és a tömjén az enyém benne. Az örvendezés olaja, amiről azt mondtad, hogy hozni fogják, ennek a szigetnek legfőbb java! És ha meg fogsz válni ettől a helytől, sohasem látod többé ezt a szigetet, hullámmá változik át.

A hajó pedig jött, ahogy ő megjósolta előre. Elmentem, és egy magas fára másztam, felismertem azokat, akik rajta voltak. Elmentem, hogy ezt jelentsem, és úgy találtam, hogy ő már tudja. Azt mondta nekem:

– Egészséget, egészséget, Kicsiny, házadig! Lásd meg gyermekeidet, tedd neved széppé városodban; íme ez az én kívánságom.

Ő megdicsért engem az egész ország hivatalnoksága előtt, kísérővé tett, és megajándékozott emberekkel.

A narrátor által elmondott történet nem öntött lelket barátjába, akin teljesen eluralkodott a pánik és kétségbeesés. Sajnos igaz a mondás, hogy hiába kap az ember bölcs tanácsot, többnyire emberi mivolta miatt azt nem szokta megfogadni. Az a kérdés, hogy vajon nem balgasága miatt nem fogadja e meg?

Láss engem hát, miután partot értem, miután láttam mindazt, amit tapasztaltam.

Lásd, jó hallgatni az emberekre!

Ő pedig így szólt hozzám:

– Ne légy oly kitűnő, Barátom! Vajon adnak-e vizet a madárnak lemészároltatása reggelének hajnalán?

Készen van, kezdetétől a végéig, ahogy az írásban taláztatott. Írta az ügyes ujjú írnok, Ameni-Amon-aa, élet, boldogság, egészség neki!

....[9].

A hajótörött története, a Középbirodalom korának más történeteire hasonlóan lelket akar önteni a megfáradt, csüggedt emberbe. Tudatosítani akarja, hogy bármi is történjen az életben, az embernek le kell küzdeni minden

nehézséget és boldogan, hasznosan kell élni az életét, az örök élet örömeinek reményében.

A Középbirodalom korának politikailag instabil helyzetét jól jelzi a *Szinuhe története* c mű. *Szinuhe történetében* az egyiptomi irodalom legközkedveltebb, az irodalmi realizmus legősibb alkotását tisztelhetjük. Közkedveltségét bizonyítja, hogy rengeteg változata ismeretes, sikere és hatása az egész egyiptomi irodalom folyamán érezhető. A XII. dinasztia korában keletkezett önéletrajzi jellegű elbeszélésről van szó. Az alkotó neve ismeretlen, a szövegből a fáraó környezetéhez tartozó emberre következtethetünk. Mivel a művet maga a címadó, Szinuhe meséli el, egyes szám első személyben, ezért, olyan feltételezések is napvilágot láttak, amelyek szerint ő jegyezhette le az egészet. A finom pszichologizmus, a lélektani mélység, az események pontos és részletes dokumentálása a hitelesség érzetét kelti.

A történetben az otthonából idegen honba szakadt ember kétségbeesését, küzdelmeit, új otthonába való beilleszkedését, magányát, honvágyát követhetjük nyomon. Az alkotást a szakírók fikatív önéletrajznak tartják, amely a leginkább a korai egyiptomi, a kiváltságosok temetkezési helyén talált szövegekkel mutat rokonságot.

Az alaptörténet arról szól, hogy a politikai zavargások folytán megölt I. Amenemhat fáraó tanácsosa Szinuhe, az udvaroncok pletykálkodásából arra a következtetésre jutott, hogy az uralkodó meggyilkolásával őt is megvádolhatják, mint a felség közvetlen bizalmasát.

Mivel a palotában a helyzet kaotikus volt és ő pedig nem tudta kiben bízhat, ki a barát és ki az ellenség, ezért még az eset éjszakáján, hátrahagyva családját, vagyonát, az egész múltját elmenekült Egyiptomból:

*A "Királyi Vár barátai" Nyugat felé
üzentek,
hogy tudtul adják a királyfinak
a trónteremben történt eseményeket.*

*Úton találták őt a követek,
estének idején érték el őt.*

*Mit sem vártakozott ő, a sólyom sokat:
elrepült kísérőivel.*

*Nem tudatta ezt katonáival.
Ám üzent a királyi gyermekeknek,
akik kíséretében voltak a sereggel:
Egynek üzentek közülük.*

*Én azonban ott álltam,
hallottam hangját, amint beszélt,
mert kis távolságban voltam.*

Megrendítő olvasni Szinuhe szökésének történetét. Egy tisztességes ember, aki becsülettel látta el hivatalát, életét a fáraó és hazája szolgálatára áldozta, néhány irigy, intrikus összeesküvő miatt, mint egy utolsó bűnöző menekülni kényszerül. Nem csupán a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság, a kilátástalanság ijesztő tudata terheli, hanem a megítélés, amit vele szemben igazságtalanul megfogalmaznak majd rosszakarói. Retteg az otthon maradt családtagjai miatt is, akikkel még beszélni sem tudott, akiknek nem tudott magyarázatot adni, s, akik miatta szintén a megvetés tárgyává válhatnak saját otthonukban.

*Szökve szöktem, hogy rejtekhelyet
keressek.*

*ott éjszakáztam a szántóföld szélén.
Fölkeltem, amint nappal lett.*

*Két cserje közé veszem be magam,
hogy eltávolodjam az úttól és a rajta
járótól.*

*Találkoztam egy férfival, aki az út
torkolatában állt.*

Dél felé megyek.

*Tiszteletadásban részesített, ki tőle
féltem.*

*nem szándékozom a Székhelyre jutni,
úgy véltem: lázadás van,
nem hittem, hogy éljek utána.*

*Vacsora idején történt,
hogy elértem Negau faluhoz.*

*Átkeltem a Mááti-csatornán a
Szikomórfa közelében,*

*Teherhajón keltem át – nem volt
kormánylapátja –,
nyugati széllel.*

kikötöttem Sznofru szigetén,

*Elhaladtam keletre a kőfejtőtől
a „Vörös-hegy Úrnője” fölött.*

*mely az „íjászok” visszaverésére
készítettett,*

Északnak veszem utamat gyalog.

*hogy szétzúzza a homokon
csavargókat.*

Elértem a király falát,

A cserjében görnyedtem,

*félve, hogy meglátnak az örök a fal
tetején,
a nappaliak.
Estefelé tovább mentem,
s amikor megvirradt,
elértem Petent.
Megállapodtam a Keserű-tavak
szigeténél.*

*Szomjúság zuhant rám, megrohant
engem.
Eltikkadok, torkom poros.
Mondtam, a halál íze ez.
Ám felemeltem szívemet,
összeszedtem tagjaim:
nyáj bőgésének hangját hallottam,
megpillantottam az
„íjászokat”[9]*

Bolyongásai során Szinuhe elért Szíriába, ahol támogatókra és barátokra talált. Neve nem volt ismeretlen Egyiptom határain kívül sem, amiből arra következtethetünk, hogy a fáraó külügyi tanácsosa lehetett, aki a külkapcsolatokért volt felelős. Ezt támasztja alá az is, hogy maga Szíria fejedelme fogadja be külhonban és az otthonában betöltött poszthoz hasonló biztositott számára új lakóhelyén.

*Elhozott engem Amunensi,
Felső-Retenu fejedelme.
Így szól hozzám:
„Jó neked nálam....
Gyermekei élére helyezett. [9]*

Olyan megbecsülésnek örvendett a mű főszereplője, hogy az uralkodó befogadta családjába, s férjhez adta hozzá lányát. Ezen felül még egy gazdag előljáróság urává is kinevezték.

*Összeházasított engem legidősebb
lányával.
Választanom engedett országai közül,
a kiválasztottak közül, melyek övéi
voltak
egy másik ország határánál.*

*Jó ország ez, neve Jáá.
Füge van ott és szőlő.
Több a bora, mint a víz.
Sok a méze, olaja rengeteg.
Fáin mindenféle gyümölcs.
Van ott árpa, búza.*

*Nincs határa mindenfajta nyájainak.
Sok jövedelmem volt alattvalóimtól,
járandóságként,*

*mert törzsek fejedelmévé tett engem
kiválasztott országában.[9]*

Szinuhe részletesen beszámol anyagi jólétéről, társadalmi, politikai megbecsültségéről. Új, nagy családot alapított, látta felnőni fiait, kiházásította lányait. Az uralkodó katonai tanácsadója volt. Mindent megtett az őt befogadó ország védelméért és jólétéért. Ennek ellenére minél idősebb lett annál inkább elhatalmasodott rajta a honvágy. Rémület töltötte el attól a tudattól is, hogy idegen földön kell meghalnia. Idegenségének érzetét még inkább táplálta az is, hogy minden jó tette ellenére, a befogadó országban, új otthonában, mégis idegenként tekintettek rá. Ez a felismerés egy nagyhatalmú bajnokkal való küzdelme során tudatosult benne igazán.

A király, aki egyben apósa volt, s, akit becsülettel szolgált annyi évtizeden keresztül, nem a saját törzséből való katonát választott ki az idegennel való harcra, mert féltette saját embereit, hanem Szinuhét, vejét, aki minden családi kötelék ellenére örökre csak egy idegen volt számára, ahogy az egész törzs lakói számára is:

*Jött egy bajnok Retenuból,
hogy kihívjon engem sátoromban,
egy kötekedő, kinek nincsen párja,
ki legyőzte az egész országot.
Azt mondta, harcol velem.
Úgy vélte, kifoszt engem,
gondolta, zsákmányul ejti nyájaim,
törzse tanácsára.
A király tanácskozott velem.
Mondtam:
„Nem ismerem őt,
nem vagyok társa,*

*ki bejáratos táborába.
Vagy én vagyok-e, ki felnyitottam
karámját,
ledöntöttem palánkjait?
Írigység ez,
mert látta megbízásaid teljesítenem.
De hát én olyan vagyok,
mint a bika a ridegmarhák közül más
nyáj közepében.
Megtámadja őt a csorda bikája,
és megragadja őt a barom.*

*Vajon szeretett lesz-e a szolga az
előljáró rendeletére?[9]*

Egy fontos gondolatot fogalmaz meg ennek a harcnak a kapcsán a főhős, lehet-e valakit szeretni és elfogadni kizárólag parancsra és képes-e egy közösség sajátjaként tekinteni egy befogadott idegenre? (Az emberiség azóta is keresi ezt a választ, különösen századunkban, amelyet kezdettől az idegengyűlölet uralt.)

Ez az esemény volt az, amely szinte kibírhatatlanná tette Szinuhe számára a honvágyat és megerősítette abban a szándékában, hogy levelet ír Egyiptom fáraójának, mindent megmagyaráz neki és kegyelemért esdekel előtte.

*Megvolt a kenyerem, must, bor,
mindennapi szükségletem szerint,
főtt hús, szárnyasok sütve,
azonkívül a puszta vadja,
mit csapdában fogtak nekem,
mit elejtettek,
s amit még agaraim hoztak
számomra.
Sok mindent készítettek nekem,
tejet mindenféle főzetben.
Sok évet töltöttem itt.*

*Gyermekeim daliákká lettek,
törzsén uralkodott mindegyik....
Bármely isten, ki elhatározta ezt a
szökést:
Békülj meg!
Juttass a Székhelyre!
Ó, hát láttasd meg azt a helyet,
ahol szívem időz!
Mi nagyobb, mint eltemetkezni
abban az országban, ahol születtem?*

[9].

A főhős vágya szerencsésen teljesült. Távollétében tisztázták a palotában végbement gyilkossági ügy kapcsán és a fáraó fia, kegyéről biztosította. Szinuhe öregségére hazatért és élete végéig sírhelyének a megépítésével foglalkozott.

Nem véletlen, hogy az egyiptomi irodalom legközkedveltebb szépirodalmi alkotásáról beszélünk, amelynek rengeteg változata volt ismert, s amelyet az ókori Egyiptom minden elkövetkezendő korszakában újra másoltak. A történet egyrészt, a mindenkori fáraói hatalom nagyszerűségét, mindenhatóságát dicsőíti. Másrészt, az egyiptomi vallási kultusz betartásának kötelező tiszteletét hirdeti.

Harmadrészt, a szülőföld iránti elkötelezettség szükségességét hangsúlyozza, épp ezért Szinuhe történetét már a maga korában is a hazaszeretet legszebb megnyilvánulásának tekintették.

Nem hanyagolható el a szöveg aktualitása sem. A főhős menekülésének történetén keresztül, az olvasó szembesül azzal az emberi tragédiával, amelyet azoknak kell átélniük, akik politikai, gazdasági vagy más üldöztetések miatt, ártatlanul arra kényszerülnek, hogy elmeneküljenek hazájukból. Az ilyen tartalmú szövegek érzékletessé teszik a kívülálló számára, miért olyan fontos tudatos, intelligens polgárként, elsősorban pedig emberként, fellépni minden zsarnok rezsim ellen.

A vallásos, a didaktikus, az elbeszélő irodalom mellett a Középbirodalom korában a mese műfajának térhódításáról is beszélhetünk, igaz virágkora az Újbirodalom korára tehető. Szepes Erika és Szerdahelyi István szerint a **mese**:

epikai műfajcsoport. Az ide tartozó alkotások fantasztikus-csodás elemekkel átszőtt, általában időben és térben is fiktív – se kor, se földrajzi hely tekintetében nem konkretizálható – körülmények között játszódó eseményeket ábrázolnak [27, 8., 274. o.].

A korabeli meseirodalom emlékei közül a *Westcar-papirusz* meséi maradtak fenn töredékben. A mesék szerkezetére az Ezeregyéjszaka meséihez hasonló kerettörténet jellemző. A IV. dinasztia fáraója, **Kheopsz** unaloműzéseként megkéri három fiát, hogy régmúlt idők meséivel szórakoztassák. Az elmesélt történetekben a csodás elemek uralkodnak. A történetet jóslat zárja, amely mintegy előrevetíti a következő dinasztia uralkodóit, akik véget vetnek **Kheopsz** és utódai uralkodásának. Ezek hallatán a fáraó keresi a lehetőséget, hogy elpusztítsa a jóslatban megnevezett trónjára törő gyermeket. Az irodalomtörténészek párhuzamot vélnek felfedezni e történet és Máté evangéliuma között, ahol Heródesről, a gyermekgyilkosról esik szó.

A *Westcar-papirusz* meséi a népi hagyományból táplálkoznak, ezt stílusuk és nyelvezetük is bizonyítja. A történetben mintegy az elnyomott, kiszolgáltatott egyiptomi ember jobb, igazságosabb uralkodó vágyképe fogalmazódott meg.

A Középbirodalom és a későbbi korok mesekincse gazdag, a társadalom felsőbb rétegei által is megbecsült népi forrásokból táplálkozó hagyományról tanúskodik, amelyben a fantasztikum és a csodás elem dominál.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Beszéljen a *Hajótörött története* c. mű helyéről és szerepéről az egyiptomi irodalomban!
2. Milyen helyet foglal el *Szinuhe története* az egyiptomi elbeszélő irodalomban, mi sikerének titka?
3. Ismertesse a „mese” műfaji sajátosságait!
4. Miről tanúskodnak a *Westcar-papirusz* meséi?

III. Az Újbirodalom kora

(i.e. 1552–1070)

Míg a Középbirodalom korának kezdete, társadalmi-politikai, gazdasági szempontból viaszágokkal terhelt időszak volt, a katonai arisztokrácia által teremtett erőszakos béke, viszonylagos nyugalmat, fokozatos felvirágzást hozott, amely az Újbirodalom korában teljessé vált igazán.

Az Újbirodalom kora kb. ötszáz évet átölelő korszak. Társadalmi-politikai, gazdasági, kulturális szempontból az ókori Egyiptom ekkor éri el fejlődésének csúcsát, igaz hanyatlása is ekkor indul el. Egyiptom történelmének három legjelentősebb dinasztiájának – a XVIII., a XIX. és a XX. dinasztia – uralkodása is erre az időre esik.

A XVIII. dinasztia uralkodásához köthető a központosított államhatalom megteremtése, a külkereskedelmi kapcsolatok kiépítése, a hadsereg reformja, a katonaság hatalmának megerősítése.

Az Újbirodalom korára tehető a nagy hódító, területszerző háborúk, pl. Núbia ellen. A korszakot a nagy tengeri felfedezések, expedíciók jellemzik. Fellendül a kereskedelem. A nagy területszerző hadjáratok **III. Thotmesz** fáraó nevéhez fűzhetők.

A hódító háborúk következtében már a XVIII. dinasztia uralkodása alatt a kiváltságosok rétege mérhetetlen gazdagságra tett szert. A fáraó adományainak köszönhetően az egyházi arisztokrácia hatalma és politikai ambíciói is megerősödnek. Ez a körülmény már a fáraó hatalmát is fenyegette, ezért **IV. Amenemhat** egyházi reformjával (monoteista) ezt a folyamatot igyekezett megállítani. A többistenhit kultuszával szemben a napisten **Aton** (a fáraó hatalmának mindenhatóságát, isteni mivoltát jelképezte) egyeduralmát hirdette meg. Az egyházi arisztokrácia, a kiváltságosok és az egyszerű egyiptomi ember is fellázadt ez ellen a reform ellen, amely az első esetben hatalmukat, a többiek esetében évezredes hitvilágukat sértette.

IV. Amenemhat politikai és egyházi törekvései nem lettek hosszú életűek.

A XIX. dinasztia uralkodói, s közülük a legjelesebb, **II. Ramszesz** fáraó tovább folytatták a hódító háborúkat. **II. Ramszesz** 66 éves uralkodása alatt Egyiptom Elő-Ázsia legnagyobb államává nőtte ki magát. Nevéhez rengeteg nagy építészeti elképzelés megvalósítása fűződik. A XIX. dinasztia uralkodása végén az országban dúló belső zavargások következtében Egyiptom hatalma meggyengül. A XX. dinasztia és **Szetnáhte** fáraó uralkodása alatt egy időre sikerült visszaállítani az eredeti állapotokat. A korszak végére azonban a gyengekező uralkodóknak és az egyházi kiváltságosok politikai ambícióinak köszönhetően szerepcsere történik, az uralkodói székben egy, az egyházi kiváltságosok rétegéhez tartozó személy, **Herihor** kerül hatalomra.

A korszak végét katonai kudarcok, társadalmi elégedetlenség és a hatalmi harcok következtében társadalmi-politikai, gazdasági válság jellemezte.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezze röviden az Újbirodalom korának társadalmi-politikai helyzetét!
2. Milyen reform köthető IV. Amenemhat fáraó uralkodásához?

4.1. Vallási irodalom az Újbirodalom korában

A vallási tematika az ókori egyiptomi irodalom minden egyes korszakában meghatározó szerepet játszott. Különösen igaz ez az Újbirodalom korára, amikor is Egyiptom történelmében először, az egész közvéleményt megbolygató vallási reformot visznek véghez, a fáraó tradicionális hatalmát az egyházi elit politikai hatalma váltja fel. Ennek hatása a világi irodalomban is nyomon követhető.

A vallási irodalom terén műfaji újításokról nem beszélhetünk. Továbbra is hódít a himnusz- és felirat irodalom. A himnuszirodalom a politikai csatározások fontos eszköze volt. Segítségével a fáraó és az egyházi arisztokrácia is saját igazáról igyekezett meggyőzni a közvéleményt. A himnuszirodalom sikerét bizonyítja a vallásújító fáraó *Naphimnusza*:

IV. Amenemhat fáraó nagy Aton himnusza

(Molnár Imre fordítása,
Gyönyörűség dalainak kezdete.
Budapest 1973)

*Tündökletesen ragyogsz Te az ég
horizontján,
eleven, tiszta korong!
Amikor megkezded az életedet,
feltűnve az ég keleti szélé felől,
gyönyörűséged betölti mindenhol a
földet.
Szép vagy te, hatalmas vagy, ragyogó
vagy,*

*minden földek fölött fenn állsz a
magasban.*

*Sugarad országok hosszú sorát
foglalja magában,*

*s mindazt a határt, ami tőled kapta a
létét,*

mert magad vagy Ré.

Te elérsz a világ pereméig,

s azt leigázod egyetlen drága fiadnak.

S bárha te távol vagy,

sugarad itt lobban a földön.

Ott vagy az arcokon is,

bár lebegésed senki se látja.

IV. Amenhat fáraó monoteista politikájával, ahogy ez nyilvánvalóvá válik az itt közölt Naphimnusból is, egyrészt, igyekezett visszaállítani a fáraók Ókori birodalmi nagyságát, másrészt, csorbítani akarta a papi arisztokrácia politikai hatalmát.

*Hogyha lehullasz az ég nyugati
horizontján,
éjbe sötétül a föld, a halál bús
állapotába.*

*Kamaráiban aluszik az ember,
betakarva fejét,
s az egyik szemről nem tud a másik.
Kirabolhatják vagyonából,
lapuljon bár a fejének alatta,*

nem veszi észre.

*Barlangüregét odahagyja a gyilkos
oroszlán,
mindenhol mar a féreg.*

*Egy, ami fénylik: az éji sötét,
hallgat a föld szakadatlan,
mert a teremtő
nyugszik az éj horizontja alatt.*

A napisten mindenhatóságának dicsérete a teremtet világban megtapasztalt jótékony hatásának felsorolásával, hasonlóságot mutat, az európai középkor legnagyobb szentjének, Assisi Szent Ferencnek a Naphimnuszával. Igaz, abban az egyedüli teremtő Isten nagysága van dicsőítve, de az Aton előtt tisztelgő naphimnuszhoz hasonlóan, szintén a teremtett világ egyedülálló gyönyörűségének részletes bemutatásán keresztül.

*Világos lesz a világ,
amikor fölkel az egek horizontján,
s izzol egész napon át, tűz-fényű
korong.*

*Tovaűzöd az éjt, sugarad mindenfele
árad.*

*A két föld ünnepet ül,
ami él, eleven lesz újra, feléled:*

Te költöd fel az embert.

Megfürdeti testét,

felölti ruháját,

*s a te felragyogásodat üdvözli a
karja.*

Az egész ország munkálja a dolgát,

abraktól megalégül az állat,

zöldelnek a fák, a palánták,

fészkeiken szökdösnek a kismadarak,

a Te lelkedet dicsőíti szárnyuk.

Mindenik állat szökdécsel a lábán,

minden, mi röpül, mi leszáll,

*mind-mind eleven, mert rájuk ömöl
sugarad.*

*A hajók a folyón úszhatnak lefelé
vagy szemben az árral,
mindenhova elvisz az út,*

Az emberi élet születésének, fejlődésének csodájában, az emberek közötti szeretet megnyilvánulásában is a mindenható Napistent dicsőíti.

*Te vagy az, ki a férfiú-nedvet
meghízlalod asszonyi testben,
ki az emberi magzatokat alakítod,
táplálod a kisfiut az anya-méhben,
s megcsendesíted zokogását.
megszületik s beszívja a jó levegőt:
légzésre Te tárod a száját.
Szükségleteit Te szabod meg.
Tojásban a csirke csipog,
Te látod el ott levegővel,
Te élteted ott is.
Te duzzasztod egészre, tanítod,
hogyan feltörje tojását,*

Érdekes összevetni az himnuszban ábrázolt egyiptomi Aton isten teremtő erejének, mindenhatóságának leírását, a keresztény Mindenható Egyedüli Istennel. A Biblia teremtéstörténete szerint is, Isten az egész univerzumot megteremtő legnagyobb Erő. A himnusz szerzője, hasonlóan a Biblia szövegéhez, az Istent olyan teremtő erőként mutatja be, aki nem csupán megteremtette a világot, de irányítása alatt is tartja azt.

*Kedvedre megalkottad a földet,
egyes-egyedül Te,
a nyáját, a barmot, az embereket,*

*ha fölragyog orcád. Kipattan eléd a
folyóból a hal,*

*fényed a tenger mélyeit is tisztán
beragyogja.*

*Dajka vagy immár az asszonyi
méhben,*

*Te adsz levegőt mindennek, s életet is
Te minden születettnek.*

Kibuggyan a magzat a méhből,

s a tojás héját odahagyja,

s erejétől telve, csipogjon,

lépkedjen a lábán,

burkától megszabadultan.

Alakzataid: csupa változatosság,

s megannyi titok!

Párja-nincs, egyetlenegy isten!

mindent, ami él csak a földön,

ami lábon jár, ami szárnyával felszáll

a magasba,

s távoli földeket is:

Szíriát, Kust, s az egyiptomi földet.

*Te rendelsz minden embert a helyére,
szükségletüket is Te szabod meg.*

*Tápláléka vagyon minden elevennek,
s kiszabott az élete-útja.*

*Más-más a beszédben a nyelvük,
ugyanígy más-más az alakjuk,
bőrük színe is más.*

Az idegent mássá avattad.

*Te teremtetted meg a Nílust
az alvilág üregében, szavaidra buzog
fel a földből,*

*hogy életet adjon a népnek:
olyat, aminőre magadnak alkottad a
népet.*

Te vagy mindnyájunknak ura,

Csodálatos, a legapróbb részletekre is kiterjedő költői képekkel mutatja be a szöveg szerzője, Aton mindenhatóságának dicsőítésén keresztül, a teremtett világ és benne az ember sokszínűségét, változatosságát, nagyszerűségét. A himnusz nem csupán egy, a hatalom által a vallási kultuszában központi szerephez juttatott istenség kiválóságának a felsorolása, sokkal több ennél, a földi élet iránti rajongás magasztos megéneklésének gyönyörű példája.

*A Te sugaraid dajkálják mindenhol a
földet,
a mező számodra terem, neked él,
éltre te hívtad az évszakokat,
hogy mindennek, ami lett,
élete védve legyen.*

ki javunkra kelsz föl az égen,

méltóságteljes, nappali fényű korong!

Te éltetsz távoli földeket is,

*Te küldted az égből a Nílust,
hogy alápatakozzon a földre,*

*hogy hullámát a hegyek közt hányja
magasra,*

akárcsak a tenger,

s öntözze a falvak földjeit és legelőit.

A Te terveid oly ragyogók,

örökéletnek fejedelme!

Az égbeli Nílust

idegen földek örömére Te adtad,

s minden föld lábasszóságainak;

Egyiptomba az alvilágból jön a Nílus.

A telet hűs enyhületükre,

*s a nyarat, hogy Téged ízleljen az
ajkuk.*

Megalkottad a messzi eget,

hogy benne ragyogjál,

hogy mindazt láthassa szemed,

*aminek Te adtad a létét,
egyed-egyedül Te,
kúszva zenitre törő
eleven-fényű korong,
Te tündöklő, ragyogó,
távoli s oly közeli.
Millió alakot hoztál életre magadból,
szántóföldeket, városokat, falukat,
folyókat és utakat.
Téged szemtől szembe lát a tekintet,
mert a világ felett te vagy a nappali-
fényű korong.
A szívem mélyében lakozol Te,
énrajtam kívül más nem is ismer,
csak Noferheperu-Ré-Uszer-Ré, a
fiad.
Felső és Alsó Egyiptom urának,
az Igazságból fakadónak,
Noferheperu-Ré-Uaen-Rének, a két
ország urának,
a Nap szülöttjének, az Igazságból
fakadónak,
Ehnatonnak, a diadémok urának,
kinek élete hosszú legyen;*

*Értelmet néki te adtál,
hatalmad, okos tanácsaid által.
Karodban született meg a föld,
ahogy megalkottad Te magad.
Amikor felkelsz, eleven,
ha te elnyugszol, belehal.
Te magad vagy az élet-idő,
s a halandók általad élnek.
A szemek ragyogók, ha Te fénylesz,
s ha lehullsz nyugaton, megtorpan a
munka.
Azóta lakoznak lábokban a
mozdulatok,
mióta Te adtál földet alájuk,
s felajánlottad a fiadnak,
a testedből születettnek.
s a királyi szép feleségnek,
két ország úrnőjének, az Ő
jegyesének,
Nofernofruaton-Nofretetének,
aki éljen és legyen ifjú
örökkön örökké!
[<http://www.meht.hu/tartalom/ehnaton-faraonagy-aton-himnusza>].*

Bár egy letűnt korszak, letűnt vallási hagyományának emléke ez a költemény, mégis felbecsülhetetlen és örökérvényű a tanítása. A teremtő Isten, az élet és az ember iránti igazi, tiszta szeretetre tanít mindenkit.

IV. Amenemhat monoteista politikáját támadó papi arisztokrácia és az őt támogató nemesi elit, tiltakozásul a fáraó erőszakosnak tartott vallási újítása ellen, rengeteg úgynevezett ellenhymnuszt írt és terjesztett, az ősi vallási hagyomány megtartása céljával. Ezek között voltak Ptah, Hathor, Thot, Szemet stb. hymnuszok. Meghatározó helyett foglaltak el a hymnuszok körében az *Ozirisz hymnuszok*:

HIMNUSZ OSIRIS UN-NEFER-HEZ
A dicsőítés hymnusza Osiris Un-Nefer-hez, a nagy isten, aki Abtu-ban lakik, örökkévalóság királya, nemváltozás ura, aki millió éveket tekint át létezésében. Te vagy Nut méhének legidősebb fia.. Keb nemzett, az Erpat. Te vagy az Urrt Korona ura. Te vagy ő, akinek Fehér Koronája magasságos. Te vagy az istenek és az emberek királya (Ati). Megszerezted a tulajdonjogát a törvény jogarának, az ostornak, megszerezted az isteni atyák rangját és méltóságát. Szíved kiterjedt örömmel, Ó te, aki a holtak birodalmában vagy. Fiad, Horus biztosan ül trónodon. Úgy léptél trónra, mint Tetu Ura, és mint Heq aki Abydos-ban lakozik. Te tetted virulóvá a Két Földet Igazmondással*, jelenlétében, aki a Legfelsőbb Határ. Előcsaltad azt,

ami nemlétezett eddig "Ta-her-sta-nef" nevedben. Te kormányozod a Két Földet Maat által "Seker" nevedben. Hatalmat Hatalmad tovaterjed, te vagy ő akit mindenki tisztel. "Usar"(vagy "Asar") nevedben. Léted kitart végtelen időn keresztül "Un-Nefer" nevedben. Hódolat néked, Királyok Királya, Urak Ura, Hercegek hercege. Te uraltad a Két Földet Nut istennő méhéből. Te kormányoztad Akert Földjét. Tagjaid ezüst- aranyból vannak, fejed lapis-lazuli, főd koronája türkiz. Te vagy a millió évek An-ja. Tested mindent átjár, Ó Csodálatos Arc Ta-tcheserben. Adj dicsőséget a mennyben, erőt a földön, igaz beszédet az Isteni Alvilágban, erőt, hogy lehajózzam a folyón Tetu-ig élő Ba-lélek alakban, erőt, hogy felhajózzam Abydos-ig Benu-madár alakban, és erőt, hogy bejussak és kijussak Tuat urainak

*kapuiból fennakadás nélkül. Adassék
nékem kenyér a felfrissülés házában,
sör és kenyér gyász áldozatok,
engesztelő áldozat Anu- ban, és*

végleges hajlék Sekhet-Aaru-ban
búzával és árpával Osiris Ikre, Ani
irnok számára [2].*

A himnuszirodalom mellett a kor vallási irodalmának legnagyobb gyűjteménye a 125 fejezetből álló *Halottak Könyve*, eredeti címe *A napközben történő kijövés igéi*. A címadás azzal a hagyománnyal függ össze, amely szerint a lélek napközben elhagyja a sírt és bebarangolja a világot. A gyűjteményben a megelőző korok vallási irodalmát, hitvilágát, hagyományait foglalták egybe. Himnuszokat, sírfeliratokat, piramis- és koporsószövegeket, a világ keletkezésével kapcsolatos mítoszokat, a túlvilági élet eseményeit bemutató szövegeket stb. tartalmaz. A fáraók számára külön iratok készültek. Ezek közül három ismeretes: az *Amduat Könyv*, *Kapuk Könyve*, *Barlangok Könyve*.

Az egyiptomi vallásos irodalomban fontos helyet foglal el a mítosz. Rengeteg vallásos szöveg ismeretes, pl. A *Halottak Könyvében* is, amely a mitológiából táplálkozik, de az egész mítoszból csak kevés maradt fenn. Az egyiptomiak egyik legjelentősebb mítosza *Ozirisz és Ízisz története*, amely kulcsfontosságú szerepet játszott vallási kultúrájukban. Kiemelhetjük még *Hórusz és Séth történetét*, a politikai hatalomért vívott kegyetlen harc mítoszáét és az ez alapján készült *Égi tehén történetét*, amely az Újbirodalom korának bürokratikus, korrupt államapparátusát leplezte le, vallásos témába burkolva.

A mítoszok – drámai formában történő előadásuk (misztérium) következtében – az Újbirodalom korában egyre inkább a meseirodalom részévé kezdenek válni.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezze a himnuszirodalom szerepét az Újbirodalom kori társadalom-politikában!

2. Mi a *Halottak Könyve* c. gyűjtemény helye és szerepe az egyiptomi vallási kultúrában?
3. Mi az *Égi tehén történetének* társadalmi-politikai mondanivalója?
4. Vázzolja *Hórusz és Széth történetének* helyét az egyiptomi mitológiában!

4.2 Az egyiptomi népmese az Újbirodalom korában

Az ősi szóbeli irodalmi hagyományban a líra mellett a mese is kulcsfontosságú szerepet játszott. Az egyiptomi meseirodalom kezdetei már a Középbirodalom korában fellelhetők, virágkora az Újbirodalom korára tehető.

A korszak első igazán jelentős meséje *A két testvér története*, amelyet realiztikus társadalomrajza miatt többen a novellairodalomba sorolnak. A szöveg műfaji besorolása nehézségeket okoz, hiszen ötvözi a mondai, népmesei, elbeszélő mitikus hagyományt. Vándortémáról beszélünk, amelynek nyomai a bibliai *Putifárné történetében* is fellelhetők. Ez a történet is, mint több más szövegelem, bizonyítja, az egyiptomi irodalom nem csupán közvetett, de közvetlen kapcsolatát az európai kulturális hagyománnyal.

A történet különlegessége, hogy a csodás elemek mellett hiteles képet kapunk a paraszti életről, a földművelésről a családon belüli, házastársi viszonyokról. Az idézett részből jól láthatjuk, hogy más népekhez hasonlóan, az egyiptomi családi hierarchiában is, a vagyon örököse az idősebb báty volt, akinek öccse kiszolgáltatott szerepben volt, jelen történetben cselédi sorban élt:

Egyszer volt, úgy mondják, két fivér, egy anyától és egy apától. Az idősebbik neve Anubisz, a fiatalabbik neve Bata. Anubisznak háza volt és felesége, öccse pedig gyermeke gyanánt volt vele: ruhát készített neki, és a nyája után járt a mezőn, szántott, aratott, és mindenféle munkát végzett a mezőkön; az öccse jó bajnok, nem volt hozzá hasonló az egész országban, isten ereje volt benne. Sok nappal ezután mindennapi szokása szerint a nyáját őrizte, esténként pedig hazatért házába, megrakodva a mező mindenféle fűvével, fájával, javával és tejjel,

amit letett bátyja elé, aki feleségével ült és evett meg ivott. Ő pedig kiment, hogy istállójában egyedül aludjék nyájának közepette.

Amikor aztán a föld kivilágosodott, és nappal lett... bátyja elé rakta, amit főztek, hogy az adjon neki eleséget a mezőre, ő pedig kihajtotta barmait legeltetni. Ahogyan barmai mögött ment, azok így szóltak hozzá:

– Jófüvű ez a bizonyos hely!

Ő meghallgatta mindazt, amit mondtak, és elhajtotta a barmokat arra a jófüvű helyre, amit kívántak. Azok a barmok, amelyeket ő őrizett, nagyon-nagyon szépek lettek, gyarapodtak, és igen-igen borjastak.

Szántás idején bátyja így szólt hozzá:

– Fogj be nekünk, hogy szánthassunk, mivel a szántóföld előjött, és jó a szántásra. Hasonlóképpen gyere ki a földre te is vetőmaggal, mert reggel nekifogunk a szántásnak.

Ezt mondta, öccse pedig elvégzett minden megbízatást, amit a bátyja mondott neki, hogy tegyen meg [11].

Nem véletlen, hogy a kritikairodalom e történetet előszeretettel sorolja a mese műfajába, hiszen itt is, a rossz elnyeri méltó büntetését, a jó pedig jutalmát. Az Újbirodalom korában fontos helyett foglalt el a morális tanítás, amiről egy másik szöveg *Az Igazság és Hamisság* c. tanúskodik. Az Ozirisz mítosz allegorikus feldolgozásának tekintik a kutatók. Több elemében *Hórusz és Széth történetére* ismerhetünk.

A Királyfi és a Sors c. mese csak töredékben maradt fenn. Benne az egyiptomi embert ősidők óta foglalkoztató sors kérdése fogalmazódik meg. Bár a történet vége hiányzik, néhány eleme mégis elárulja számunkra, hogy az Újbirodalom korában az egyiptomi ember már nem hisz az elrendelt sorsban, annak alakulását csak önmagától, akaratától teszi függővé. Az élethez való ilyen hozzáállás felvilágosult gondolkodásról tanúskodik.

A szöveg másik fontos eleme, a szeretet mindent legyőző hatalmában rejlik. Olyan a tündérmesére utaló elemeket használ: mint az idős, gyermektelen király

személye, a születendő gyermeket súlytó átok, a főhős sorsának szerencsés megváltoztatása stb. Bár egy viszonylag egyszerű szerkezetű történetről beszélünk, a tekintetben mégis jelentős, hogy a három főszereplő élethez való viszonyán keresztül az ember sorshoz való viszonyát is feltárja. Ezzel jelzi, hogy a sorsról vallott nézet nagyban meghatározza az egyén valósággal szembeni magaviseletét, döntéseit, cselekedeteit, magatartását.

Az öreg király hisz az elrendelt sorsba, nem hadakozik ellene. Az élethez való magatartását a folytonos aggódás, félelem határozza meg: *Volt egyszer, úgy mondják, egy egyiptomi király, nem született fiúgyermek. Őfelsége (Élet, Boldogság, Egészség neki!) kért az ő idejének isteneitől egy fiút, ezek pedig elrendelték, hogy szülessék neki. Amint ezen az éjszakán feleségével hált, az megfogant és teherbe esett. És amint betöltötte a szülés hónapjait, fiúgyermek született.*

Akkor eljöttek a Háthorok, hogy sorsát meghatározzák. Azt mondták:

– *Krokodilus vagy kígyó vagy kutya által hal meg!*

Meghallották ezt az emberek, akik a gyermek mellett voltak, és jelentették Őfelségének (Élet, Boldogság, Egészség neki!). Őfelsége (Élet, Boldogság, Egészség neki!) nagyon-nagyon elszomorodott szívében. Őfelsége (Élet, Boldogság, Egészség neki!) építtetett neki kőből egy házat a sivatagban, amely meg volt rakva emberekkel és mindenféle jóval a királyi házból (Élet, Boldogság, Egészség neki!), hogy a gyermek ki ne menjen [11].

Az ifjú királyfi elfogadta sorsát, nem foglalkozott vele, ezért bátran és szabadon tudta élni életét: *Amikor azután a gyermek nagy lett, felment a háza tetejére és megpillantott egy agarat, amely egy felnőtt férfit követett, aki az úton ment. Azt mondotta szolgájának:*

– *Mi az, ami a felnőtt férfi után megy, aki az úton halad?*

Ő azt mondta neki:

– *Ez egy agár!*

A gyermek pedig így szólt:

– *Hozzanak nekem egy ehhez hasonlót!*

A szolga elment, hogy hírül adja ezeket Őfelségének (Élet, Boldogság, Egészség neki!). Őfelsége (Élet, Boldogság, Egészség neki!) pedig így szólt:

– *Hozzanak neki egy kis remegőt, hogy ne hiányozzék a szívének!*

Hát hoztak neki egy agarat.

Akkor azután, napok múltával, a gyermek elérte a férfikort egész testében. Üzent atyjának, mondván:

– *Mire való az, hogy én itt ülök? Mert lásd, én úgyis a sorsnak vagyok rendelve!*

Hagyj hát engem szívem szerint cselekedni, ahogy isten is úgy tesz, miként cselekedni az ő szíve szándékában van!

Befogtak neki egy kocsit, felszerelve mindenféle fegyverrel, adtak kíséretébe egy szolgát, hogy kövesse. Átvitték a keleti partra, s azt mondták neki:

– *Menj kívánságod szerint! [11].*

A fiatal királyfi felesége dacolt a sorssal, küzdött ellene, ezért feltételezhetően legyőzte azt és megmentette a férjét: *Ezek után, ezek múltával az ifjú így szólt feleségéhez:*

– *Én három sorsnak vagyok elrendelve: a krokodilusnak, a kígyónak, a kutyának!*

Amaz pedig azt mondta neki:

– *Ölesd meg a kutyát, amelyik követ!*

Ő azt mondta neki:

– *Ne csinálj oktalanságot! Nem öletem meg a kutyámat, amelyet felneveltem, azóta, hogy egészen kicsiny volt!*

Akkor az asszony elkezdte igen-igen őrizni férjét, és nem engedte egyedül kimenni.

Azon a napon, amikor az ifjú eljött Egyiptom országából, hogy vándorútra menjen, a krokodilus, az ő sorsa... ott volt... és megjelent a községben, amelyikben az ifjú volt feleségével, vele szemben, a tóban. Egy óriás volt benne, és nem engedte, hogy a krokodilus kijöjjön, sem a krokodilus nem engedte, hogy

az óriás előjön sétálni. És amikor a Nap (Su) fölkel, ... mint két ellenfél, felálltak, hogy harcoljanak mindennap, három hónapnyi ideje, napra pontosan. És azután, napok múltával, az ifjú leült, hogy egy szép napot töltsön el házában. Mikor, az esti szél nyugtával, az ifjú lefeküdt ágyára, az álom hatalmába kerítette testét.

Felesége megtöltött egy csészét borral, egy másik csészét sörrel. Előjött egy kígyó az odvából, hogy megmarja az ifjút. Ám felesége az oldala mellett üli, nem aludt. Letette a csészéket a kígyónak. Az ivott, megrészegetett, és elaludt a hátára fordulva. Az asszony feldarabolta baltájával. Felébresztették a férjét...

Az asszony azt mondta:

– Lásd, istened kezébe adta egyik sorsodat! Meg fog őrizni téged a másik kettőtől is.

Az ifjú áldozatot mutatott be Rének, dicsőítvén őt és magasztalván hatalmát, mindennapi szokása szerint.

Ezután, napok múltával, az ifjú sétálni ment ki felüdülésként az ő birtokára. Nem jött ki vele felesége, hanem kutyája követte. Kutyája megszólalt:

- Én vagyok a te sorsod.

Ő menekült előre, és eljutott a tóhoz, leszállt a vízbe, menekülve a kutya elől.

És a krokodilus megragadta őt, azon a helyen, ahol az óriás volt... és a krokodilus így szólt az ifjúhoz:

– Én vagyok a te sorsod, aki téged üldözlek! Mert három hónapon át a mai napig harcoltam az óriással. Hát lásd, én szabadon engedlek. És ha te... hogy harcoljak... te kiáltasz nekem, hogy megöljük az óriást! Hát lásd... tekints a krokodilusra.

Mikor azután a föld kivilágosodott, és nappal lett, eljött harcolni az óriás...

[11].

A túlvilági életre való felkészülés, a sírhely előkészítésének és ápolásának fontosságát hirdeti a *Mese a szellemről* c. történet. A szöveg az egyházi arisztokrácia elképzeléseit fogalmazza meg.

Az egyházi arisztokrácia mindenhatóságát és Egyiptom nagyságát hivatott bizonyítani a *Wenamón utazása* c. történet, amelynek műfaji besorolása máig vitatott. Egyesek novellának, mások mesének tartják. A történetet átszövő csodás elemek a mesével mutatnak rokonságot, a bemutatott események történelmi hitelességről árulkodnak. A főhős Wenamón az Egyiptomi fáraó megbízásából Thébából Bübloszba utazik Ámon-Ré isten bárkája számára szeretne cédrusfát szerezni. A történet, amelynek befejező része hiányzik ennek a kalandos útnak a történetét meséli el. Komoly politikai mondanivalója van. Egyrészt Egyiptom és a fáraó mindenhatóságát igyekszik bizonyítani, másrészt pedig a papi arisztokrácia hatalmát, aki az istenek védelmét élvezzi. Betekintést nyerhetünk a korabeli kereskedelmi kapcsolatokba is: *Az ötödik évben, az aratás évszakának negyedik hónapjában, a tizenhatodik napon Ámon, a két ország trónjai urának csarnokidőse, Venamón elutazott, hogy fát hozzon Ámon-Rének, az istenek királyának a folyón levő nagy és pompás, Ámon-uszer-hat nevű bárkája számára.*

Azon a napon, amikor megérkeztem Taniszba, oda, ahol Nesz-szu-baneb-Dzsedu és Tentamón van, átadtam nekik Ámon-Ré, az istenek királya leiratát, ők felolvastatták maguk előtt, és így szóltak:

– *Megtesszük, igen, megtesszük, amit Ámon-Ré, az istenek királya, a mi urunk mond!*

Elhagytam Tyroszt hajnalhasadtával, és Bybloszba érkeztem Zakar-Baálhoz, Byblosz fejedelméhez.

zt mondtam neki:

– *Legyen hozzád kegyes Ámon!*

Ő azt mondta nekem:

– *Mennyi idő telt el a mai napig, azóta, hogy eljöttél onnan, ahol Ámon van?*

Azt mondtam neki:

– *Öt hónap, napra, máig.*

Azt mondta:

– *Lássuk, igazságban vagy-e? Hát hol van Ámon megkeresése, melynek kezében kell lennie? Hát hol van Ámon főpapjának levele, melynek kezében kell lennie?*

Azt mondtam neki:

– *Én ezeket Nesz-szu-ba-neb-Dzsedunak és Tentamonnak adtam.*

Ő igen-igen haragudott. Azt mondta nekem:

– *Hát lásd! Megkeresés és vele levél nincs a kezében? Hát hol van az ő szíriai legénysége? Hát nem azért küldött el téged idegen hajóskapitánnyal, hogy megöltesse és a tengerbe vessenek? Hát kinél keressék az istent, és téged is kinél keressenek még? – így szólt hozzám.*

Én így szóltam hozzá:

– *Hát nem egyiptomi hajó-e az, és legénysége nem egyiptomi-e, amelyik Nesz-szu-ba-neb-Dzsedu megbízásából hajózik? Nem szíriai legénység az?*

Ő pedig azt mondotta:

– *Hát nincs-e itt az én kikötőmben húsz hajó is, amely Nesz-szu-baneb-Dzseduval van üzleti kapcsolatban? És ami Szidónt illeti, a másik helyet, amely mellett eljöttél, nincs-e ott másik ötven hajó, amelyik üzleti összeköttetésben van Birket-Éllet és az ő háza felé tart?*

Én hosszú ideig hallgattam, ő volt az, aki válaszolt, mondván:

– *Miféle megbízással jöttél?*

Mondtam neki:

– *Én Ámon-Ré, az istenek királya nagy és pompás bárkája fájáért jöttem!*

Megtette a te atyád, megtette atyádnak atyja, te is meg fogod tenni! – mondottam neki [11].

A mese mellett (a megelőző korokhoz hasonlóan) jelen van a didaktikus irodalom is. Két intelem érdemel figyelmet: az *Ani intelmei* és *Amenemope intelmei*. Amenemope intelmei kapcsán Győri Hedvig azt írja, hogy: „Amenemhat (12. dinasztia) fáraó életének egy merénylet vetett véget, de társuralkodó fiának, sikerült megőriznie a trónt, és (görögösen) I. Szeszósztisz néven hosszú ideig

uralkodott még. Az intelmek erre készítik fel a trónörököszt. Személyesen a fáraó szól hozzá első személyben. Először is leszögezi, hogy még a hozzá legközelebb álló embereiben sem szabad megbízni, csak önmagában, és álmában is résen kell legyen. Majd elmondja, hogyan végeztek vele éjnek idején. Ezt követően fontos tetteit sorolja el, és nagy hatalmát írja le. Fenntartotta a világ rendjét, az igazságot, és bőség volt az országban. Megfékezte a vadállatokat, és a szomszédos népeket leigázva biztosította a határokat. Megjegyzi azt is, hogy uralma idején nem éhezett senki. Részletesen leírja, hogyan ékesítette örök „házát” (ti. a sírt). A végén leszögezi, hogy mindezt fiáért tette, aki a trónján követi, mint előírta. Az intelmek a legteljesebben az 1843-ban lemásolt, de azóta elveszett Milligen papiruszon maradtak fenn, mely betűformálása alapján a 18. dinasztia második felére keltezhető. Írótablán fennmaradt részletek azonban arról tanúskodnak, hogy a kompozíció már biztosan közismert volt a dinasztia korai időszakában is. Nyelvezete viszont ennél is korábbi, 12. dinasztiabeli eredetre vall. Érdekes módon, egy Ramesszida kori másolatban a végén az a megjegyzés szerepel, mely szerint egy bizonyos Kheti jegyezte le az utód számára [<http://ibisz.iif.hu/ozirisz/2015/11/06/abudosz-7-2/>]. Az alkotók fiaiknak adnak tanácsot elkövetkezendő életükre nézve. Erkölcsi szempontból ezek az intelmek elődeikhez képest sokkal mélyebbek, magasabb szintű alkotói magatartásról tanúskodnak.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Vázolja a meseirodalom helyét és szerepét az egyiptomi irodalomban!
2. Milyen az egyiptomi klasszikus családmódel *A két testvér történetében*?
3. Vázolja az egyiptomiak sorsról vallott nézeteit a *Királyfi és a Sors* c. mese tükrében!

4.3. Szerelmi líra az Újbirodalom korában

A hagyományos világi műfajok mellett a költészet az Újbirodalom korában egy új témával bővült, a szerelmi tematikával. Bizonyos, hogy ilyen jellegű irodalom már a korábbi századokban is létezett, igaz csak a szóbeli költészet szintjén. A társadalmi-politikai viszonyok és a hivatalos egyházi ideológia a vallási és didaktikus irodalmat részesítette előnyben, a szerelmi tematikát az írott irodalmon kívül helyezte. Az Újbirodalom felvilágosult, világias gondolkodása a vallási irodalommal szemben a világi, a népi irodalmat részesítette előnyben, ennek köszönhető, hogy a szerelmi tematika irodalmi szintre emelkedett. Egyre több népköltészeti alkotást jegyeztek le, ami a folklór társadalmilag megbecsült mivoltáról tanúskodik.

A szerelmi költészetnek két típusát különböztetjük meg: a) a kifinomult modorú, úgynevezett szalonképes típust, amely kerüli a közönséges, vulgáris hangnemet; b) a nyelvi egyszerűség, közvetlenség tisztaságát felhasználó, s épp ezért vulgárisnak, vagyis hétköznapiak tartó szerelmi költészet típusát.

Az első típusba tartozó költemény tipikus alkotása: *A GYÖNYÖRŰSÉG DALAINAK KEZDETE* című vers:

MEMEH VIRÁGOK, 1. Meghallgattam a szívem.

Úgy bánok véled ezentúl,

ahogy ő diktálja, midőn ölelésbe fonódunk.

Ragyogó festéke szememnek a vágy,

ha reád röpittem tekintetemet.

Szemem világossága te vagy;

csak azért törekszem közeledbe,

hogy érezzem lobogásod,

ó, én szívemnek mindenható ura, te!

Gyönyör-áldotta idő ez;

ó, bár az öröklét

volna ez óra tanyája!

Amióta karodban aludtam,

megkönnyebbült a szívem.

Sem gyász feketéje,

sem öröm ragyogása

nem távolíthat el soha tőlem.

2.SZAAMU VIRÁGOK

Hatalmassá válik az ember előttük.

Én vagyok nővéreid közt a legigézetesebb.

Íme, olyan vagyok én, mint egy gyönyörű kert,

melyet bevettem tarka virággal,

megannyi jóillatu drága füvekkel.

Kecsesen szeli át a csatorna:

kezed ásta ki medrét.

Ha az északi szél borzolja szelíd hűvösével,

meghitt sétákra oly igen édes e táj.

Kezed kezemen.

Örömtől boldog a testem,

sétáink bűvöletétől.

Hangod hallása nekem mézizü bor,

csak azért élek, mert hallom a hangod.

Ha csak egy percre megpillant a szemem,

boldogítóbb nekem az, mint az evés, az ivás.

3.TAITI VIRÁGOK

Lefejtem koszorúdat,

ha ittasan jössz hozzám, gyönyörűm.

Te szédülve az ágyra heversz,

én lábadat cirógatom ...[11].

Kifinomultságra, árnyaltságra törekszik. A szerelmes együttlétet, udvarlást, epekedést, örömet, az elszakadás fájdalmát stb önti szavakba; finoman érzelmes, idillikus költészet.

A második típusba tartozó versek közül, amelyek a köznyelv egyszerűségével igyekeznek feltárni az emberi érzelmek megnyilvánulásának természetes jellegét az *ELMENNÉL TŐLEM?* című alkotást emelhetjük ki:

Papyrus Harris 500 (BM EA 10060)

1. Elmennél tőlem egy jó vacsoráért?

Hát ennyire fontos a bendőd?

Elmennél tőlem egy tarka ruháért?

Én vagyok minden vásznak ura!

Elmennél gyomrod éhsége miatt?

Elmennél torkod szomjúsága miatt?

- Vedd inkább csordultig tele keblem,

ami benne van, ím, neked árad ...

2. Testemben immár úgy felolvadt a szerelmed,

mint langyos vízben a só;

gyümölcs a szerelmed, mézgába keverve,

kelesztő sűrű kovász.

Sietve siess hát nővéred elébe,

mint csatamén a harci mezőre ...

Az ég rendelte szerelmem.

3. Lótusz bimbók kertje az ajka,

érett gyümölcsként fénylik a melle,

karja, akár a kapocs,

homloka csapda, faragva nehéz meru-fából.

Én meg ostoba vadréce vagyok:

meglátom a béklyót hajrengetegében,

mégis csapdába esem.....[11].

Központi szerephez jut az érzékiség, a testiség. Az európai szerelmi költészet hagyományával szemben, amely sokkal visszafogottabb formában énekelte meg a testi vágyat, az egyiptomi kendőzetlenül közelíti meg ezt a témát. A testiség a

szerelem természetes velejárója, nem a bűn, hanem a gyönyör és csodálat forrása. Az egyiptomi szerelmi költészet kedveli a női test szépségének leírását.

A későbbi irodalmi hagyomány a közvetlen hangnemben született, a vulgáris jellegű szerelmi költészetet kirekesztette a klasszikus irodalom szférájából.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Vázolja a szerelmi líra helyét az egyiptomi világi irodalomban!
2. Melyek a szerelmi líra típusai?
3. Jellemezze az egyiptomi szerelmi líra sajátosságait!

IV. A Későbirodalom kora

(i.e. 1070 – i.sz. 4. sz.)

A Későbirodalom az ókori Egyiptom társadalmi-politikai, gazdasági, kulturális hanyatlásának kora, amely a gyengekező XXI. dinasztia uralkodásával veszi kezdetét. Az ország külpolitikája következtében egyre több ellenséges betörés fenyegeti területi egységét és belső rendjét. Egymást váltogatják az idegen uralmak: líbiai, etióp, asszír, perzsa. A fáraók hatalma névleges. Az ország két nagy részre szakadt, egyes nómok önálló fejedelemségeket hoztak létre, ami a központosított hatalom széthullását eredményezte. Viszonylagos stabilitásról és a központosított hatalom visszaállításáról a XXVI. dinasztia alatt beszélhetünk. Az i.e. 525-től számítjuk a perzsa uralmat, amely gyarmati sorba taszította Egyiptomot. A XXVIII., XXIX., XXX. az utolsó egyiptomi dinasztiáknak egy időre sikerült felszabadítani Egyiptomot a perzsa uralom alól, de i.e. 342-ben a perzsák ismét felülkerekedtek. A második perzsa uralkodásnak **Nagy Sándor** vetett véget i.e. 332-ben, halála után hadvezére, **Ptolemaiosz** uralkodott Egyiptom fölött, ezzel kezdetét vette a Ptolemaiosz-kor. A görög uralomnak i.e. 30-ban a rómaiak vetettek véget. Egyiptom i.sz. 640-ig a Római Birodalom kötelékébe tartozott, i.sz. 640-től az arab-korról beszélünk.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezze a Későbirodalom korának társadalmi-politikai helyzetét.
2. Vázzolja az idegen uralom Egyiptomra gyakorolt hatásának következményeit.

5.1. A démotikus irodalom kora

A történelmi, társadalmi-politikai helyzet következtében az irodalmi életben is hanyatlás figyelhető meg. A XXVI. dinasztia uralkodása alatt – az asszír korszakban – megkezdődött a múlt nagy hagyományainak összegyűjtése, rendszerezése, átírása. Megjelenik egy új írás, a démotikus (amely már túlnő a

képszerű ábrázoláson), amelynek segítségével megindul a korban már kevesek számára érthető hieroglifírással lejegyzett szövegek átírása, javítása, kiegészítése.

„A hieroglifák egyszerűsített formáiból a Kr. e. 9. század körül kialakított új írás- rendszer, a démotikus írás – ahogy az elnevezéséből is kitűnik, a kifejezés ugyanis a görög „népi” jelentésű szóból származik – a mindennapi életben használt írás volt. A kezdetben hivatalokban, szerződések, számlák, valamint a levelezések megírásához alkalmazott démotikus írás azonban új irodalom megteremtésére is lehetőséget adott. Az írásrendszer korábbi kialakulása ellenére a démotikus irodalom robbanásszerű fejlődésnek csak a Ptolemaiosz-korban indult” [3].

A görög uralom kora lesz az, amikor az egyiptomiak nemzeti identitástudatok tüntetőleges bizonyítása céljával a korábban csak a hétköznapi szinten használt démotikus írást az irodalom eszközévé tették.

A démotikus írás mellett jelen volt a hieroglifírással írt szent írásként tisztelt, ezért kizárólag vallási szövegek lejegyzésére használták.

Annak ellenére, hogy a korszakot a régi hagyományok felelevenítése jellemezte, erőteljes egyházi jellegű irodalomról beszélünk, új műfajok is megjelentek. Közülük különös figyelmet érdemel az állatmese, amely addig ismeretlen volt az egyiptomi irodalomban. A démotikus irodalom állatmeséi nem alkotnak önálló műfaji csoportot, a mitologikus történetek részét képezik és ezek is a görög irodalom hatását mutatják, ezért műfajilag a fabulához állnak a legközelebb. Ennek bizonyítéka többek között *A Héja és a macska*, *Az oroszlán és az egér*, *A fecske és a tenger meséje*. Minden állatmese – a fabulákhoz hasonlóan – tanulsággal zárul. Különösen érdekes az említett mesék között *A fecske és a tenger meséje*, amelyben egy nagyon komoly politikai mondanivaló rejlik. A mese narrátora Arábia hercege, aki e mesével Egyiptom fáraóját akarja meggyőzni országa megtámadásának értelmetlenségéről: *A szolgának, Aueskynek, Arábia hercegének levele a fáraóhoz: Ó (?)13... tökéletes Ré (?) [...], hatalmas [Arábia] földje, nagy az én nagy uram – ünnepeljen egymillió Szed-*

ünnepet! Vajon a fáraó, az én uram azt akarja mondani: „Részekre (17) fogom szabdalni Arábia földjét”? Akkor nosza (?), a fáraó, az én nagy hallgassa meg a történetet, ami a fecskével¹⁴ esett meg. Miután fészket rakott a tenger partján (?), majd el akart menni, hogy élelmet keressen fiókái (18) begyének, azt mondta a tengernek: „Vigyázz a fiókáimra, amíg vissza nem jövök.” Így történt, hogy ez mindennapi szokásává vált. Ezután egy nap megesett, hogy mikor a fecske épp azon volt, hogy elmegy élelmet keresni a fiókái begyének, azt mondta (19) a tengernek: „Vigyázz a fiókáimra, amíg vissza nem jövök, mindennapi szokásom szerint.” Történt, hogy a tenger felemelkedett haragjában. [Elvitte] a fecske fiókáit magában (?). Ekkor történt, hogy a fecske visszajött, csőre (20) tele volt, szeme nagy,¹⁵ szíve pedig boldog volt, igazán. Nem találta a fiókáit ott (?), maga előtt. Azt mondta a tengernek: „Add ide a fiókát, akiket rád bízam. Ha nem adod ide a fiókáimat, akiket rád bízam, kiürítelek ma (?), elviszlek téged, kimeregetlek (21) fenéig¹⁶(?). Kiviszlek a part homokjára, és part homokját rád rakom(?).” Így történt, hogy ez a fecske mindennapi szokásává vált. [...] történt a fecskével, ment, megtöltötte a csőrét a part (22) homokjával, kiköpte azt a tengerre. Megtöltötte a csőrt a [tenger] vizével, kiköpte azt a part homokjára. Így történt, hogy ez a fecske mindennapi szokásává vált. Ezután (?) a fáraó, nagy uram azt mondja majd(?): „Ha majd a fecske kiüríti a tengert, akkor fogom én is részekre szabdalni Arábia földjét.” *Írva van* [3]. Azért is különleges ez a szöveg, mert itt nem csupán, a fabula történeteiben megszokott módon, az alattvaló és feljebbvaló viszonyáról, vagy valamely emberi gyengeség kiemeléséről esik szó, hanem fenyegetésről, méghozzá az egyik ország részéről a másik irányába.

A démotikus irodalom előtt is ismert az intelem műfaja. Legismertebb darabjai az *Anhsesong* és *Insinger papirusz*, amelyek a klasszikus intelemirodalom hagyományában születtek. Az intelem klasszikus hagyományát követve mindkét mű egy keretbe zárt történettel kezdődik, amely egyben a szöveg bevezetője. Ebből ismerjük meg az előzményeket, amelyek a szerzőt intelmei megírására készítette. Az *Anhsesong intelmeiből* megtudjuk, hogy a főszereplő,

vagyis maga az írás névadója, véletlenül csöppen bele egy fáraó ellen készülõ összeesküvésbe, amely miatt fogságba is kerül. Itt fogalmazza meg tanításait, amelyet fia okítására szánt. A korábbi korok hasonló szövegeivel szemben, hétköznapi nyelven írt, a köz nevelésére alkalmas intelemről beszélünk, szinte aforizma jellegű.

Az *Insinger papiruszt* műfaja tekintetében bár az intelemhez sorolják, hiszen bölcs tanításokat tartalmaz, ötvözi a közmondás és intelem sajátosságait. Megírásának egyik fontos célja, hogy bizonyítsa, hogy az idegen kulturális hatások ellenére, gondolunk itt elsősorban a görög befolyásra, az egyiptomi hagyományok tovább élnek és plasztikusan képesek alkalmazkodni minden helyzethez. A korábbi intelmekhez képest a legnagyobb különbség, ami tanításában megfigyelhető, hogy elsősorban nem a társadalmi viselkedés normatívát hangsúlyozza, hanem az erkölcs magatartás fontosságára fekteti a fő hangsúlyt. Ennek kapcsán megjegyeznénk, hogy az Újbirodalom és a Későbirodalom alkotásainak nagy része nagy hangsúlyt fektet az egyén lelki, morális nevelésére.

Az idegen politikai és kulturális hatás ellensúlyozására az egyiptomiak számára egyre fontosabbá vált saját nemzeti nagyszerűségének a bizonyítása, kiemelése. Ennek a törekvésnek a megvalósítása céljával, a fennálló történelmi, társadalmi-politikai helyzet következtében az egyiptomi ember egyre inkább hősi múltjának emlékét igyekezett felidézni. Ennek a törekvésnek a legszebb emléke a *Démotikus krónika*, amely a XXVIII. és XXX. dinasztia uralkodásának korszakát örökítette meg és „az egyiptomi öntudat kifejeződésének egyik irodalmi terméke volt. A Ptolemaiosz-korban elterjedt propaganda-irodalom részét képezte. A Démotikus Krónika a múlt már megtörtént eseményeit, az idegen hódítók eljövetelét és ezzel Egyiptom szolgáorba süllyedését jósolja meg, a múltban elhangzott jóslatként, erőteljesen negatív hangvételen. Ez a szöveg nemcsak az egyiptomi kulturális identitás megőrzésére irányult, hanem egy görögellenes propaganda-irodalom megteremtésére irányuló szándék húzódott meg mögöttük.

Ilyen jellegű szövegek mellett nem meglepő az egyiptomi hősök tetteit elbeszélő, eposz jellegű művek létrejötte. Tulajdonképpen mindkét szövegtípus megalkotását ugyanaz a szándék vezérelte, mégpedig a démotikus irodalom megteremtése a korábbi egyiptomi irodalom átalakításával, az új igényeknek megfelelően” [3]. Az egész krónika nem más, mint történelmi jóslatok összessége.

A démotikus irodalom korában fontos szerepet játszik az elbeszélő irodalom. Két típusa ismeretes: a) a realista és b) a vallásos, misztikus. Az elsőbe két családragény tartozik: Peteésze beadványa és a Petubasztisz-regény. Ezek a történetek a korban már megszokott heroikus irodalomból táplálkoznak, céljuk olyan gigászi erejű, mitikusnak ható, ősi hősök megteremtése, akik méltón reprezentálják Egyiptom nagyságát. A hitelesség érdekében, e szövegek szereplői valós történelmi személyek voltak, akik bár nem játszottak meghatározó szerepet Egyiptom ősi múltjában, de épp emiatt alkalmasak voltak egy új heroikus történetiség megvalósítására. A realista elbeszélő irodalom stílusa közvetlen, ritkábban közönséges, többnyire hiteles történeteket dolgoz fel, kedveli a pikáns történeteket is. A vallásos, misztikus elbeszélő irodalom körében a Szetna-regény és a Szetna és Sziuszire története említhető meg. Egy regény ciklusról beszélünk, amelynek központi szereplője egy valós személy volt, II. Ramszezs fáraó fia, Ptah isten papja. Már életében nagy tiszteletnek örvendett, elsősorban bölcsessége miatt. Olyan pozitív személyként ábrázolták, aki példaértékű lehetett a többség számára. Ebben a regényciklusban is, ahogy több már említett démotikus történetben fontos volt a szórakoztató elem jelenléte. Ezt biztosítja többek között az az elem, amelyben a főhős Szetna megakarja szerezni a Thot isten által írt varázkönyvet Nanoferkaptah sírjából. Annak az istenségnek, aki többek között a tudományok és mágia istene volt. A varázkönyv megszerzése szimbolikus, hiszen birtoklásával a főhős a legnagyobb tudás birtokosa válik, s ezzel együtt az irányítás mindenhatóságát szerzi meg. Szetna történetének eme részében a biblikus megkísértés történetével látunk hasonlóságot. Az első emberpár a tudás fájának gyümölcséből éve az Isten teremtő, mindenható nagyságával akart

rendelkezni. Ahogy ők, úgy Szetna is elbukik törekvésében. Érdekes párhuzamot vonni e két történet között. A biblia megkísértettjei a bűn felismerés után veszik észre, hogy mezítelenek, ami miatt szégyenérzetet éreznek és elrejtőznek. Szetna megkísértése után szintén mezítelenül ébred és szégyenkezik helyzete miatt a feljebbvaló a fáraó előtt. Mindkét történetben azt látjuk, hogy az Isten hatalmára törő ember vágya nemcsak bűnös, s ezért meg is bűnhődik érte, de bizonyítja tudata korlátoltságát is. Épp ezért Szetnának Nanoferkaptah szellemével a könyvért vívott harca, a bűnbeesése és végül bűnbánata és jóvátétele a szöveg egyik meghatározó része. A párbeszéd a halott Nanoferkaptah és Szetna között zajlik. A szövegben említett Ahure, akinek a kísértése révén lesz megbüntetve a főhős, Nanoferkaptah halott felesége: *így szólott Szetna:*

– *Add nekem ezt a könyvet, ó, Ahure, add nekem a könyvet, mit ott látok közötted és Nanoferkaptah között, máskülönben erőszakkal fogom azt elvenni!*

És felemelkedett erre halotti ágyán Nanoferkaptah és mondá:

– *Te vagy tehát ama Szetna, akinek mind elmondta a szörnyű romlást ez az asszony, a romlást, amely nem téged, hanem bennünket ért? A könyvet tehát megszerzed magadnak? Vajon úgy-é, hogy magad is kiváló írástudó vagy, és elveszed varázserővel? Ha nem, hát győzzél le engem ostáblában! Játsszunk hát egy játszmat mi ketten!*

És Szetna így felelt:

– *Rajta hát, játsszunk!*

Maguk elé állították a sakktablát a bábukkal együtt, és játszani kezdtek ők ketten. Egy játszmat nyert Nanoferkaptah Szetnával szemben: egy varázslatot mondott el ellene, és rásújtott az előtte fekvő sakktablával, hogy Szetna térdig a földbe süllyedt tőle. Még egy játszmat nyert Nanoferkaptah Szetnával szemben, s ugyanúgy téve, mint az előbb, Szetnát most már ölégig a földbe süllyesztette. És hasonlóképpen a harmadik játszmatában: Szetnát most már a fülégig földbe süllyesztette. Nagy bajba jutott hát Szetna Nanoferkaptah révén.

És szólította tejttestvérét, Inaroszt:

– Késedelem nélkül menj a földfelszínre, és a fáraó előtt mondjál el mindent, ami velem történt! És hozd el amulettemet is, atyámnak, Ptah istennek amulettjét, együtt a varázskönyvekkel!

Nem késlekedett Inarosz, elindult a földre, és a fáraó előtt mindent elmondott, ami Szetnával történt.

Így szólt a fáraó:

– Adjátok hát oda néki amulettjeit, Ptah istennek, az ő atyjának amulettjeit, együtt a varázskönyvekkel!

Nem késlekedett Inarosz és leszállt a sírba, s aztán azon nyomban újra fel, a földre, de előbb még rátette Szetna testére az amuletteket.

És kinyújtotta kezét Szetna a könyv után, és elvette azt magának. És amint aztán felszállott a sírból, fényesség haladt Szetna előtt, és sötétség maradt utána. Ahure pedig sírt. És szólott Ahure:

– Üdv hát neked, Sötétség, mivelhogy a Világosság elment, s vele együtt elment minden, ami a sírban volt!

Így szólt Nanoferkaptah Ahuréhoz:

– Ne búslakodj Ahure, ne búslakodj a te szívedben! Visszahozatom én ezt a könyvet Szetnával, visszahozatom vele úgy, hogy a kezében villa alakú bot és a fején tűzserpenyő lesz vezeklésül.

De Szetna feljött a sírból, és erősen bezárta azt maga mögött, erősen, ahogyan azelőtt volt. És a fáraó színe elé ment Szetna, és elmondott neki mindent, ami a könyv miatt vele történt.

És mondá a fáraó Szetnának:

– Vidd azt a könyvet, vidd vissza Nanoferkaptah sírjába, különben maga hozatja azt el veled, de akkor kezedben villa alakú bot, a fejedben pedig tűzserpenyő lesz vezeklésül.

De Szetna nem hallgatott rá.

És történt, hogy Szetna a világon semmi mással nem foglalatoskodott, csak a könyvtekercs felgöngyölítésével, mivelhogy olvasott abból az emberek előtt [11].

Ennek az epizódnak fontos szimbolikus jelentése van, hiszen az ember ama örök vágyára utal, hogy az isten helyett isten legyen. S mint akkor, ma is tudatosítanunk kell, hogy az ember csupán teremtmény ezért soha nem válhat teremtővé.

Fontos helyet foglal el az említett regényciklusban Szetnának és fiának Sziuszirének alvilági utazása. E történet és a keresztény Biblia tanítása között is párhuzamot vonhatunk. Itt elsősorban a szegény Lázár történetét hasonlíthatjuk össze az említett szöveggel.

Az egyiptomi hitvilágot, mint ismert a túlvilág kultusza határozza meg. A keresztény valláshoz hasonlóan, e tekintetben kulcsfontosságú az ember földi életének morális minősége, leegyszerűsítve az általa az életben elkövetet jó és rossz cselekedetek mértéke. A keresztény Bibliából ismert Lázár története, amelyet Lukács evangéliumának 16. fejezetének 19-től 31-ig terjedő része tartalmaz, lényegében betekintést enged a túlvilági ítéletbe. A földön gazdagságban dúskáló ember pokolra kerül, vagyis az örök szenvedés birodalmába, míg a szegény koldus Lázár, pedig a menyországba. Az említett egyiptomi szöveg szintén a lukácsi evangélium említett részével mutat rokonságot.

Szetua kedvenc fia Sziusziré, egy szegény és gazdag ember temetésének kapcsán, azt kívánja apja számára, hogy a túlvilágon a szegény örömeben részesüljön. Ezen apja mérhetetlenül felháborodik, s fia kívánságát átokként fogja fel. Utódja apja iránti szeretete bizonyítása céljával, betekintést nyújt annak az isteni túlvilági igazságtétel világába. Ekkor döbben rá Szetua az igazi élet értékére: *Történt pedig egy napon, hogy Szetna megtisztálkodott házában az ünnepre, előírás szerint. És odajött hozzá a fia, Sziuszire, hogy az ünnepségen ő is részt vegyen. És ekkor Szetna jajkiáltásokat hallott hirtelen. Lenézett akkor háza magasságából, és azt látta, hogy sivatagi sírjába egy gazdag tetemét viszik most el éppen. És jajveszékelve siratták őt felemelt kézzel a sirató asszonyok, és hangos*

volt ez a siratás, és a temetés is majdhogynem ünnepélyesebb, mintha maga Szetna lett volna az, akit ott temetnek.

De Szetna még egyszer körülnézett, és ismét lepillantott. Ekkor azt látta, hogy íme egy szegény tetemét is viszik a sivatagba: egyszerű gyékény burkolja azt csak, és nem kíséri egyetlen ember sem.

És szólott Szetna az ő fiához, Sziusziréhez:

– A nagy Ptah istenre mondom! Minő sokkalta jobb sora van a túlvilágon a gazdagnak! Ünnepélyes temetés és jajgató siratás jut neki osztályrészül, míg egyedül és csupaszon viszik ki a sírba a szegényt.

És mondá erre apjának a gyermek Sziuszire:

– Legyen hát néked ugyanabban részed, mint ami a szegénynek jut a túlvilágon, és semmi abból, ami majd ott a gazdaggal történik.

Hallván Sziuszire szavait, haragra lobbant akkor Szetna az ő szívében, és így szólt:

– Nem olyan gyermek szavait hallom-é, aki átokkal átkozza az ő apját?

És felelt neki a gyermek Sziuszire:

– Kívánnod kell csak, és én megmutatom, megmutatom neked ama szegényt, akit senki sem siratott, és ama gazdagot is, akiért jajveszékelve, hangosan szólott a siratás.

Szetna pedig megkérdezte:

– Hogyan gondolnád mindezt véghezvinni?

Ekkor kézen fogta az apját Sziuszire, és egy bejárathoz vezette Memfisben, a nyugati magaslatokon, és Szetna nem ismerte e helyet.

A szövegben bemutatott alvilági barangolás, jellegében hasonlóságot mutat a Gilgames eposzban ábrázolt túlvilági valósággal, valamint Dante Isteni színjátékában bemutatott, Vergilius és Dante pokolba tett látogatásának történetével.

És épületet láttak ott, amelynek hét csarnoka volt, és benne emberek laktak. Beléptek az első csarnokba...

És beléptek a negyedik csarnokba, és Szetna ott olyan embereket látott, akik kötelet sodortak, és megsodort kötélüket mindjárt szamarak falták fel. És látott másokat is: kenyér és víz függött azoknak feje fölött, és amidőn felemelkedtek, hogy testük táplálására vegyenek maguknak abból, más emberek ott nyomban gödröt ástak, hogy amazok lábukkal belesüppedvén, soha el ne érhessék vizüket és kenyérüket.

Az ötödik csarnokba lépett be ekkor Szetna és Sziuszire, és itt megtalálták a nemeslelkűeket. Külön helyen tartózkodtak azok. De a vétkesek az ajtóban álltak. Az egyiknek jobb szemébe oda volt erősítve az ajtónak sarka, és jajveszékelt az, és hangos jajkiáltásokat hallatott.

Beléptek akkor a hatodik csarnokba, Szetna és Sziuszire, és az alvilági istentanácsot pillantották meg ott. Mind egy sorban álltak az istenek, a szolgák is ott álltak előttük, és mondták az ígét előírás szerint.

Ezután beléptek a hetedik csarnokba, Szetna és Sziuszire, és meglátták ott Oszirisznek, a nagy istennek alakját. Fényes arany trónuson ült az isten, fején a tollas átef korona ékeskedett. Baloldalán ott állt sakálfejű Anubisz, és az isteni Thot írnok állt a jobb oldalon. És mind ott álltak Oszirisz jobbán-balján az alvilági istentanácsbeliek, középen volt pedig elhelyezve a mérleg, és a gonosz tettek megmérték azon. Thot, a nagy írnok jegyezte jegyzékbe, istentársának szavait pedig Anubisz nyilatkoztatta ki. És akinek gonosztettei számosabbak voltak jótetteinél, átadták azt a szörny-kutyának. És elfogyott lélegzete akkor a vétkesnek: testét-lelkét szétszaggatta az alvilági úr, a szörny-kutya. És akinek jótettei számosabbak voltak rossztetteinél, az alvilági isten-tanácsba vezették azt, és lelke a nemes lelkekkel az égben egyesült. Ha pedig a mérleg jó- és rossztett között egyensúlyban állott, gazdája odakerült a jó szellemek közé, és szolgálta Oszirisz-Szokárisz istent.

És Szetna ekkor megpillantott egy előkelőt, és királyi gyolcsruhát viselt az, és közel állott Oszirisz trónjához. A hely, ahol állott, a megtiszteltetés helye volt.

És Szetna csodálkozott, és csak nézett, hogy mi mindent látott itt lenn, az alvilágban.

És hozzálépett az ő fia, Sziuszire, és mondá neki:

– Ó, apám, Szetna, vajon látták-e szemeid azt az előkelőt, aki közel áll Oszirisz trónjához és testén királyi köntöst visel? Íme, ugyanazon szegényember ő, akit te Memfiszből gyékénybe csavarva, siratók nélkül láttál kivinni a sivatagba. És lehozott ő az alvilágba, és megmérettek az ő vétkei földi jócselekedeteivel szemben. Jócselekedetei pedig számosabbnak találtattak, mint a rosszak az ő élete tartama alatt, amint azt az isteni Thot írnok fel is jegyezte róla kellőképpen. És mivel jó volt ő a földi életben, lenn az alvilágban Oszirisz színe elé vezetett. És akkor megparancsolta Oszirisz, az isten, hogy minden, mi ama gazdagnak sírjában található, kit oly nagy jajveszékeléssel hoztak ki Memfiszből, minden mi az övé, ennek a szegénynek nyomban átadassék, és vitessék ő a fennkölt lelkek közé, mert istenhez tartozik ő [11].

Szetua szerencsésebb a bibliai gazdaggal szemben, aki már csak a pokoli szenvedések terhe alatt jön rá földi életének hibáira, ő igazság ismeretében, annak megfelelően tudja még formálni életét.

Nem véletlen, hogy folyamatosan igyekszünk párhuzamot vonni az egyiptomi és európai irodalom között, hiszen ezzel is bizonyítjuk, egyrészt egyik hatását a másikra, másrészt azt, hogy a szépirodalmi szöveg örök aktualitással bír.

A korábbi korok merev vallásos, társadalmi-politikai, bölcséleti tematikai megnyilvánulása után egyre gyakoribbá vált a szövegek szórakoztató motívumokkal való átszövése. Ez a sajátosság vitathatatlanul könnyebbé tette a vágyott tartalom befogadását, sok esetben pedig a propagandisztikus tartalom elfogadását is. Ez is bizonyítja, hogy a démotikus irodalom írásrendszerével és alkotásaival már a szélesebb olvasóközönséghez szólt.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mi a démotikus írás?

2. Nevezze meg a démotikus irodalom főbb vonásait!
3. Vázolja az állatmese helyét és szerepét a démotikus irodalomban!
4. Mi jellemzi a Későbirodalom intelemi irodalmát?
5. Melyek az elbeszélő irodalom típusai?

5.2. A kopt irodalom kora

„A kopt szó a görög aigüptiosz, azaz ‘egyiptomi’ kifejezésből származik, annak lerövidült alakja, amelyet ebben a formában az arabok kezdtek el használni az egyiptomiakra, miután meghódították Egyiptomot (641). Az aigüptiosz szót a fáraók korát követően, Nagy Sándor hódítása (Kr. e. 332) után használták Egyiptomban az őslakosokra, megkülönböztetendő őket a görögöktől. Ettől kezdve ugyanis az egyiptomiak és a görögök több évszázados egymás mellett élése következtében kétnyelvűség jellemezte az országot: mind az egyiptomi, mind a görög hivatalos és használt nyelv volt. A kifejezés ilyen értelemben először is földrajzi, másodsorban pedig etnikai jelentéssel bírt. Később az arabok ‘kopt’ szava kibővült vallási jelentéssel is, hiszen az ország lakossága a 7. században már lényegében teljes egészében keresztény volt, szemben a muszlim arab hódítókkal” [https://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/02/2005_1_2_hasznos.pdf 14.o.].

A ptolemaioszi és római kor irodalmi hagyatékáról beszélünk. A görög kultúra hatása következtében a már nehezen érthető és használható démotikus írást a könnyebb, de az egyiptomi nyelv lejegyzésére alkalmas írás váltja fel, amely a görög és démotikus írás alapján jön létre. Ez volt az úgynevezett kopt írás. A kopt írás segítségével terjesztették Egyiptomban a keresztény vallás tanait, többek között az Ó- és Újszövetséget is lefordították kopt nyelvre. Ez az irodalom többnyire fordítási irodalom. A fordítási irodalommal párhuzamosan fejlődött maga a kopt irodalom is, amely ideológiájából kifolyólag szintén vallási jelleget hordott. Kifejezetten vallási irodalomról, amelynek későbbi fejlődését a keresztény irodalom műfajai: legenda, példázat, levél stb. befolyásolták.

A 7. századtól az egyházi irodalom mellett teret hódít a világi irodalom is. Továbbra is, a démotikus irodalomhoz hasonlóan, az elbeszélő irodalom szerepéről beszélhetünk. „A néhány világi alkotás között a legérdekesebb a Kambüszész-regény, mely a Petubasztisz-ciklushoz áll közel stílusában, olyannyira, hogy egy démotikus elbeszélő mű kopt átdolgozásának tekinthető. Az újabb kutatások (Fodor Sándor) azt bizonyítják, hogy a középkori arab Bzur id-történet, mely a piramisok építésével foglalkozik, kopt forrásra megy vissza. Egy területe volt a kopt irodalomnak, a varázsszövegek, ahol hosszú ideig, egészen az i. sz. VIII. századig, sőt talán még tovább is megőrződtek egyes régi egyiptomi mitikus történetek. A varázslók csak formailag lettek keresztények, lelkükben a régi valláshoz ragaszkodtak és praktikáikban ennek isteneitől vártak segítséget. Egészében az általános fejlődésre azonban ezek a továbbélések nem gyakoroltak hatást, Egyiptom területén a régi irodalomnak lényegében nem volt folytatása” [eal.mtak.hu/171117/1/181_cut_HELIKON_1974.pdf 172-173.o.]. Az elbeszélő irodalom emlékei közül a *Kambüszész-regény* mellet, amely kopt nyelven íródott és a perzsa hódításról mesél, fontos megemlíteni még egy történelmi regényt, a *Sándor-regényt*, amely valószínűleg görögből lett fordítva.

Az elbeszélő irodalom mellett a korban a kopt költészet műfajáról is beszélhetünk, amely műfajilag és tematikailag is a görög és keresztény költészetből táplálkozott. A kopt költészet legszebb alkotásának *Theodosziosz és Dionüsziosz történetét* tartották.

A kopt irodalom utolsó említést érdemlő vallási tematikájú műve a *Triadon*, amely a kopt hagyomány és nyelv megőrzését tűzte ki célul.

Az arab kor a kopt irodalmi hagyomány végét jelentette, amivel lezárult az ókori Egyiptom története.

AZ EGYIPTOMI IRODALOM RÖVID MŰFAJI, SZÖVEGES ÖSSZEFOGLALÁSA

Óbirodalom:

Líra – munkadalok (Hordszékvivők dala, Pásztordal)

Epika – Imhotep Intelmei, Ptahhotep Intelmei, Dzsedefhór Intelmei

Középbirodalom:

Líra – Életunt beszélgetése lelkével

Epika – Ipuwer Intelmei, Heti király Intelmei, Noferti Intelmei, A paraszt panaszai, Szinuhe története, Hajótörött története, a Westcar-papirusz meséi

Dráma – Dramatikus Ramesszeum papirusz I. Szenuszert (Szeszósztisz) korából (vallási misztériumjáték)

Újbirodalom: az egyiptomi himnuszirodalom virágkora

Líra – Ehnaton Naphimnusza, Amon-himnusz, Ptah-himnusz, Thóth-himnusz

Epika – Petubasztisz-regény, Két testvér, Királyfi és a Sors, Igazság és Hamisság története, Venamon utazása, Hórusz és Séth története, Égi tehén mítosza, Ani Intelmei

Későbirodalom:

Epika – Napszemtörténet, Szetna és Sziuszire története

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Vázolja a kopt írás szerepét a Későbirodalom korában!
2. Melyek a kopt irodalom főbb jellemzői?
3. Mi a kopt elbeszélő irodalom szerepe az egyiptomi irodalomban?
4. Melyek a kopt költészeti hagyományai?

6. MEZOPOTÁMIA IRODALMA.

6.1. Mezopotámia társadalmi-politikai, gazdasági helyzetéről

A Mezopotámia görög kifejezés, jelentése folyóköz, a Tigris és Eufrátesz folyók közötti terület elnevezése. Ezen a területen már az i.e. IV. évezredben fejlett korai civilizáció élt. Ez a terület adott otthont az olyan társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális szempontból is fontos városállamoknak, mint: Uruk, Úr, Eridu, Kis, Babilon, Lagas, Assur, Ninive stb. A mezopotámiai kultúra legmeghatározóbb népe, a terület déli vidékén élő sumérok és akkádok voltak, politikatörténeti szempontból pedig a babilonok.

Mezopotámia az ókori keleti civilizációk közül az egyiptomi mellett a legősibb civilizációk egyike. Fejlett gazdasági, társadalmi, politikai élet jellemezte már fejlődésének legkorábbi szakaszában is. Bár a korai civilizációkhoz hasonló fejlődés jellemezte, a gazdálkodás területén olyan újításokat vezetett be, fedezett fel, mint a csatornázás és öntözés, amely egy gazdag, virágzó, jól táplált területté tette, amely jó alapul szolgált a tudomány fejlődéséhez is. A gazdálkodás mellett Mezopotámia a kézműipar fejlettségében is élen járt.

Mezopotámia korai fejlődési szakaszában a legerősebb és legfejlettebb a sumér társadalom volt. A sumér társadalomszervezet jellegzetes képződménye a templomgazdaság volt. A leginkább termékeny földközösségek szervezeti utóda, a legjobb termőföldek tulajdonosa...[20].

A mezopotámiai gazdálkodás meghatározó újításokat teremtett. A vas megmunkálásának eredményeként hozzájárult a földművesek munkájának megkönnyítéséhez, eredményesebbé tételéhez.

6.2. Írás Mezopotámiában

Mezopotámia írása az ékírás volt. Komoróczy Géza szerint: „az ékírást a sumérok fejlesztették ki. Az írásrendszer fejlődése az öntözéses földműveléssel áll kapcsolatban. Az írás istensége a sumér vallásban Niszaba [20].” Az ékírás a legősibb írásrendszerek egyike. A korai írásokhoz hasonlóan, mint például a

rovásírás, elsősorban a gazdasági életben, gazdasági lejegyzésekre volt használatos. Később mitológiai, vallási, szépirodalmi szövegek, a babiloni időkben pedig a törvények fixálására használt írásrendszer lett. Dekódolása mai napig tart.

A korai sumér írás piktogram írás volt. Mivel az elvont gondolatok kifejezésére nehezen alkalmazható volt a piktogram írás, hiszen egy fogalmat egy kép, jel jelölt, ezért egy piktogramot több fogalom, szó megjelölésére használták és többféleképpen értelmezték. A sumér ékírás értelmezése azért is okoz ma nehézséget, mert a piktogramok értelmezésén túl, olyan írásrendszerről beszélünk, amely semmilyen más nyelvvel vagy nyelvcsaláddal nem áll rokonságban. Bizonyos idő elteltével az ékírás nem fogalmat, hanem szótagot vagy több szótagot jelölt és ezzel elindult a szótagírásra való áttérés [<https://mek.oszk.hu/01600/01650/html/fejez3.htm>].

A sumér ékírást később a babiloni, akkád, szír és perzsa nyelv is átvette. A II. évezred közepére a nemzetközi diplomácia írásrendszerévé vált.

6.2. Mezopotámia hitvilága

Más korai civilizációkhoz hasonlóan a mezopotámiai ember hitvilága is a több istenhitre épült. A kezdetekben a mezopotámiai ember vallásos fejlődését a fetisizmus határozta meg, később a természet kultusz, vagyis a természet jelenségeinek tisztelete. A mezopotámiaiak több mint 3000 istenséget tiszteltek. A mezopotámiai hitvilág fő isteneinek panteonjába tartoztak:

Adad – a villám, vihar és szél istene;

Anu – az ég istene, az istenek atyja;

Apszu – az egyik teremtő isten, az ősi káosz istene;

Assur – istenek atyja;

Baal – a vihar, eső, villám istene;

Ea – a bölcsesség és az összes mesterség, művészet istene;

Enki – főisten, ő világ vizeinek ura, valamint a bölcsesség és isteni erő istene;

Enlil – főisten, büntetőisten;

Innina – az istenek anyja;
Irra – a háború és pusztítás istene;
Marduk – a babiloni vallás fő istene;
Mummu – az ősi teremő istenek egyike, a szárazföld istene;
Nergál – a félelem és megsemmisítés istene;
Samas – az akkád hitvilágban a mindent látó napisten és az igazságosság istene;
Szin – az akkád hitvilágban a hold istene;
Tammuz – a természet istene;
Tesub – a zápor istene;
Tiamat – Apszuval együtt az ősi káosz istene, az ég istene;
Utu – a sumér hitvilágban napisten, az igazságosság istene [godsbay.ru].

Az ősközösségi társadalom korában a természet kultusza összefonódott az ősök tiszteletével. A mezopotámiai eredetmítoszok szerint az emberek teljesen ki vannak szolgáltatva az isteni hatalomnak...Az ember az istenek szolgáltójának teremtett, az a feladata, hogy templomokat építsen, kiássa az öntözőárkokat, művelje az istenek földjeit és kertjeit [20]. Ezt bizonyítja Az ember teremtéséről szóló sumér szöveg is:

<i>A hajdankor napján, midőn ég a földjétől elvált,</i>	<i>az istenek az istennőkkel osztottak égen, földön,</i>
<i>a hajdankor éjjelén, midőn föld az egétől elvált,</i>	<i>az istenek az istennőkkel nemzettek, szültek.</i>
<i>a hajdankor távoli évében, midőn a sors sorssá vált,</i>	<i>Az istenek ételét, italát ki szerzi meg?</i>
<i>midőn ég a földjétől elvált:</i>	<i>Mindegyikük dologra kényszerült:</i>
<i>a föld isteneinek neve létrejött,</i>	<i>a nagy istenek a munkát felügyelték,</i>
<i>az ég isteneinek neve létrejött,</i>	<i>a kis istenek a kosarakat cipelték.</i>
<i>az istenek az istennőket elvették feleségül,</i>	<i>Az istenek mind csatornát ástak,</i>
	<i>Haraliban földet túrtak.</i>
	<i>Az istenek föl-le sűrögtek,</i>

és hangosan siratták sorsukat.
Ekkor a bölcsességtől duzzadó,
a számtalan sok isten nemzőatyja,
Enki ott hevert az ágyasházban;
kút ez, víz csobog benne,
bensejét istenek se ámulhatják.
Nyoszolyáján hevert, fel sem állt,
aludt.
Az isteneknek folyt a könnye;
„Romlásunkat ő okozza!” -
kiáltozták.
Az alvóhoz, a heverőhöz,
Enki ágyához nem merészkedtek.
Nammu, a legelső anya,
a számtalan sok isten szülőanyja,
az istenek könnyeit fia elé vitte.
„Fiam, te alszol? Gúzsba kötött az
alvás?
[...]
Az isteneket, kezéd műveit,
ostor kergeti!
Fiam, ágyadból kelj ki!
Hozza létre leleményed a
mesterségeket,
alkoss helyettest az isteneknek,
hogy eldobhassák a kosarakat.”
Enki, anyját, Nammut hallva,
nyoszolyájából kikelt,

a vidám isten most térdére
könyökölt, mélyen gondolkodott.
Ő, az okos, a bölcs, az ötlettel teli,
mesterségével, mit ő hozott létre,
megalkotta minden teremtmény
mintáját,
Enki odanyúlt karjával, domborúvá
tette a mellét.
Enki a maga-alkotta alakot
vizsgálta,
s anyjának, Nammunak, így mondja
a szót:
„Anyám, arra, amit így magad
alkotsz,
az istenek munkáját arra
kényszerítsd.
Ha majd kigyúrtad az Abzu kövér
agyagjából,
a vető-forma, az agyag gyorsan
készítse őket,
alakjukat te add meg.
Ninmah legyen a segítőd ebben,
s Ninimma, Egizianna, Ninmada,
Ninbara, Ninbara,
Ninmuga, Ninszarszardu,
Ninniginna:
szülötteidet ők állítsák talpra.
Anyám, a sorsukat te szabd meg,

Ninmah a munkát kényszerítse rájuk."
K. G. ford., in: "Fénylő ölednek édes örömében..." *A sumer irodalom*

kistükre(Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983²), pp. 45–47, no. 4[24].

A társadalmi-politikai változások a hitvilágban is nagy változásokhoz vezettek. A legnagyobb változás a rabszolgatartó társadalom korában figyelhető meg, amikor az istenkultusz politikai hatalom általi kisajátításáról beszélünk. A teremtett világot irányító istenek egy csapásra az uralkodó és politikai hatalom védőisteneivé váltak. Az istenkép változásával megváltozott az uralkodó személyiségének a sajátossága, hiszen halandó emberből egy csapásra földi istenné változott, s ezzel Mezopotámiában is létrejött az istenkirályság kultusza, csakúgy, mint Egyiptomban, ezt látjuk a Sarrukin születési legendája c. szövegben is:

Sarrukín születési legendája

*Sarrukín vagyok az erős király Agade királya
papnő az anyám apámat nem ismerem
apám fivérei a hegyvidéket szeretik
városom Azupiránu a Purattu partján áll
az anya a papnő fogant szült titokban
sás kosárba tett ajtómat szurokkal zárta le
kitett a folyóra de nem merültem el
a folyó magával sodort Akkihoz vitt aki vízmerő
Akki a vízmerő vedrét merítvén kiemelt
Akki a vízmerő fiává fogadott fölnevelt
Akki a vízmerő kertészt nevelt belőlem
kertész voltom során belém szeretett Istar
majd király voltam 54 éven át*

K. G. ford., in: uő, *Az ókori Mezopotámia vallásai* (Keleti vallások, 3) (Budapest: Kőrösi Csoma Társaság, 1988), p. 43 [24].

Sarrukín az Akkád birodalom alapítója és egyben első uralkodója volt. Nem véletlen, hogy születése kapcsán már életében legendák terjedtek, hiszen ez szükséges volt istenkirályi hatalmának bizonyítására.

Az egyiptomi piramisok hagyományához hasonlóan Mezopotámiában is kialakult a templomok, az úgynevezett zikkuratok kultusza. „A zikkuratok – hatalmas, lépcső-teraszos folyóközi templomok voltak. A zikkuratépítészeti a legkorábbi városállamok idején alakult ki. Valahányszor egy templom falai összeomlottak, a romokat kővel fedték be és új templom alapjaként használták fel. A zikkuratokat finoman megmunkált kövekkel rakták ki. Az épület belsejét színesre festették és freskókkal díszítették. A külső széles lépcsősorok az évszakokhoz kötődő felvonulások és a vallási rítusok színteréül szolgáltak. A legfelső templomba, egy Pazar helyiségbe helyezték a király és istennője hitvesi ágyát. A nászuk kapcsolatot teremtett a Föld és az Ég, illetve az Ég és a Föld között, megalapozva a király isteni jogát” [20].

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Ismertesse a mezopotámiai írás jellemzőit
2. Melyek a mezopotámiai vallás főbb sajátosságai
3. Ismertesse a mezopotámiai vallás fő isteneit, határozza meg helyüket a vallásos kultuszban
4. Mutassa be Mezopotámia társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális viszonyait

6.3. A Sumér irodalmi, kulturális hagyaték

A mezopotámiai irodalmon belül a sumér kultúra legfeljebb ezer évet ölel fel, i.e. IV. évezred végétől az i.e. III. évezred végéig. A sumér irodalom hagyatéka mai napig kevésbé ismert, hiszen a ma ismert szövegek nagy része az akkád és babiloni korban volt átírva, lejegyezve és a kor szellemiségéhez igazítva. Ezért nehéz többek között a sumér irodalom és kultúra korszakolása is. A fennmaradt szövegekből kikövetkeztethető, hogy a korai irodalmi hagyományoktól eltérően tipikusan

teremtésmítoszok valószínűleg nem jellemezték a sumér irodalmat, bár a szövegek nagy része egy teremtésmítosz típusú bevezető szöveggel kezdődik. A sumér mítoszok elsősorban nem a világ, hanem a föld teremtésével, annak működésével, a fennálló isteni hierarchiával foglalkoznak. Ezek közül a szövegek közül kiemelhetjük: Enki és Ninhurszag, Enlil és Ninlil, A kapa teremtése, Hogyan jött a gabona Sumerbe?, Juh és Gabona, Töredék a vízözönről stb. Az ókori egyiptomi irodalomhoz hasonlóan a sumér irodalom fejlődésének kezdetén is a királyfeliratok voltak jellemzők. „Az első ilyen feliratok az i.e. III. évezred harmadik negyedében jelentek meg...és szentélyek építéséről szóltak. Később bővült a szövegek tartalma, s már nagyobb építkezésekről, sőt háborúkról is szól később a fiktív feliratok műfaja. Az irodalomtörténeti hagyományban ma kb. 150 irodalmi szöveget tartanak számon, amelyek többsége csak töredékben maradt fenn. A ma ismert szövegek műfaji változatosságot mutatnak. Vannak közöttük verses mítoszok, epikus elbeszélések, imák, himnuszok, házas és szerelmi versek, siratóénekek, tanítócélzatú szövegek, viccek, állatmesék, szólások és közmondások. A szövegek többségét zenei kísérettel, énekelve adták elő. Ezek közül kiemelhetjük: Egy írnok és hitvány fia, Sumér közmondások és szólások, a tábla házának gyűjteményeiből, Sumér állatmesék, Az írnoki tudás dicsérete, Panaszos levél Nintinuggához, A mindenható Innin éneke önmagáról, Dumuzi halála, Innin szerelmes éneke Su-Szu'en királyhoz, Madu isten házassága stb.

A sumér kultúrában fontos szerepet játszott a líra műnemén belül a himnusz műfaja. A himnusz szövege csakúgy, mint a versek többsége vallási tartalmú és a vallásos szertartáshoz kapcsolódó volt. A himnusz mellett fontos helyet foglalt el a panaszos ének, szerelmi ének, siratóének stb. A siratóéneken nagy része társadalmi-politikai tartalmú volt. Ezek közül kiemelhetjük a Siratóének Úr városa fölött c. verset:

*..E napon a városban a fény kihunyt, romokban a város,
ó, Nanna atya, romokban hever a város, jajgat a nép,
e napon az Országban a fény kihunyt, jajgat a nép,*

*a szemétdombot népe tölti meg, kidobott cserép nincsen rajta,
falain rések tátonganak, jajgat a nép,
tágas kapuiban, hol ki-be sétálnak, hullák hevernek,
terein, hol ünnepet tartottak, tetemek szerteszét,
utcáin, hol fel-alá jártak, hullák hevernek,
az Ország ünnepének színhelyén tetemek halmai,
omlik az Ország vére, mint réz, mint ón a kohógödörben,
folynak szét a hullák, mint juhfaggyú a napon,
akit fejsze ütött le, a férfit nem fedi sisakja,
szájjal a porba bukott, mint gazella a kerítőhálóban,
akit nyílvessző talált el, a férfit nem takarja pajzsa,
vérében fekszik, mint a földön, mikor megszülte anyja,
akire buzogány csapott, a férfit nem borítja köpenye,
nem ittak szeszt, és mégis tántorognak a férfiak,
aki a fegyverek elé kiállt,
azt a fegyver verte le, jajgat a nép,
aki a fegyverek előtt megfutott,
azt a vihar döntötte le, jajgat a nép,
Ur városában éhen pusztult a gyenge, az erős,
az anyóka, az apóka a házból ki se lépett, rájuk talált a tűz,
a gyermeket anyja öléből halként sodorta el a víz,
a dajkák erős emlője elapadt,
az Ország esze eloszlott, jajgat a nép,
az Ország elméje megbomlott, jajgat a nép,
anya a gyermekéről leveszi a szemét, jajgat a nép,
apa a gyermekéről elfordítja szemét, jajgat a nép,
a városban az asszony magára hagyva, a gyermek magára hagyva,
a vagyon szétszóródva,
a fekete fejűek elkergetve a földről, melyre fejüket lehajtották,*

*úrnője, mint riasztott madár, városából elrepült,
Ningal, mint riasztott madár, városából elrepült,
az Ország összegyűjtött kincsébe tolvaj kéz markol,
az Ország teli magtárára tűz lobban...*

K. G. ford., in: “*Fénylő ölednek édes örömében...*” *A sumer irodalom kistükre* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983²), pp. 300–301, no. 51[24].

Ebben a siratóénekekben Úr városának, a sumérok legjelentősebb kereskedelmi, kulturális központjának pusztulását látjuk. A pusztulás képei hasonlóak az egyiptomi Ipuwer intelmében leírtakhoz. A szerző pontról pontra mutatja be azt a pusztítást, amit az idegen betolakodók végeztek az egykor gazdag és virágzó városban. A mindenhol eluralkodott halál képével jól érzékeli a háború szörnyűségét, amelyben mindig a veszteségé az utolsó szó. Megrendítő ahogy ismétlődő mondatként a *jajgat a nép* formulát használja, amivel jelzi azt is, hogy ennek a vérengzésnek csakúgy, mint mindegyiknek a legnagyobb áldozata a többségi társadalom. A veszedelemben magára maradt ember kiszolgáltatottságát jól példázza a magára maradt gyermek, anya, nő, ember magatehetetlensége. A szerző lelkületét leginkább, az egyiptomi *Életunt* lelki állapotához hasonlíthatjuk.

A mezopotámiai, azon belül pedig a sumér kultúra kolosszális jelentőségét jól bizonyítja legfontosabb irodalmi emléke a *Gilgames* eposz, amelyet ma az akkád változat alapján ismerünk és ezért elemzésére is az említett irodalmon belül szoktak sort keríteni. Mi eltérve a hagyománytól az eposz elemzését ebben a részben ejtjük meg. A történet különlegessége, hogy más irodalmi emlékekkel és a későbbi Gilgames feldolgozásokkal szemben, az eredeti sumér változatban nem a csodás elemek, varázslat stb. dominálnak, hanem egy reális történelmi személy, Uruk városának uralkodója Gilgames személyes és uralkodói élete áll a középpontban. Valószínű, hogy a szöveg első változata i.e. XXVI. században lett lejegyezve, az első uruki dinasztia idején. A Gilgames története a jó uralkodás, jó uralkodó, a hősiesség, élet értelme, halandóság és halhatatlanság, barátság, öntudatosság stb. kérdését fejtegeti. Gilgames személye különleges volt, hiszen

félig isteni félig emberi tulajdonságokkal rendelkezett, ezért csodálatraméltó és legyőzhetetlen volt ereje. A szakírók megállapítása szerint, (lásd Komoróczy Géza kutatásait), alakja körül már életében mitikus történetek alakultak ki, ami jól jelzi személyi kultuszának állandóságát.

Nem véletlen a Gilgames uralkodói kultusz örökérvényűsége. Az emberiséget évezredes fejlődése során mindig is foglalkoztatta a jó uralkodó kérdése. Milyen személyes és politikai tulajdonságokkal kell rendelkeznie? Uralkodásában az egyéni vagy közösségi érdekek kell, hogy vezéreljék? Az uralkodó személye mellett pedig közvetlenül felmerül az alattvalókhöz fűződő viszonyának milyensége is. Eszünkbe juthat Zeusz és Prométheusz viszonya, Oidipusz uralkodói magatartása vagy Machiavelli *A fejedelemről* írt munkája.

A Gilgames történetben megformált uralkodói típus különlegessége, hogy tanúi lehetünk emberi és irányítói fejlődésének, miközben betekintést nyerhetünk a személyiségét formáló eseményekbe, helyzetekbe is. Uralkodói egyéniségét minden ember közeleink és példaértékűnek érzi, hiszen a szereplő olyan közvetlenséggel lett megformálva, hogy benne önmagunkra ismerhetünk.

Az eposz kezdetén, első pillantásra az a feltevésünk, hogy egy zsarnok uralkodóval állunk szemben, aki sanyargatja népét, hiszen Uruk falainak, vagyis védelmének megerősítése céljából, éjjel-nappal dolgoztatja az embereket, akik emiatt nem találkoznak már családtagjaikkal sem, és a fáradtságtól pedig sokan életüket veszítik. A szövegből azonban az is kitűnik, hogy maga az uralkodó is, szinte megszállott módon velük dolgozik. Felmerül tehát a kérdés, jogos-e az emberek panasza, amit Gilgames ellen emelnek az istenekhez vagy sem? És valóban egy önkényes, zsarnok uralkodó áll-e előttünk? A válasz egyértelműen nem. Gilgames legnagyobb problémája a kezdetkor, hogy nem méri fel az emberek erejét, szükségleteit, emberi sajátosságait. Magából indul ki és úgy véli mindenki olyan erővel és kitartással rendelkezik, mint ő, vagyis egyértelmű, hogy nem az önkény, hanem a helyzet helytelen megítélésé okozza a problémát.

Felmerül a kérdés ki az, aki egy ilyen embert viselkedésének átértékelésére indíthat? Természetesen az istenek. Mai szemszögből, maga az élet az, amely megálljt parancsol ilyenkor és az embert rákényszeríti az önértékelésre. Történetünkben az istenek az őserdő szörnyét Enkidut küldik Gilgames legyőzésére. Főhősünk nagyszerűségét bizonyítja, hogy mielőtt harcba száll emberi érzéseket ébreszt a szörnyben, természetesen egy nő segítségével.

A szövegnek ez a része is megér egy külön elemzést. Van egy erdei szörnyünk, aki az állatok között él és szereti és védelmezi azokat, és azok pedig őt. Emberi szempontból legyőzhetetlenné az emberek iránti érzéketlensége teszi. Ahhoz, hogy emberivé váljék, magát az embert is meg kell szeretnie. Ennek lesz lényegében egy szimbolikus alakjává egy kurtizán, aki a testi együttlét eredményeként emberi érzelmeket ébreszt Enkiduban. Szintén érdekes az, hogy attól kezdve, hogy megismeri ahogy a szerző írja a szerelmet, az állatok elidegenednek tőle és ő sem találja már helyét a természet világában.

Gilgames következő jelentős felismerése, ami bölcsességét is jól bizonyítja, hogyha nem tudod legyőzni ellenfeledet, aki hozzád hasonló erővel bír, tedd barátoddá. A történetből tudjuk, hogy ők ketten a legjobb barátok lesznek és erejüket a köz javára fordítják oly módon, hogy legyőzik a város ellenségeit és minden gonosz ellen közösen lépnek fel.

A történetben a következő nagy fordulópontra akkor következik be, amikor Gilgames Enkiduval való közös győzelmük során megint elbizakodottá válik és úgy érzi őket semmi és senki nem állíthatja meg. De most is, mint ahogy ilyenkor megszoktuk, közbeszól a sors és elveszi hősünktől azt, ami számára a legfontosabb a barátját. A halállal való találkozás megrendítő és nehezen feldolgozható helyzetté válik számára. Talán most döbben rá először eredendő gyengeségére, kiszolgáltatottságára, magatehetetlenségére, vagyis az élete véges mivoltára. Érthetetlen számára a szembesülés azzal, hogy van olyan dolog, ami fölötte áll, amit képtelen befolyásolni, uralni.

Az eposz talán legjelentősebb része pont ez, amely az emberi halandóság kérdésével foglalkozik. A mindent és mindenkit legyőző, bátor magabiztos, megfélemlíthetetlen Gilgames barátja elvesztése után döbben rá arra, hogy az, aki nem uralja a halált semmit sem ural és teljesen védtelen és kiszolgáltatott. Rájön arra is, hogy ő a rettenthetetlen hős, nemcsak a halált, de saját érzelmeit sem képes uralni. Ez a felismerés, valamint a helyzet megváltoztathatatlansága az ókori világ első igazi tragikus hőségé emeli Gilgamest.

A szerző alkotói nagyságát bizonyítja az is, ahogy bemutatja szereplőnk lelki gyötrődésének stációit. Egyrészt feldolgozhatatlan számára a legfontosabb lény elvesztése, másrészt fokozatosan és egyre nagyobb intenzitással kezdi gyötörni saját halandóságának a kérdése, amely végül, olyan méreteket ölt, hogy életének fő céljává válik az örökélet lehetőségének elérése. Talán épp ezért van az, hogy az eposz legmeghatóbb része a főhős utazása az alvilágba:

<i>Az ifjú szüzek kiáltásától</i>	<i>bár az ács leányánál volna még,</i>
<i>Gilgames dobja, dobverője lehull a</i>	<i>mint a kishúgom, olyan ő nekem.</i>
<i>Nagy Lakóhelyre,</i>	<i>Ó, a dobom! Ki</i>
<i>kezét nyújtja érte, de keze nem éri el,</i>	<i>hozza fel az alvilágból?</i>
<i>lábát nyújtja érte, de lába nem éri el.</i>	<i>Ó, a dobverőm! Ki</i>
<i>Leül a Nagy Kapu torka mellé,</i>	<i>hozza fel az alvilágból?"</i>
<i>leül az alvilág Szeménél,</i>	<i>Szolgája, Enkidu, így mondja neki a</i>
<i>Gilgames sír, keservesen kiáltoz:</i>	<i>szót:</i>
<i>„Ó, én dobom! Ó, én dobverőm!</i>	<i>„Királyom, miért sírsz?</i>
<i>Ő, én dobom, te ellenállhatatlan</i>	<i>Szíved fájdalom miért gyötri?</i>
<i>pergésű,</i>	<i>Dobod én felhozom az alvilágból,</i>
<i>elfojthatatlan ütemű!</i>	<i>dobverőd én felhozom az</i>
<i>Ó, bár az ács házában volna még a</i>	<i>alvilágból!"</i>
<i>dob,</i>	<i>Gilgames Enkidunak így mondja a</i>
<i>bár az ács asszonyánál volna még,</i>	<i>szót:</i>
<i>mint a szülőanyám, olyan ő nekem,</i>	<i>„Hogyha alászállsz az alvilágba,</i>

*szót mondok neked, szavam hallgasd
meg,
tanácsot adok neked, tanácsom
fogadd meg.
Tiszta ruhádat nehogy felöltsd,
mert a szolgák, mint ellenséggel,
elbánnak veled.
A tégely jó olaját nehogy magadra
csurgasd,
mert illatára ők köréd sereglenek.
A hajítóbotot az alvilágban nehogy
elhajítsd,
mert akit a hajítóbot eltalál, mind
köréd seregei.
Kezedben nehogy pálcát tartsál,
mert a lelkek mind körötted
repdesnek majd.
Lábadra nehogy sarut húzzál,
az alvilágban nehogy zajt csapjál.
Szeretett asszonyod nehogy
megöleld,
gyűlölt asszonyod nehogy megüsd;
szeretett gyermeked nehogy
megöleld,
gyűlölt gyermeked nehogy megüsd:
mert az alvilág keserve foglyul ejt,
foglyul ejt, aki ott nyugszik, aki ott
nyugszik,
Ninazu anyja, aki ott nyugszik,*

*kinek fénylő testét ruha nem fedi,
kinek fénylő kehely-keblét vászon
nem takarja."
Enkidu alászállt az alvilágba,
királya tanácsát nem fogadta meg.
Tiszta ruháját felöltötte:
a szolgák, mint ellenséggel, elbántak
vele.
A tégely jó olaját magára csurgatta:
illatára ők köré seregeltek.
A hajítóbotot az alvilágban
elhajította:
akit a hajítóbot eltalált, mind köré
seregeit.
Kezében pálcát tartott:
a lelkek mind körötte repdestek.
Lábára sarut húzott:
az alvilágban zajt csapott.
Szeretett asszonyát megölelte,
gyűlölt asszonyát megütötte;
szeretett gyermekét megölelte,
gyűlölt gyermekét megütötte:
az alvilág keserve foglyul ejtette őt,
foglyul ejtette, aki ott nyugszik, aki
ott nyugszik,
Ninazu anyja, aki ott nyugszik,
kinek fénylő testét ruha nem fedi,
kinek fénylő kehely-keblét vászon
nem takarja.*

Az alvilágból Enkidu feljönni nem tudott.
Nem a Sors ejtette foglyul,
nem betegség ejtette foglyul:
az alvilág ejtette foglyul.
Nem Nergal, a könyörtelen, ejtette foglyul:
az alvilág ejtette foglyul.
Ekkor Ninszuna fia Nippurba megy,
az Ekurban Enlil színe elé áll,
könnyeit hullajtja:
„Enlil atya, dobom lehullt a Nagy Lakóhelyre,
dobverőm lehullt a Torok mélyére.
Enkidut küldtem, hogy ő hozza fel,
de az alvilág foglyul ejtette őt.
Nem a Sors ejtette foglyul,
nem betegség ejtette foglyul:
az alvilág ejtette foglyul.
Nem Nergal, a könyörtelen, ejtette foglyul:
az alvilág ejtette foglyul.
Nem csatában esett el, a férfiaság mezején:
az alvilág ejtette foglyul.”
Enlil atya e szót őtőle nem fogadta el.
Eriduba megy,

Eriduban Enki színe elé áll, könnyeit hullajtja:
„Enki atya, dobom lehullt a Nagy Lakóhelyre,
dobverőm lehullt a Torok mélyére.
Enkidut küldtem, hogy ő hozza fel,
de az alvilág foglyul ejtette őt.
Nem a Sors ejtette foglyul,
nem betegség ejtette foglyul:
az alvilág ejtette foglyul.
Nem Nergal, a könyörtelen, ejtette foglyul:
az alvilág ejtette foglyul.
Nem csatában esett el, a férfiaság mezején:
az alvilág ejtette foglyul.”
Enki atya e szót Gilgamestől elfogadta,
a hősi, vitéz Utunak így mondja a szót,
Ningal szülöttének, fiának:
„Nyissál kürtöt az alvilágba!
Enkidut hozd fel az alvilágból!”
Utu kürtöt nyitott az alvilágba,
Gilgames követe feljött az alvilágból.
Megölelték egymást, megcsókolták;
leülnek egymás mellé, beszélgetésbe kezdenek.

„Barátom, láttad az alvilágot;
mondd el, mi ott a rend?"
„Inkább nem mondom el, barátom,
inkább nem mondom el;
ha elmondom, amit láttam, a rendet
az alvilágban,
leülsz és sírni fogsz." - „Hadd üljek
le, hadd sírjak."
„Láttad azt, aki egy fiút nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Házának fala mellett könnyei
hullanak."
„Láttad azt, aki két fiút nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Két téglán ül, kenyeret eszik."
„Láttad azt, aki három fiút
nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„A kisebb fiú tömlőjéből vizet iszik."
„Láttad azt, aki négy fiút nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Örül, mint aki négy szamarat
foghat be."
„Láttad azt, aki öt fiút nemzett?"

„Láttam
őt." „Mi a
sora?"
„Olyan, mint a szivélyes írnok, karja
kitárva."
„Láttad azt, aki hat fiút nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Szíve boldog, mint az eke szarvát
tartóé."
„Láttad azt, aki hét fiút nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Az istenek öccse ő, trónszéken ül,
csörgődob hangjában
gyönyörködik."
„Láttad azt, aki egy fiút sem
nemzett?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Kemény a kenyere, szinte égetett
tégla."
„Láttad azt, aki egy gátról zuhant
le?"
„Láttam őt." „Mi
a sora?"
„Csontjai szétszórva, kezeit nem
találják."

„Láttad azt, aki Iskur árvizében
pusztult?"

„Láttam őt."
a sora?"

„Mint az Ökör, igát húz, verejtékét
nyeldesi."

„Láttad azt, akit himlő vert ki?"

„Láttam őt."
a sora?"

„Hosszú füvet eszik immár, hosszú
vizet iszik immár,
a városon kívül lakik."

„Láttad azt, aki apja, anyja szavára
nem hallgatott?"

„Láttam
őt."
sora?"

„Iszapos vizet iszik, szemetes vizet
iszik,
senki sem hederít rá."

„Láttad azt, akit utolért apjának,
anyjának átka?"

„Láttam
Őt."
sora?"

„Fiát elvették tőle, lelke fel-alá
bolyong."

[3 sor hiányzik]

„Láttad azt, akinek lelkét áldozatban
senki sem részesíti?"

„Láttam őt."
a sora?"

[5 sor hiányzik]

„Láttad azt, akinek elégették a
testét?"

„Nem láttam őt:
füstje az égbe szállt, lelke nem lakik
az alvilágban."

[3 sor hiányzik]

„Láttad Girszu város fiát, apjának-
anyjának [kedvesét] ?"

„Láttam őt."
a sora?"

[...]

„Lelke nem harcol, kezét nem emel,
az italáldozat főhelyén az alvilágban
a mardu föld fia szorítja félre őt."

„Láttad Sumer és Akkád fiait?"

„Láttam őket."
a soruk?"

„Borzalmas hely vizét, zavaros vizét
isszák."

„Láttad, hogy apám, anyám hol
lakik?"

„Láttam őket,
ők a felső világ vizét isszák..."

K. G. ford., in: "Fénylő ölednek édes
örömében..." A sumer irodalom
kistükre(Budapest: Európa

Könyvkiadó, 1983²), pp. 182–192,
no. 29 [1].

Az alvilág ábrázolásakor a szerző nem csupán Gilgames barátjával való találkozásának eseményeiről számol be, de az embert foglalkoztató legfontosabb kérdéstről ír, a túlvilági élet milyenségéről. Az Egyiptomi Szetua és Sziuszire történetéhez hasonlóan, a halottak túlvilági sorsa érdekli, az, ami rájuk vár földi magaviseletük után. Ennek kapcsán, az egyiptomi történettel szemben, a szerző pesszimiztikusabb hangnemet üt meg, amit Enkiduval mondat ki. Gilgames kéri barátját, hogy meséljen neki a túlvilágról: „Barátom, láttad az alvilágot; mondd el, mi ott a rend?"

„Inkább nem mondom el, barátom, inkább nem mondom el;
ha elmondom, amit láttam, a rendet az alvilágban,
leülsz és sírni fogsz." - „Hadd üljek le, hadd sírjak."

Az alvilági utazás nem nyugtatja meg, hanem felzaklatja hősünket. Az addig megfélemlíthetetlen ember elkezd mindentől rettegni. Szinte pánikszerű a viselkedése, minden neszre, zajra megrezdül és az istenekhez fohászkodik védelemért:

<i>Gilgames Enkidu felett a barátja felett</i>	<i>... tarts épségben engem</i>
<i>keservesen sírt a pusztába ment</i>	<i>... aludt álomtól reszketett</i>
<i>ha meghalok nem leszek-e mint Enkidu</i>	<i>... Szín örült életének</i>
<i>bánat került a bensőmbe</i>	<i>a fejszét oldalára emelte</i>
<i>féltem a haláltól a pusztába mentem</i>	<i>a kardot övéből kihúzta</i>
<i>Utnapistimhez Ubar-Tutu fiához</i>	<i>mint a nyíl csapott közénk</i>
<i>vettem az utat gyorsan megyek</i>	<i>ütött... .. elűzt... lefeküdt</i>
<i>a hegyszoroshoz elértem estére</i>	<i>rajzolt...az egyik neve...</i>
<i>oroszlánokat láttam féltem</i>	<i>a másik neve...a hegy neve Masu...</i>
<i>felemeltem fejemet Színhez imádkoztam</i>	<i>ahogyan a hegyet megmászta</i>
<i>Színhez, az istenek fényéhez ment imám</i>	<i>mely őrzi naponta a nap keltét s nyugtát</i>

*amelynek teteje az ég aljáig nyúlik
s lent az arallut éri a melle
skorpióemberek vigyázzák kapuját
rettentő félelmetesek látványuk halálos
nagy ragyogásuk ellepi a hegyeket*

*napnyugtakor napkeltekor őrzik a napot
ahogyan meglátta őket Gilgames
félelem
és rettenet borította be arcát...[1].*

Az alvilági utazástól kezdve csak egyetlen dolog foglalkoztatja, a halhatatlanság megszerzésének gondolata. Egy olyan embert látunk magunk előtt, aki nem képes megbékélni a hálál gondolatával, s bár tudatában van az emberi halandóság elkerülhetetlenségébe, mégis minden követ megmozgat, hogy hosszú életű legyen, minél később keljen szembesülnie a vég elkerülhetetlenségével.

Gilgames felkerekedik, hogy felkeresse az isteni kocsmárosnőt Szidurit, akinek a segítségével Utnapistinhez szeretne eljutni és megszerezni a megfiatalodás növényét. Tanúságos a hős és a kocsmárosné találkozása. A kocsmárosné, amikor megjelenik előtte Gilgames, bezárja előtte a kocsmá ajtaját, mert idegennek véli. Az összetört, meggörnyedt, megöregedett, a retteget nemcsak a szívében, de az arcán viselő hős látványa elrettenti. A szereplőnk ezen ösztöneitől vezéreltetve annyira feldühödik, hogy megfenyegeti az asszonyt. Megfélemlítésként és talán kivagyiságból is, felsorolja hőstetteit:

*összeszedte magát közelebb lépett
a skorpióember asszonyát szólítja
aki hozzánk jön isteni étel a teste
a skorpióembernek válaszol asszonya
kétharmada isten egyharmada ember
a skorpióember szólítja a férfit
Gilgameshez az isteni testűhöz szól a
szava miatt kelté messzi útra jössz
hozzám... melyeken átkelni nehéz
... miben jársz hadd tudjam
... hová készülsz hadd tudjam*

*Sziduri a kocsmárosné aki a
tengernél lakik hordó készül neki
arany cefrézőkád készül neki
takaróval takarva...Gilgames
bolyongott...
oroszlánbőrben...isteni hús a
testében
rémület a gyomrában arra, aki
messze kalandozik hasonlít az
arca
a kocsmárosné a távolba kémlel*

szívére hallgat mondja a szór
önnönmagával tanácskozik
talán az egy gyilkos ember
valamerre tart nézte őt a
kocsmárosné
ajtaját bezárta ajtaját bezárta
bezárta retesszel és ő, a figyelmes
Gilgames ...
felemelte állát.. Gilgames neki
mondta a kocsmárosnénak
kocsmárosné, miért zártad be ajtódat,
amint megláttál
ajtódat bezártad bezártad retesszel
betöröm az ajtót a reteszt szétverem
Gilgames neki mondta a
kocsmárosnénak
legyőztem Humbabát, aki a
cédruserdőben lakott
a hegyszorosban megöltem az
oroszlánokat
a kocsmárosné neki mondta
Gilgamesnek
ha Gilgames vagy, aki az őrt megölte
legyőzted Humbabát, aki a
cédruserdőben lakott
a hegyszorosban megölted az
oroszlánokat
megragadtad az égi bikát megölted
őt, aki az égből ereszkedett le

miért olyan beesett az arcod s
leszegett a tekinteted
komor a szíved kimerült a tested
rémület a gyomrodban
arra, aki messze kalandozik hasonlít
az arcod
fagyban és hőségben égett az arcod
oroszlánbőrt öltöttél a pusztában
járálsz
Gilgames neki mondta a
kocsmárosnénak
hogy ne volna beesett az arcom
leszegett a tekintetem
ne volna komor a szívem kimerült a
testem
ne volna rémület a gyomromban
arra, aki messze kalandozik ne
hasonlítana az arcom
fagyban és hőségben ne égett volna
az arcom
oroszlánbőrbe öltözve ne járkálnék a
pusztában
a barátom az elfutott öszvér a hegy
vadszamara, a pusztá párdúca
Enkidu barátom az elfutott öszvér a
hegy vadszamara, a pusztá párdúca
akivel.. megmásztuk a hegyet
megragadtuk az égi bikát megöltük

*legyőztük Humbabát, aki a
cédruserdőben lakik
a hegyszorosban megöltük az
oroszlánokat
a barátomat, akit nagyon szeretek,
aki velem járt minden veszélyben
Enkidut, akit nagyon szeretek, aki
velem járt minden veszélyben
elérte őt az emberek sorsa
hat napon és hét éjjelen át sirtam
felette
nem hagytam őt temetni
míg féreg nem kezdte ki arcát
rettegtem a haláltól féltem, a
pusztába mentem*

*a barátom szava nyomaszt engem
messze útra a pusztába mentem
Enkidu barátom szava nyomaszt
engem
messze járásra a pusztába mentem
hogyan hallgatnék hogyan
nyugodnék
a barátom, akit szerettem agyaggá
vált
Enkidu barátom, akit szerettem
agyaggá vált
nem vagyok-e én is mint ő, lefekszem
nem kelek fel soha többé”[1].*

A kocsmárosné megsajnálja és a túlvilág révészéhez küldi hősünket. Ismét mérhetetlen küzdelmek árán Gilgames mégiscsak elér Utnapistim isten elé. Elgondolkodtató a szerző elképzelése, amit az ember és a halhatatlanság lehetőségét birtokló isten találkozása kapcsán fogalmaz meg. Ott áll előttünk a megtört, minden akadályt legyőző ember, aki végre úgy érzi eljutott a várt célhoz és mit tesz elkezd követelőzni az istenen. Add nekem a halhatatlanságot, hisz én megérdemlem, mert keservesen megküzdöttem érte. Az emberi lélek pontos pszichológiai rajzát látjuk. Minket embereket Gilgameshez hasonló Isten ember kapcsolat jellemez. Sokszor érezzük úgy, hogy rengeteg szenvedésünk eredményeként Istennek meg kell bennünket jutalmaznia, mert, ha nem ő lesz szemünkben az igazságtalanság jelképe. Elkezdünk haragudni, durcáskodni, sokszor pedig végleg elfordulunk tőle. Ilyen az emberi természet. Ezt a jellegzetességünket ragadja meg éleslátásával a szerző. S lám Gilgames istene is végül segítő, megbocsájtó istenként van bemutatva.

Az istennel való találkozáskor Utnapistim meglepődik a hős kérésén, követelésén, hosszú monológban magyarázza meg, hogy az ember halandónak született. Gilgames nem akarja elfogadni ezt és kérdőre vonja az istent, követeli, hogy az magyarázza meg neki mivel szolgálták meg az istenek a halhatatlanságot az emberek meg a halandóságot. S mivel szolgált rá maga Utnapistim, akit ugyan olyan embernek lát, mint ő maga. Ennek a kérdésnek tisztázásakor a keresztény Bibliából ismert vízözön története is említésre került. Végül további küzdelmek árán eljut Gilgames a vágyának közelébe, megszerzi az örök fiatalságot adó növényt. Személyének nagyszerűségét bizonyítja, hogy a növény megszerzésekor nemcsak önmagára gondol, hanem az otthon maradtokra is, akikkel szándéka szerint szeretné megosztani szerzeményét. Ahogy az életben már megszokhattuk, akkor, amikor már biztosnak érezzük győzelmünket, akkor bukunk el igazán, s valójában akkor jön el a valódi megmérettetésünk, felálunk és újra kezdjük, de már más emberként, vagy fekve maradunk és elpusztulunk. Ez történik hősünkkel is. A szerzeményét megeszi a kígyó, s így lehetetlenné válik számára az örökélet elérése: *„Gyötrő vándorutad sok fáradozását s csüggesztő bajait túrted el és most itt vagy, mit adjak néked az útra, hogy baj nélkül, ismét hazatalálj? Titkot fedek fel előtted; elrejtett csodanövényről adok hírt neked! Szűrő, miként a tövis: lenn rejtőzik a tenger fenekén; tövise olyan, mint a sündisznó tüskéje; ott terem a mélyben, hol édes vizű a tenger. Ha rátalálsz, eszel belőle, örök ifjúságra, életre találsz! Szavait megértette a vándor; hajóját ellökve a parttól messzire indult. ...Elértek a távoli, édesvizű tengerhez: megoldotta az övét, ruháját levetette, s lábára nehéz köveket kötözött; lehúzták mélyre az élet vizében: ott ringatózott a tövises növény! Száráról letépte, ...hevesen szorította, s lábának nehezekeitől szabadulva röpi föl; hajója mellett vetette felszínre a mélység. Hajóba szállt, kezében a tenger csodanövénye. - Nézd, Ur Sanabi! - szólt a hajóshoz - Ez a növény az életet jelenti! Most teljesülnek az ember hajdani álmai: örök időnkig tart már a fiatalság s életerő! Elviszem magammal körülbástyázott városomba; ehessen belőle valamennyi hősöm, mindük között akarom szétosztani ezt, amelynek neve: „Amitől az aggastyán ifjúvá lesz.” Enni*

fogok belőle, hogy ifjúságom hajdani erejét visszarágadjam. Tíz kettős órája hajóztak már, földrész tünedezett föl a távolban. Csodanövényét a partra letéve Gilgames bevetette magát a vízbe, élvezvén annak hűvösét, üde nyugalját. Szagát érezve, odakúszott egy kígyó a csodafűhöz: elnyelte nyomban az életet! Vén bőrét ledobva, menten ifjúvá lett. Rohant vissza a hős, átkokat szórt a tolvaj után, majd oda hanyatlott, hol a fű volt, fennhangon zokogott; szájára csurogtak a könnyek. Panaszosan kereste a hajós tekintetét: - Ur Sanabi! Kiért fáradoztak karjaim? Kiért keringett szívem vére? Hová lett fáradozásaim gyümölcse? A föld csúszó férgének cselekedtem javára! [<https://mek.oszk.hu/14700/14741/14741.pdf>].

A kígyó, amely megfosztja az emberiséget a hallhatatlanságtól és a halandóság gyötrelmes állapotára ítéli, szintén a Biblia bűnbeesésének történetével mutat hasonlóságot. A reményeiben összetört Gilgames hazatér, de már más emberként. Az általa végig járt út során, igazi emberré vált: *A titkos életű növény vezérelt eddig utamon, hagyjuk el örvényeivel végleg a tengert, hagyjuk el hajónkat a parton! Hús kettős órája haladtak már, s megpillantották a templomi tornyot. Harminc kettős óra múltán lepihentek; tekintetük a városon s a szent falakon járt. - Ur Sanabi! - szólt Gilgames a hajóshoz - Elértünk Urukhoz, a magasfalú városhoz! Hágj fel a falakra, U r Sanabi! Lépj be Uruk falai közé! Lásd a vastagon körülbástyázott várost! Tekintsd meg szilárd alapjait; magasra feltöltve a templomhegy, csodáld a hatalmas épületeket; égetett téglából épült valamennyi, hét bölcs mesterem, az én tanácsadóim készítették el terveiket. Legyen Uruk városában a te lakhelyed, legyenek kertjeid, birtokaid, itt legyen asszonyod is, és itt építsd fel a házad!* [<https://mek.oszk.hu/14700/14741/14741.pdf>].

A történet kezdetétől a főhős életén végig kísérhetjük magának az embernek a fejlődését. A hatalomvágy, barátság, erő, nagyravágyás, dicsőség, az élet értelmét, az elvesztés fájdalmát, az örökélet lehetőségét kereső ember stb. fejlődéstörténetét.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Ismertesse a sumér irodalom főbb jellemzőit;

2. Nevezze meg a sumér irodalom főbb irodalmi szövegeit;
3. Ismertesse a sumér irodalom főbb műfajait, témavilágát;
4. Mutassa be Sumér társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális viszonyait;
5. Aktualizálja a Gilgames eposzból vett idézeteket.

6.4. Az akkád-babiloni irodalom

Az akkád irodalom kezdete az i.e. XXIV–XXII. századra tehető, amikor Sumér az akkádok fennhatósága alá került. Mivel az akkádok történelmi fejlődésük során hosszú ideig együtt éltek a sumérokkal, ezért uralkodásuk idején a sumér kultúra természetesen hatott saját kultúrájuk fejlődésére, amely hatás ellen uralmuk idején sem harcoltak. A legősibb akkád emlékek az i.e. III. évezredből valók és hivatali okiratok voltak.

Az akkád-babiloni irodalom főbb irodalmi alkotásai: A teremtés története, Gilgames, Adapa és a halhatatlanság, Etana útja az egekbe, A nippuri szegényember története, Hammurapi sztélé stb. A sumér hagyománnyal szemben az akkád-babiloni irodalomban különösen fontos szerepet játszott a világ és ember teremtésének története. Különösen nagy hangsúlyt kapott az emberi halandóság kérdése, valamint a sors életet irányító, befolyásoló szerepe. A sors kiismerhetetlen még az istenek számára is. A sors mindenek fölöttiségét jól bizonyítja az Adapa eposz is. A történetben maga Éa isten, a legjelesebb és legbölcsebb sorsisten sem volt képes előre látni a sorsot s ezért tanácsával megfosztotta Adapát az örökélet lehetőségétől. Az Adapa eposzban a Gilgames történetéhez hasonlóan, a szerző kielégítendő az emberek kíváncsiságát, az emberi halandóságra keresi a választ. Az emberi halandóság kérdése mellett viszont nagy hangsúlyt fektet az erkölcsi nevelésre is.

Az akkád irodalomban, más irodalmakhoz hasonlóan, fontos a hagyományok, különösen pedig a vallási rituálék tisztelete. A történetben Adapa, Uruk városának a királya, napi rituáléjához tartozik a város istenének Ea oltárának, szentélyének az ellátása. Ennek a kötelezettségnek a teljesítése is egy bölcs, becsületes,

kötelességtudó ember magaviseletéről tanúskodik. A vallásos szertartás teljesítése érdekében az isteni szentély számára áldozati ételért megy. Halászás közben felkerekedik a déli szél és ezzel megzavarja hősünk tevékenységét. Az feldühödve szidja azt, s közben eltöri annak szárnyát. Ennek hallatára a fő isten Anu olyannyira megharagszik Adapára, hogy maga elé rendeli, hogy megleckéztesse.

Előttünk áll egy ember, aki egyben uralkodó is, vagyis tettének nem csupán rá, de városára is hatása lesz. Egy olyan személyről beszélünk, aki mindig igyekszik teljesíteni kötelességeit, amivel nemcsak az alattvalók, de a város védőszentjének szeretetét is kivívta. A kialakult helyzetből, ami nehezen értelmezhető szándékosság szempontjából, kitűnik, hogy az uralkodói magatartás nagy felelősséget és állandó odafigyelést követel meg a kiváltságos személy részéről. Ha egy egyszerű halandó dühös annak nincsen az egész nemzetre nézve hatása, legfeljebb rá és szűk környezetére, de, ha egy uralkodó engedi el magát, annak beláthatatlan következményei lehetnek. Ezzel az akkádok mintegy ki is mondták az uralkodó személye kapcsán felmerülő egyik kérdésre a választ, vagyis azt, hogy az uralkodó elsősorban uralkodó és az ország, nemzet érdekében ezt mindig szem előtt kell tartania.

Ea, Adapa iránti hűsége abban is megnyilvánul, hogy előkészíti őt az Anuval való találkozásra, hiszen meg szeretné menteni annak életét. És itt jön ismét egy csavar, legalábbis más népek isten és sors felfogását illetően. Míg akár az egyiptomiaknál, akár a keresztény hitvilágban a sors irányítója az Isten, hiszen ő a mindenható, addig az akkádoknál a sors az istenek fölött áll, kiismerhetetlen, ezért irányíthatatlan. Ezzel a gondolkodással rokonságot mutatnak a Szophoklészi sorsfelfogással, hiszem a nagy görög meggyőződése volt az, hogy sorsunkat magunkban hordjuk, ezért kiismerhetetlen és megváltoztathatatlan, (lásd Oidipusz király történetét).

Ea meg van győződve arról, hogy Anu Adapa vesztét akarja, ezért azt javasolja védencének, hogy sem ételt, sem italt ne fogadjon el tőle, sőt az isteni

hajlékot őrző istenekkel is tisztelettudó legyen, ezek ugyanis ráhatással lehetnek a főisten döntésére.

Ezt követi az eposz tulajdonképpeni, lényeges része. Gilgames történetéhez hasonlóan ismét itt egy hős, akinek megadatik, hogy találkozzon az istennel. A sumér hőstől eltérően, ő szerényen áll a nagy úr előtt, nem magyarázkodik és nem követel. Nagyon érdekes az, amit Anu mond neki találkozásukkor. Emberi, erkölcsi tulajdonságait méltatja. Milyen érdekes, bármely ókori vagy modern szépirodalmi vagy vallásos szöveghez nyúlunk, mindegyikben az ember ítéletének mértéke az ő erkölcsé lesz. Adapa is, megmérettetett és alkalmasnak találtatott. Anu olyannyira becsüli ennek az embernek a valóját, hogy változtatva szándékán örök életet akar neki adni jutalmul, de hősünk Ea tanácsát követve, nem fogadja el az örök élet eledelét és italát. És győzedelmeskedik a minden és mindenki fölött álló sors, és az ember, legalábbis az akkád, választ kap halandó mivolta okára. Mindeme események ellenére Anu olyannyira tiszteli Adapát, hogy valami értékeset akar neki adni, s mi lehetne egy igazi jó uralkodó számára a legnagyobb érték, mint városának örök dicsőséget szerezni:

„...–Adapa, neked égi útra kell vállalkoznod, meg kell jelenned Anu isten előtt....Mikor Anu előtt állsz, kenyérrel fognak megkínálni. El ne fogadd, mert az a halál kenyere! Ha vízzel kínálnak, el ne fogadd. mert a halál vize.....Anu ...elgondolkozott magában: „Vajon miért tünteti ki Éa ezt az embert annyira? Miért teremtette bölcsnek, büntelennek, tisztakezűnek? Bizonyára megérdemli. Mit adhatok én neki? Az élet kenyerét és az élet vizét!”

.....Adapa, emlékezve Éa tanácsára, visszautasította.....Anu megkérdezte: „...Adapa! miért nem ettél az élet kenyéréből? Miért nem ittál az élet vizéből? –Éa, az én mesterem, tanácsolta nekem: ne egyél és ne igyál! –Ó, ostoba ember! A halhatatlanságot utasítottad vissza – kiáltott fel Anu...”
[Dobrovits és Kákosy. Egyipt és mez regék és mondák102–104. o.]

Nem véletlen, hogy Gilgames mellett Adapa is királyeszmény volt.

Erkölcseleg magasabb szintet jelent a babiloni irodalomban az Etana eposz. Ebben a történetben már jól kirajzolódik az az erkölcsi tanítás, amit a népmesékben is megszoktunk, a jó cselekedetért jót várj, de a rosszért rosszat tanítása. Szerkezetileg is egy összetett történetről beszélhetünk, hiszen két részből áll, egy állatmeséből és Etana király történetéből. A cselekmény és szerkezet bonyolultságát az is fokozza, hogy a két történet végül összekapcsolódik és egységes történetté válik.

Az eposz az istenek világteremtő, az őket sokszor akadályozó, s eközben az emberi fajt gyűlölő igigik történetével indul. Ehhez kapcsolódik egy állatmese a sas és a kígyó sikertelen barátságáról. Összehasonlítva a két előző eposszal, meglepő a szerző cselekménybonyolítása. Egyrészt az istenek magasztalása történik meg, amit akár sablonként is értelmezhetünk, majd megjelenik a gonosz, amely folyamatos harcban áll egyrészt az istenekkel, másrészt pedig az emberekkel. Ezt követi egy állatmese, amely a korábbi szövegekhez hasonlóan a bölcsességet, becsületet és az istenek ember iránti szerető, segítő magatartását hangsúlyozza.

A mesében szereplő két állat barátsága lehetetlen, hiszen természetükből fakadóan egymás ellenségei, ami a történet során, természetesen bizonyítást is nyer. A sas átveri a kígyót, meggyilkolja gyermekeit, de az igazságos istenek megbüntetik a rosszat, és végül a sas maga is csapdába kerül. Első pillantásra egy szokványos állatmesének tűnhet a történet, de ha részleteibe merülünk, akkor már az állati szereplők választásában is mély filozófiát láthatunk. Bár az ember erkölcsi neveltetése okán igyekszik barátságban lenni felebarátaival és szeretni is őket, de vannak esetek, amikor a legjobb döntés, ha elkerüljük ellenségeinket, ne gyűlöljük őket, de legyünk tudatában annak, hogy baráti, bizalmi kapcsolatba sohasem kerülhetünk velük, ezért legyünk elővigyázatosak. Nagy bölcsességgel és emberismerettel kell rendelkezni ahhoz, hogy e tekintetben mindig jó döntést hozzunk:

Szól a kígyó a keselyűhöz:

„Kenyeres pajtások lehetnénk!

Kötsz-e velem cimboraságot?"

A keselyű: „Már hogyné kötnék!

*Áll a szavam, szent a barátság -
ki megtöri, az is gazember!
Bűne az égre kiált
s az isteneket földühíti!"*
*„Rajta hát!” - így kiált a kígyó -
„de mielőtt még útrakelnénk,
esküdjünk meg a föld nevére
és a hős, a fénylő Samasra,
hogy soha rá nem szedjük egymást -
különben Samas átka sújtszon:
gyors fegyverként, fürge hurokként
érjen utól az isten átka!”*
*A föld lett esküjük tanúja...
Fölkerekedtek, útrakeltek
s a hegy hátán végigvonulva
egy sziklaszálon meglapultak.
Szép rendben múlt az első nap.
Előbb a keselyű vadászott:
vadbikát, vadszamarat ejtett.
Közös a konc - zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Azután a kígyó vadászott:
hegyi kecskét, gazellát ejtett.
Közös a konc - zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.
Harmadszorra a keselyű vadászott:
vadkecskéket, kosokat ejtett.*

*Közös a konc - zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Negyedszerre a kígyó vadászott:
vadtyúkot, rókakölyköt ejtett.
Közös a konc - zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.
A döghústól a fiak nagyra nőttek,
karcsún, erősen röppentek föl.
Látván a sas fiai röpülését,
gonosz sóhajtást hallgat el szívében,
gonosz sóhajtás gonosz gondot
forral:
a kígyó kicsinyeit ha megenné!
Dél szívében megérkezett a kígyó,
zsákmány-húst hozott fiókáinak.
Eljutván fészke pereméig,
a húst jóelőre ledobta,
majd maga is utánakúszott.
Körös-körül járt a setét helyen,
körömmel kapart, szemmel vizslatott,
hasztalan - kicsinyeit nem lelé.
Mígnem, kevetve a fészek porával,
bőrük cafatjait találta meg.
A kígyó lerogyott és sírni kezdett,
sírván sírt, gyászolta gyerekeit.
Ijedtségéből felocsúdván,
kiáltott a kígyó Samashoz [1].*

A csapdába csalt sas történetét a másik nagy bölcselet követi. Az isteni megbocsátás jeléül Sámás isten megígéri a sasnak, hogy kiszabadul fogáságából, de

csak akkor, ha másnak a segítségére lesz. Ez esetben is, a népmesében megszokott logikával találkozunk, rossz tett helyébe rosszat, jóért pedig, jót várj. A mesék bölcselete mellett itt is egy kicsivel mélyebb tanítással találkozunk.

Először is a büntető, s egyben megbocsájtó isten jelenik meg előttünk, másrészt ahhoz, hogy a sas kiszabaduljon kell valaki, aki megsajnálja őt, s csak ezután tud vele jót tenni, ami egyben szabadulását fogja jelenteni:

Könyörög a kondor:

„Kegyelem! Többet vőlegény sem adhat

jegyajándékul, mint én, ha elengedsz!”

Szóval mondja, fölfeleli a kígyó:

„Mit mondhatnék Samasnak, istenemnek,

ha futni hagynám az ellene vétőt ?

Te bűnöd is az én fejemre szállna, hálója reám hullnék, rossz bírára!”

Szárnyát ragadja, le is töri töből, letöri töből, zászlait szakítja,

szakítja, hogy hulljon az evezőtoll, törjön, szakadjon, hulljon szárnya-

karma...

Mezítelenül dobta akkor

egy mély verembe, hadd pusztuljon

éhen-szomjan a gonosz ottan!

Könyörgött a kesely naponként Samashoz, szavát Ígyen szabva:

„Uram, hát meg kell halnom itten ?

E mély veremben elemésztesz ?

Könyörgök, tarts életben engem, neved örök magasztalóját!”

Mondá Samas a keselyűnek:

„Gonosz vagy szíved gyökeréig!

Vétkeztél az istenek ellen,

halálos bűnnel megbántottál -

halj hát, ne halljak többé rólad!”

Majd így szólott: „Én magam ámbár en-jobbommal meg nem segítlek;

mégis, imé - egy embert küldök,

hogy kézenfogva megragadjon.

Az ember, kit küldendő lések,

kivon majd a veremből!” [1].

A szerzői nagyszerűség példája, hogy ezzel egyidőben indul el Etana király története. Etana Kis városának uralkodója az akkád királyeszmény egyik alakja. Gilgameshez, Adapához hasonlóan, jó uralkodóként gondoskodni akar népéről. Ehhez viszont fiú utódra van szüksége. Mivel felesége sehogy sem tud gyermeket

foganni, folyamatosan Samashoz imádkozik, könyörög gyermekáldásért. Története is az isten iránti fohással indul: *Etana pedig szóra nyitja száját, naponként így könyörögvén:*
*„Samas, juhaim legjavát fölélted,
földdel itattad báránykáim vérét;
féltem istenemet teljes szívemből,
tiszteltem a halottak szellemét;
füstáldozataimat elfogadták
az igazlátók és lemészárolván
birkáimat, egy istent ki nem hagytak!
A te szent szádból hallassék, Uram!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!” [1].*

Ismét a népmesékből ismert fordulattal találkozunk. Az uralkodó, akinek nincs fiú utódja, az istenekhez könyörög, akik meghallgatják imáját és segítenek neki. Megemlíthetjük itt az egyiptomi *Királyfi és a sors* vagy akár az európai mesekincsből ismert *Csipkerózsika történetét*. Minden ilyen tematikájú meséhez hasonlóan, a főhős, amikor a saját akaratát akarja érvényesíteni a neki elrendelt sorssal szemben, azért nagyon komoly árat kell fizetnie. A fent említett történetekben az utód születését követően a gyermeket átok sújtja, amely életét veszélyezteti. Az Etana történetében a megszokottól eltérően, áldozatot kell hoznia ahhoz, hogy imája meghallgatásra kerüljön. Itt jelenik meg újból a jó tett helyébe jót várj, tanítása. Ez az a pont, ahol a két történet, az állatmese és Etana története összekapcsolódik. Etanának meg kell mentenie a csapdába esett sast, ezen felül, meg kell gyógyítania törött szárnyát, és ennek az áldozathozatalnak az eredményeként a sas elviszi az uralkodót az égi királyságba, ahol megszerezheti a szülés fűvét:

*Szóra nyitva fölséges száját,
imígyen szólott Samas Etanához:*

*„Kelj útra, vonulj át a hegyeken!
Ha mély vermet látsz, hajolj fölibé:*

*verem zugában keselyű halódik.
A keselyű majd megmutatja néked
a szaporodás éltető fűvét!"*

*Ütnak ered Etana, hegyen átkel,
mély veremnek gödrét túlhan
megtalálja.*

*Megtalálja gödrét, hajol fölibe:
gödör zugában keselyű halódik.*

Szóval mondja, feleli Etana:

*„Téged kereslek, ó, saskeselyű!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"*

Szóra nyitva száját, eképpen

Etana nagy erőfeszítések árán megmenti a sast és nyolc hónapon keresztül táplálja, hogy az megerősödjön annyira, hogy felvigye az égbe és megszerezhesse a vágyott kincset.

A szerző azonban itt nem zárja le a szöveget, a tündérmesében megszokott bonyodalom eszközéhez nyúl és Etanát talán a legnagyobb megpróbáltatásnak teszi ki, hitbéli erejét ellenőrzi.

Miután az uralkodó felszállt a sas hátára és elkezdtek emelkedni, Etanát leírhatatlan rettegés fogta el, minél magasabbra emelkedtek félelme annál inkább fokozódott. Egy nagyon fontos emberi alapigazságot hangsúlyoz itt a szerző, az ember számára talán a legnagyobb kihívás megszabadulni félelmeitől és erős hitet építeni ki magában. Az uralkodó is elbukott félelmeivel szemben, elvesztette bizalmát, hiába próbálta nyugtatni a sas, és végül, a mélységbe zuhant:

Följutottak Anu egébe,

Anu, Enlil és Éa kapujához.

Alázatos szívvel leborultak.

Ígyen szól a keselyű Etanához:

válaszolt Etana a sasnak:

„Ha kiragadlak a halálból,

élő sírodból föl-kihúzlak:

bizony, akkor te is segíts meg,

gyámolom légy nagy-nagy

bajomban!"

„Megszerzem a biztos nemzés fűvét!

Fölemeli szóra száját s eképpen

szól mostan a keselyű Etanához:

„Barátom vagy s barátod vagyok én!

Bármit kívánj - örömet teljesítem!

.....[1].

*Mellére feszítette mellét,
 szárnya zászlajába fogózott,
 oldalához nyomta oldalát.
 Megsúlyosbodott terhe a keselynek.
 Röpiült a sas kétszer két óra hosszat,
 ily szóval szólott akkor Etanához:
 „Nézz le, barátom: milyen lett a föld
 ?
 Tekintsd a tengert Ékur partjain!”
 „A föld, barátom, kunyhóhoz
 hasonlít.
 A tenger meg: víztartó kerek dézsa.”
 Röpiült a sas kétszer két óra hosszat,
 ily szóval szólott újfönn Etanához:
 „Nézz le, barátom: milyen lett a
 föld?
 Tekintsd a tengert Ékur partjain!”
 „A föld, barátom, gyöpanyához
 hasonlít.
 A tenger meg kenyérkosárhoz.”
 Röpiült a sas kétszer két óra hosszat,*

*ily szóval szólott végül Etanához:
 „Nézz le, barátom: milyen lett a föld
 ?
 Tekintsd a tengert Ékur partjain!”
 „Néznék, barátom - nem látom a
 földet.
 Tekintenék - eltűnt a tenger is!
 Állj meg, állj meg, te barna keselyű,
 hadd térhessek vissza a földre!”

 Zuhant akkor kétszer két óra hosszat
 Etana és velezuhant a keselyű is.
 Zuhant újfönn kétszer két óra hosszat
 Etana és velezuhant a keselyű is.
 Zuhant végül kétszer két óra hosszat
 Etana és velezuhant a keselyű is.
 Harmadszorra Anu egébe
 vágódtak
 összezúzta
 [1].*

A történet itt megszakadt, de a szakírók, például Dobrovits Aladár is azt feltételezik, hogy a történet szerencsésen végződött, Etana megmenekült, megszerezte a szülés fűvét és fiú utódja született. Ezt a feltevést az is alátámaszthatja, hogy az akkád irodalomban az uralkodók akarata, szemben más társadalmi osztály képviselőivel, többnyire sikeresen érvényesül.

Az akkád irodalom epikus alkotásait az egyetemes emberi kultúrtörténet gyöngyszemeinek tekinthetünk. Az akkád műveket megvizsgálva észrevehetünk egyfajta fejlődést. A világ teremtésének történetétől eljutunk a kifürkészhetetlen

sors kérdéséhez, majd erkölcsi tanításokig, társadalmi-politikai kérdésekig, s végül olyan összefoglaló alkotásokig, mint a Gilgames, Etana és Adapa, amelyek minden az embert foglalkoztató témát igyekeznek érinteni. Az említett, meghatározó sumér és akkád eposzok több fontos kérdésre is választ adnak. Elsősorban a jó uralkodói magatartás példáját fogalmazzák meg. Az ő felfogásukban, az uralkodó legfontosabb feladata nemzete szolgálata. Egész életért ezért kell feláldoznia. Emberileg becsület, felelősségtudat, emberség, erkölcsösség, a hagyományok és vallás tisztelete kell, hogy jellemezze. Uralkodói példaképeikkel bizonyították azt a fontos igazságot, hogy egy nép, nemzet presztízsét az uralkodó személye nagyban meghatározza.

Másodsorban, hőseik életútján, küzdelmein, értékrendszerén keresztül, követendő tanítást fogalmaztak meg minden kor, minden embere számára.

Az epikus hagyomány mellett fontos helyet foglal el az akkád irodalomban az elbeszélő irodalom is. Ennek legpompásabb bizonyítéka *A nippuri szegényember története*. A szöveg komoly társadalmi-politikai kérdéseket vet föl. Az alattvaló és feljebbvaló viszonya kerül a szöveg középpontjába. A szegény, kiszolgáltatott tömeg élethelyzetébe enged bepillantást. Vándormotívumról beszélünk, amelyet többek között az arab mesegyűjteményben, az Ezeregyéjszaka meséiben, valamint a felvilágosodáskori magyar irodalom kiemelkedő alkotójának, Fazekas Mihálynak a munkásságában is megtalálhatunk. A Lúdas Matyi c. mű alapötletét merítette az említett alkotásból.

A Nippuri szegényember története az akkád irodalom társadalmi-politikai és mentális fejlettségéről tanúskodik. A korábbi irodalmi alkotásokkal szemben, e mű történetének középpontjában nem a mitikus hagyományban és eposzokban megszokott, az isteni vagy uralkodói szférába tartozó hősök története lett megörökítve, hanem egy városi szegény polgár életének eseményei. A mű szerzője azonban még ennél is tovább ment, nem csupán az alattvalói szintről választotta ki főszereplőjét, de a hagyománnyal szemben, az uralkodói, nemesi,

politikai réteg képviselőjét pellengérré állította, önkényes magatartását megvetés tárgyává tette.

A történet hőse Gimil-Ninurta, Nippur városának polgára, aki olyan ínséges állapotba került, hogy az már életben maradását is veszélyeztette. A szerző jelzi számunkra, hogy szegénysége a politikai elit visszaélései miatt sújtja, csakúgy, mint alacsonysorban tengődő honfitársait: „*Férfi, nippuri polgár, ínséges és alacsonysorú,*

*Gimil-Ninurtának hívják, nyomorult ember:
városában, Nippurban, keservesen tengődik,
nincs ezüstje, népéhez ez illik,
aranya sincsen, az emberiséghez ez illik,
hombárjából hiányzik a tiszta Niszaba,
élelem vágyától gyomra korog,
hús és jó sör vágyától arca beesett,
nap mint nap, mert nincs ennivalója, éhesen fekszik le,
és mit magára ölt, nem válthatja a ruhát*

[http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=685.html].

Teljes kilátástalansága tudatában egyetlen megoldás merül fel benne, hogy megpróbálja megvesztegetni egy drága ajándékkal a város elöljáróját, hogy azzal jobb életet tudjon biztosítani magának: *fogom s az elöljáró házába viszem a kecskét, jót és finomat kínálok gyomrának*" [1].

Maga a szegényemberben megfogalmazott szándék is jól érzékeli, hogy az elöljárói réteghez tartozók, az állami korrupciónak köszönhetően tudták megalapozni vagyonukat és betölteni a jól fizető állami állásokat.

Szereplőnk egyetlen vagyona egy ünnepi ruha, amelynek eladásából egy kecskét vesz, amit végül elvisz és odaajándékoz a vezetőnek. Az eladást és vásárlást hosszú vívódás előzte meg, szerencsétlen ember azon emészti magát mitévő legyen életével és az eladásból származó pénzzel. Első gondolata, hogy a ruha

árából ételt vesz magának, de eszébe jut, hogy a hozzá hasonló szerencsétlen rokonai, szomszédai, ha nem osztozik meg velük megharagszanak rá. Ezért érzi úgy, hogy a legjobb megoldás, ha elajándékozta egy fontos embernek, mert ezzel jobb jövőt biztosíthat magának:

Nyomorult szívével így beszélget:

„Bizony, levetem mit nem válthatok, ruhámat, s városom, Nippur piacán bárányt veszek.”

Levetvén, mit nem válthat, ruháját, városa, Nippur piacán vett egy kecskét, háromévest.

Nyomorult szívével így beszélget:

„Akár a kertemben is levághatnám a kecskét, még sincs lakoma: hol a sör?

S megsértődnek, ha meghallják, akik kapumnál vannak, dühös lesz rám a család és rokonság.

Inkább fogom s az elöljáró házába viszem a kecskét,

jót és finomat kínálok gyomrának.”

Gimil-Ninurta megragadja kecskéje nyakát,

a nippuri elöljáró kapuja elé áll.

Tukulti-Enlilnek, a kapu őrének mondja a szót:

„Jelents, hogy beléphessek, s az elöljárót lássam.”

A kapus az urának mondja a szót:

„Uram, egy nippuri polgár vár a kapudban, kis kedvességként hozott neked egy kecskét.”

Az elöljáró dühös a kapusra,

Tukulti-Enlilre:

„Ha nippuri polgár, miért vár a kapunál?”

A kapus [...]

Gimil-Ninurta örvendő szívvel az elöljáró elé lép,

baljával kecskéje nyakát öleli,

jobbát köszöntésre emeli az elöljáró felé:

„Enlil, és Nippur városa, áldják az elöljárót,

Ninurta és Nuszku tegyék őt

boldoggá nagyon.”

Az elöljáró a nippuri polgárnak mondja a szót:

„No, mit követtél el, hogy meg akarsz vesztegetni?”

Gimil-Ninurta az elöljárónak elmondja sorsát:

„Nap mint nap, mert nincs
 ennivalóm, éhesen fekszem le,
 s levetvén, mit nem válthatok,
 ruhámat,
 városom, Nippur piacán vettem egy
 kecskét, háromévest.
 Nyomorult szívemhez így szóltam:
 Akár a kertemben is levághatnám
 a kecskét,
 még sincs lakoma: hol a sör?
 S megsértődnek, ha
 meghallják, akik kapumnál
 vannak,
 dühös lesz rám a család és
 rokonság.
 Inkább az előljáró házába viszem a
 kecskét.

Szívemhez így beszéltem."
 [...] mészárost hívatnak még az éjjel,
 [...] megragadja
 [...] lakoma-asztal
 [...] hívják
 [Az előljáró ...] felkiált:
 Adj neki, a nippuri polgárnak,
 csontot és mócsingot,
 itass vele korsódból harmadrendű
 sört, és küldd el őt, s lökd ki a
 kapun."
 Ad is neki, a nippuri polgárnak,
 csontot és mócsingot,
 itat vele korsójából harmadrendű
 sört, és elküldi őt, s kilöki a
 kapun” [1].

A szerző jól ismerhette ennek a rétegnek az életét és gondjait, azért tudja olyan érzékletesen ábrázolni a főhős lelki vívódásait. A korábbi, az eposzokban megszokott, becsületes, a népért áldozni akaró nemesi magatartással szemben, egy önelégült, kapzsi, lélektelen, becstelen ember áll előttünk. A szegény polgár ajándékát elfogadja, mint olyat, ami neki alanyi jogon jár, hiszen a hozzá hasonlóknak, mivel megszokták népük kifosztását, mindenki tulajdonát a sajátjuknak érzik. Az előljáró nem csupán kifosztja a főhőst, de még emberi mivoltában is megalázza, meggyalázza. Ha visszagondolunk a magyar paraszti hősré Lúdas Matyira, a bosszúállásra valószínűleg, szintén az emberi mivoltában való megbecstelenítése, a gyalázatos megvertetése sarkalta. A magyar hőssel szemben, aki külföldre megy és ott tanul, hogy visszajöttekor bölcs és anyagilag

stabil háttérrel rendelkező hősként fizesse vissza Döbröginek a rajta esett sérelmeket, Gimil-Ninurta a fejedelemtől kér és kap segítséget:

Gimil-Ninurta, a kapun kifelé menet,

a kapusnak, a kapu őrének mondja a szót:

„Uradnak az istenek áldása, csőstül! Ezt jelentsd neki:

Az egy teher miatt, amit reám raktál:

ez egy kamatját háromszor fizetem meg neked.”

Hallván az előljáró, nevetett egész nap.

Gimil-Ninurta a királyi palota felé fordítja arcát:

„Királyi bölcsességgel főúr és kormányzó

igaz ítéletet hoz.”

Gimil-Ninurta, amint a király elé lépett,

előtte - megcsókolta előtte a földet;

fölemeli a két kezét, a mindenség királyát köszönti:

„Ó, hős, a nép élete! Ó, király, hatalmas Oltalmazó!

Adjanak nekem parancsodra, egy kocsit,

egy napon át, amit szeretnék, vágyam tehessem.

E napomért tartozásom egy manú vörös arany.”

Nem kérdi a király: „Mi a vágyad?

Kocsiban feszíteni miért akarsz egész nap?”

Adnak neki egy új kocsit, főurakhoz ez illik,

[derekára] övet kötnek....[1].

Ha eddig dicshimnuszokat zenghettünk a nippuri szegényember történetéről, akkor ennél a pontnál lelkesedésünk alább kell, hogy hagyjon. Ettől a ponttól kezdve ugyanis a történet az egyiptomi középbirodalomban íródott szövegre, a *Paraszt panasza*ira hasonlít. Kitűnik a szöveg szerzőjének valódi célja, az hogy dicsőítse a regnáló uralkodói hatalmat, amely a szövegből ítélve nem volt megelégedve helyi politikai képviselőivel, ezért mintegy fenyegetés képen, jelzés értékű gesztusként fogalmaztatták meg, többek között ebben a

műben is véleményüket. Két legyet egy csapásra módon, ugyan ez a szövegrész egy másik politikai funkciót is betöltött, a többségi társadalom kiszolgáltatottságát, szegénységét a helyi nemesek önkényével, visszaéléseivel indokolta, amelyhez neki, az uralkodónak és közvetlen politikai környezetéhez nemcsak, hogy nincs köze, de ők azok, aki az igazságszolgáltatás visszaállításán dolgoznak.

E kontextusban már nem meglepő, hogy a szöveg, a hagyománnyal szemben a szegény tömeg életkörülményeire, helyzetére összpontosít.

A mű meseszerű megoldásai, mint a nemesember háromszori megbüntetése, még inkább emberközelivé és a büntetés elkerülhetetlenségét biztosító álláspontot igyekszik erősíteni:

*Gimil-Ninurta két madarat fog,
ládikába zárja őket, reá nyomja a
pecsétjét,
a nippuri előljáró kapuja elé áll.*

*Az előljáró, köszönteni, előjön, oda
ki:*

*„Ki vagy, uram? Miért, hogy erre
jársz?”*

*„Urad, a király küldött engem, [...]]
aranyat hoztam az Ekurba, Enlil
Házába.”*

*Az előljáró, izletes étkül, bárányt
ölet;*

*az előljáró, előtte, így szól: „Áá,
fáradt vagyok!”*

Gimil-Ninurta az előljáró mellett

éjszaka kivár egy őrségváltást;

*az előljáró, kimerülten, álomba
zuhan.*

*Gimil-Ninurta éjnek éjjelén
tolvajként lopózkodik,*

*kinyitja a ládika ajtaját, a madarak
égnek repülnek.*

Az előljáró, hajnal közeledvén, [...]:

*„Nyitva a ládika ajtaja! Eltűnt az
arany!”*

*Gimil-Ninurta, kaján
szívvel, letépi öltözékét,*

*az előljáró fölé áll, megfizeti, ami
jár neki,*

fejétől kezdve lábain a talpig

*tagjait végigveri, fájdalmat mér
reá.*

*Alatta az előljáró rémülten
kiáltozik:*

„Uram, nippuri polgár, ne
veszejts el!

Fennkölt személyre, tiltja Enlil, ne
emelj kezet!"

Adnak neki, ajándékaul, két manú
vörös aranyt,
öltözéke helyett, amit letépett,
másikat kap.

Gimil-Ninurta, a kapun kifelé menet,
Tukulti-Enlilnek, a kapu őrének
mondja a szót:

„Uradnak az istenek áldása,
csőstül! Ezt jelentsd neki:

Az egy teher miatt, amit reám
raktál:

egyszer megfizettem neked, [kettő
még maradt]."

A kapusnak, a kapu őrének mondja a
szót:

„Jelents, hogy beléphessek, s az
előljárót lássam."

„Ki vagy, hogy látni akarod?"

„Orvos, Iszin szülötte, [sebek]
vizsgálója;

Beviszi a ház
belsejébe, megközelíthetetlen
helyre,

barátok és társak részvéte oda
már nem ér el.

Az áldozókannát a füstölő
parazsára önti,

a kemény földbe öt karót ver,
amannak kezét, lábát, fejét kiköti,

fejétől kezdve lábain a talpig

tagjait végigveri, fájdalmat mér
reá.

Gimil-Ninurta, a kapun kifelé menet,
Tukulti-Enlilnek, a kapu őrének
mondja a szót:

„Uradnak az istenek áldása,
csőstül! Ezt jelentsd neki:

Az egy teher miatt, amit reám
raktál:

kétszer megfizettem neked, egy
még maradt.

Gimil-Ninurta nyughatatlan,

mint a kutya, fülét hegyezi,
figyeli a fekete fejű népséget,

lesi a szolgák sürgés-forgását.

Egy embert küld oda [...],

ajándékot ad neki jutalmul:

„Eredj az előljáró
kapujához, csapjál lármát,

lármaóra gyűljék a
nép, legyen csődület:

Az előljáró kapuján ismét berontok!

Én vagyok az a kecskés!"

*Gimil-Ninurta a híd alatt lesben áll,
mint a kígyó.*

*Az előljáró, az ember lármájára,
előjön, oda ki,
kiparancsolja háza népét, nőt is,
férfit is -*

*szétszélednek, az embert keresi
mind.*

*Amíg ők az embert keresik mind,
az előljáró kinn marad, egymagában.*

*Gimil-Ninurta a híd alól kiszökken,
megragadja az előljárót,
az előljáró fölé áll, megfizeti, ami
jár neki,*

*fejétől kezdve lábain a talpig
tagjait végigveri, fájdalmat mér
reá.*

*„Az egy teher miatt, amit reám
raktál:*

*kamatját háromszor fizettem meg
neked.”*

Otthagyja őt, indul ki, a mezőkre.

*Az előljáró hazamegy, a városba,
teste szinte nem él [1].*

Az fent említett egyiptomi történettel szemben, amelyben egy jómódú parasztember kitartásának, a fennálló instabil politikai helyzetnek köszönhetően, természetesen ott is a fáraó közbenjárásának eredményeként, éri el a rajta esett sérelmek jogorvoslását; a nippuri ember, szegénysége miatt, már a kezdetektől az uralkodó jószándékára van utalva, aki a propagandisztikus felhangnak köszönhetően, természetesen segíti az igazságtalanság megtorlását.

Az elemzett elbeszélés több szempontból is aktuális: egyrészt segít az olvasónak átlátni és értelmezni a mindenkori társadalmi-politikai játszmák hátterét, másrészt egy szövegen belül is elkülöníteni a szépirodalmi és agitatív elemeket.

Az akkád irodalomban fontos helyet foglalnak el és változatosságot mutatnak a lírai költemények is. Ezek között kiemeljük a ráolvasásokat és szerelmi énekeket, amelyek a legnagyobb közkedveltségnek örvendtek a korban.

A ráolvasás műfaja kapcsán érdemes kiemelni, hogy a hivatalos vallásos gyakorlat ezeket a szövegeket nem fogadta el. Hasonló példát látunk erre az indiai

irodalom védikus korszakában, amelyben a Védák negyedik könyvét, az Atharvavédát a brahmani valláskultusz sokáig nem fogadta el hivatalos könyvként, hiszen az a nép körében keletkezett varázsigéket, vagyis rituális gyakorlatot tartalmazta. Csak később ennek a rétegnek a társadalmi, politikai és szellemi felügyelete miatt fogadták el szent könyvnek. A szerelmes költeményekben a szerelmes együttlét iránti vágya, a szerelmes személyének fájdalmas hiánya stb. van megénekelve. Ennek a költészetnek tipikus példája a **Szerelmi ráolvasás** c. szöveg:

<i>Szerelmi ráolvasás (Kr. e.</i>	<i>szemed</i>
<i>XXIV/XXIII. század)</i>	<i>megérintem öled</i>
<i>Enki a szerelmest</i>	<i>a nedvest</i>
<i>szereti</i>	<i>Szín kertjébe</i>
<i>a szerelmes Innin fia</i>	<i>szökkentem</i>
<i>a szentélybe megy</i>	<i>nyárfa lombot</i>
<i>boróka ágát</i>	<i>törtem</i>
<i>lengeti</i>	<i>naphosszat.....</i>
<i>jó illata kellemes</i>	
<i>a kert felé vidd</i>	K. G. ford., in: uő, <i>Az ókori</i>
<i>vigyed a kertbe</i>	<i>Mezopotámia vallásai</i> (Keleti
<i>borókaág alá</i>	vallások, 3) (Budapest: Kőrösi
<i>tedd boldoggá kedvesed</i>	Csoma Társaság, 1988), pp. 34–35
<i>megérintem szád a messzit</i>	[1].
<i>megérintem ragyogó</i>	

Ennek a műfajnak a jelenléte az akkád irodalomban jól bizonyítja a mágikus eszközök közkedvelt használatát a nép körében. A fent olvasható versben mintha egy szerelmi kötés szertartásába tekinthetnénk be, amelyben a szerelmes különböző varázserővel bíró növények és ráolvasás által magához köti szerelme tárgyát. Szinte átokszerű, rontásnak hatnak a költemény utolsó

szavai, amelyekkel a személy akarata ellenére a vers szereplője magához kívánja kötni a kiszemeltet:

*vigyázzlak puszpángjaim között
mint pásztor vigyázza a nyáját
kecske a gidáját juh a bárányát
szamár a csikáját
karjai ékesek
(...) és hárfa
az ajka
ág a kezében
cédrus a vállán
a szerető megbűvölte őt*

*gerjedelmét fölgerjesztette
megérintem szád a szerelmemst
Inninre és Isharára
kényszerítlek
míg arca
s arcod
össze nem simul
ne nyugodhass
[1].*

Fontos helyet foglal el az akkád irodalomban a didaktikus irodalom, melynek gyökerei egészen a sumér Eduba szövegekhez nyúlnak vissza. A szövegek nagy része nem is önálló alkotás, hanem sumérból való fordítás. A didaktikus irodalom főleg párbeszéd formájú.

Az említett szövegeken belül különleges helyet foglal egy dialógus, amelyet az úr a rabszolgájával folytat. Nem véletlen, hogy a szerző nem tünteti fel a szereplők nevét, ezzel jelzi, hogy nem konkrét személyről, hanem társadalmi osztályokról van szó, az elnyomókról és elnyomottokról. Ennek a párbeszédnek néhány változata ismert. Minden változat hasonló felépítésű és természetesen ugyan olyan viszonyt fejez ki. A szövegből tisztán kitűnik a feljebbvalói és alattvalói szerep sajátossága. Mindkét szereplő megszólításából pontosan kitűnik jogosultságuk, az úr mindig ugyanazzal a megszólítással indítja mondandóját: *Szolga, engedelmeskedj nekem!*, a szolga válasza is mindig ugyan úgy hangzik: *Igen, Uram, igen!* Ennek a megszólítási formának a használata nem meglepő, természetesnek tekinthető. Az úr parancsol, a szolga végrehajt. Sokkal érdekesebb viszont az úr akaratának értelmezése. Szám szerint tizenkét parancsról beszélünk,

minden parancs elején az úr megfogalmazza mit szeretne tenni és ennek kapcsán mi lesz a szolga feladata, majd ugyan azon a parancson belül megváltoztatja akaratát és megindokolja miért nem fogja megtenni a tervezett dolgot. A szolga minden esetben nem csupán támogatja ura elképzelését, de meg is indokolja annak hasznosságát és szükségességét. Az úr akaratának megváltoztatásakor a szolga hasonlóképpen jár el, az ellenkező akaratot is támogatja és indoklásával meg is erősíti az úr döntésének helyességét.

Ezt a szövegszerkezetet és narratívát természetesnek kellene tartanunk, hiszen első pillantásra úgy tűnik, az úr helyzetéből fakadóan utasít, a szolga státuszának megfelelően teljesít. De ez csak első látásra tűnik egy megszokott helyzetnek. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk a párbeszédet, akkor az első, ami szembetűnő, a szolga viselkedése. Természetes körülmények között az úr parancsára egy szolga csak kötelességtudóan teljesíti kötelességét, de egyrészt: nem bonyolódik párbeszédbe a feljebbvalóval, másrészt: nem kommentálja, igazolja és magyarázza döntéseit, mert ezekhez alapvetően nincs joga. A másik meglepő megnyilvánulás a szolga részéről, hogy a szöveg végén, amikor az úr megfenyegeti, ő viszonzásul megátkozta: *Úr: Megöllek és magam előtt küldelek!*" Szolga: *„Akkor, jó uram, három nappal sem éled túl halálomat!”*

Az ura parancsát zokszó nélkül teljesítő ember, akinek ez az alapvető kötelezettsége, amelyet a társadalmi státusza révén kell elviselnie, s amelyet a mindenkori politikai hatalom szabott ki számára, fenyegetni mer. Mintha a nippuri szegényember Gimil-Ninurta személyét látnánk újjáéledni. Számunkra meglepőnek tűnhet, hogy ura utolsó szavaiban a szolga emberi méltóságában sértve érezhette magát (feltételezzük, hogy emberi méltóságán esett csorbaként élte meg a parancsoló szavait), hiszen egész életében megalázó helyzetben volt. Ez a mondat mégis más. Eddig parancsokat kapott, amit zokszó nélkül teljesített, de most jogtalanul megfenyegetik, s ezzel együtt mélyen megsebzik emberi önértékét. Válaszával a szolga jelzi, hogy bár ura nem tekinti embernek, ő az, és életét, s ezzel szimbolikusan emberségét, ha kell erőszak árán is megvédi.

Nem véletlen, hogy a nippuri szegény embert említettem, de említhettem volna Lúdas Matyit is, ezeknek a hősöknek is az utolsó csepp a pohárban, ami indulatos cselekedetre, megtorlásra ösztökélte őket, emberi mivoltuk meggyalázása volt.

A másik, egyben központi szereplője, mondhatnánk akár főszereplője a szövegnek, az úr. Parancsaiban a párbeszéd szerzője, egyrészt, mintha felsorolná kötelezettségeit, amit teljesítenie kell, de ő önkényesen nem teljesít, hiszen ki az, aki kényszeríthetné rá. Másrészt, azokat a dolgokat sorolja, amivel a politikai elit idejét tölti. Véleményének folyamatos változtatása egy elkényeztetett, öntörvényű gyermek viselkedéséhez hasonlítható. De, mint tudjuk a gyermek csak gyermek és helytelen viselkedéséről a helyes szülői tanítás eredményeként leszoktatjuk és a helyes irányba tereljük. De mit teszünk egy olyan felnőttel, akinek ez a természetes, megszokott viselkedése, s aki ráadásul még egy ország irányító rétegéhez tartozik? Talán a választ erre a szerző a szolga utolsó mondataival fejezte ki.

Nézzük részletesen a parancsokat. Az első parancsban:

<i>1.Hé, szolgám, engedelmeskedj!"</i>	<i>„Ne menjél, uram, ne menjél!"</i>
<i>„Igen, uram, igen!"</i>	<i>Hiszen árulást készítenek,</i>
<i>„Vezesd elő a lovamat, nyergeld föl -</i>	<i>elfogatnak,</i>
<i>megyek a palotába!"</i>	<i>ha oda mégy!</i>
<i>„Menjél, uram, menjél!"</i>	<i>A sötétség legmélyebb vermeibe</i>
<i>Minden teljesül majd, amit kívánsz:</i>	<i>taszítanak,</i>
<i>a király és a trónörökös kegyesek</i>	<i>éjjel-nappal kegyetlenül</i>
<i>lesznek hozzád!"</i>	<i>megkínoznak -</i>
<i>„Hé, te szolga!</i>	<i>ne menj a palotába!"[1].</i>
<i>Mégse megyek a palotába!"</i>	

Az úr azon gondolkodik (a szöveg azt az érzést kelti, mintha az úr hangosan gondolkodna, de gondolatait, amilyen hamar jöttek, ugyanolyan gyorsasággal el is hessegeti), hogy tiszteletét teszi az udvarnál. A szolga támogató szavaiból

feltételezhetjük csupán, hogy valamilyen jövőbeli érdek indította erre. Valószínűleg a hatalmát birtokolni vágyó ellenfelei ellen szeretett volna jelteni, de megijedhetett, hogy szavát félreértelmezik, s ezzel csak bajt hoz a fejére. A szolga támogató szavai után meggondolja magát, amely döntés okát is csak a szolga helyeslő szavai alapján feltételezhetjük. E szerint valószínűsíthetjük, hogy az úr megijedt attól, hogy látogatását félreértelmezik és pozitív eredmény helyett negatív vége lesz az egésznek.

A második parancsban láthatjuk az úr anyagi jólétét. Szintén eszünkbe juthat a nippuri szegényember, aki miközben az éhhalál szélére jutott, addig a város előkelősége dúskált az étel és italban.

2., „Hé, szolgám, engedelmeskedj!”

Samast is megvendégeled!”

„Igen, uram, igen!”

„Hé, te szolga!

„Hozz vizet íziben, öntsd a kezemre,
hadd eszem-iszom kedvem szerint!”

Nem eszem-iszom mégsem!”

„Egyél-igyál, uram, egyél-igyál
csak!

*Inni és enni, szomjúhozni és koplalni
amúgy is csak nyűg az emberen!”*

*Gyakori evés-ivás megvidámítja
szívedet!*

[1].

*S ha jó kedvvel, tiszta szívvel ülsz
lakomához,*

A harmadik parancsban a szerző betekintést enged a gazdag emberek időtöltésébe. A nemesi rang és osztálybeli hovatartozás természetes velejárója a folytonos szórakozás lehetősége. Az egyik ilyen, minden korban és nemzet elitjének körében közkedvelt időtöltési forma a vadászat volt:

3. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!”
„Igen, uram, igen!”
„Hozasd elő a hintómat, fogass be,
hadd hajtatok ki a pusztába!”
„Hajtass, uram, hajtass!”
Lám, ott künn táboroznak már a vadászok!
Kutyáik harapásra és csontra éhesen nyüszítenek!
A madár odahagyja fészket,
a vadszamár is menekül előlük!”
„Hé, te szolga!
Mégse hajtatok ki a pusztába!”
„Ne hajtass, uram, ne hajtass!”
Azóta talán szét is széledt már az a tábor!
A kutyák éhsége is csillapodott.
A madár visszatért fészkére,
a vadszamár békésen nyargalászik föl és alá!”[1].

A negyedik parancsban az úr ellenségeivel akar leszámolni. Nem olyanokról beszél, akik az életére törnek vagy bármi módon veszélyeztetnék épségét, hanem azokról, akik rossz híret keltik (valószínűsítjük, hogy azokról lehet szó, akik szová teszik visszaéléseit, viselkedésének jogtalanságát, de kizárólag azért, hogy elvehessék hatalmát és ők birtokolják azt). Ennek a parancsnak az érdekessége, hogy a többivel szemben, itt az úr nem változtatja meg szándékát, s miközben a szolgát bízza meg akarata teljesítésével, mint rendszerint, ebből a szövegrészből nem tűnik ki, hogy a szolga igennel felelne annak teljesítésére. A szövegrész utolsó mondata is arra utal, hogy az úr akaratát egyedül kell, hogy teljesítse. Az *értsd meg mit akarok* indulatos kijelentéssel, mintha a szolga visszaigazolását várná, ami végig hiányzik a szövegből és csak a végső, szinte magatehetetlennek tűnő szándékát, *a szemébe köpök!* erősíti meg e szavakkal „*Köpjél, uram, köpjél!*”:

4. „Hé, szolgám, engedelmeskedj”
„Igen, uram, igen!”
„Ragadj fegyvert, törj rá ellenségemre,
fojtsd belé a szót,
hogy soha többé gonoszat ne fecsegen!
Értsd meg, mit akarok:
lecsapok rá, elfogom, megkötözöm,
azután könnyebbült szívvel a szemébe köpök!”
„Köpjél, uram, köpjél!”
..... [1].

Az ötödik parancsban ismét a megszokott szerkezeti és retorikai móddal találkozunk. Ebben az úr újabb ingatlan építésének szándékát fejezi ki, amely döntését természetesen, a már megszokott módon, a szolga válaszával igazol. Nem véletlen, hogy a szerző művében kiemeli ezt a szándékot. A gazdag, úri élet sajátja nem csupán a föld birtoklása, de a költségesebbnél, költségesebb ingatlanok vásárlása, építtetése. Ezzel is jól érzékelhető, hogy míg a társadalmi többség nincstelen, a bérlemények, amelyekben tengeti életét még az álatok menedékéül sem szolgálhatnának, a gazdagok, drágábbnál-drágább ingatlanok tucatját építik, birtokolják.

5. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!”
„Igen, uram, igen!”
„Házat akarok építtetni!”
„Építtess, uram, építtess!”
Örvend és ujjong benne majd a szíved!”
„Hé, te szolga!
Mégsem építtetek házat!”
„Ne építtess, uram, ne építtess!”
Aki házat építtet, előre tudja:
egyszer örökre kiviszik abból a házból!” [1].

Egy, a nemesi élet luxus mivoltát bizonyító rész után, ismét az ellenségekkel való bánásmóddal kapcsolatos rész következik. E szövegrész tartalmából feltételezhetjük, hogy a politikai hatalommal bíró elit, konkurensokra talált, akik szeretnék gazdagságát és hatalmát birtokolni. Ez az új, hatalmi ambíciókkal rendelkező csoport pedig, céljait a tömeg hergelésével, a regnáló politikai hatalom nyilvános becsmérlésével, látszat leleplezésével szeretné érvényesíteni. Ennek kapcsán rágódik az úri osztály azon, hogyan viselkedjenek, hogy reagáljanak a vádakra. Tettessék "süketnek" és "némának" magukat vagy lendüljenek ellentámadásba.

6., *„Hé, szolgám, engedelmeskedj!”*

„Igen, uram, igen!”

„Ellenségem szavára - hallgatással válaszolok!”

„Hallgass, uram, hallgass!”

Hallgatni jobb, mint beszélni!”

„Hé, te szolga!”

Mégse hallgatok én!”

„Ne hallgass, uram, ne hallgass!”

Ha nem szólalsz meg,

ugyancsak fölnyílik majd a csipájuk azoknak,

akik joggal tartanának tőled, ha beszélnél!” [1].

A hetedik párbeszédben az úr fenyegető pozícióba helyezkedik. Az előbbi részekből arra következtethetünk, hogy ellenségei ellen, valószínűleg politikai ellenfelei ellen akar zavargást indítani, s ehhez fel akarja használni a megtévesztett tömeget. Erre a szolga válaszából következtethetünk, aki elhiszi azt, hogy az ő nyomorúságos helyzetük jobbá tételé lesz e zendülés célja. A történelem folyamatos példákat szolgáltat arra, ahogy a politikai elit hatalmi vágyai eléréséhez és politikai ellenfelei megsemmisítése szándékával az egyszerű népet használja fel céljaik elérésére, megvezetve azokat.

7., *„Hé, szolgám, engedelmeskedj!”*

„Igen, uram, igen!”

„Zendülést támasztok!”

„Támassz, uram, támassz!

*Ha nem támasztasz,
hátunkhoz szárad a hasunk,
mert nincs mivel a bendőt
megtöltenünk!”*

„Hé, te szolga!

Mégse támasztok zendülést!”

„Ne támassz, uram, ne támassz!

*Megölik azt, aki zendülést támaszt,
harcban megölik,
vagy elfogják elevenen,
megcsonkítják*

s tömlöcbe vetik holtáiglan!”[1].

A többi részhez képest, a nyolcadik mintha kilógna a sorból. Itt valószínűleg az úr házassági szándékáról beszél. A fenti részeket figyelembe véve akár azt is feltételezhetjük, hogy e szövegrésznek szimbolikus jelentése van és valójában a politikai ellenfelekkel való egyezés gondolatát pedzegeti benne (ez a megjegyzés spekulációnak is tűnhet).

De egyenes értelemben is érthetjük, egy jó házasság révén biztosíthatja megingott politikai helyzetét.

8. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!”

„Igen, uram, igen!”

„Szívből szeretek egy asszonyt!”

„Szeresd, uram, szeresd!

*»Bút-bánatot feled, aki asszonyt
szeret«*

- így mondja a példaszó is!”

„Hé, te szolga!

Mégse szeretem azt az asszonyt!”

„Ne szeresd, uram, ne szeresd!

»Sötét kút a szerelem...

*Az asszony meg éles tör, hideg tör -
a férfi nyakára tör«*

- így mondja a példaszó is!”[1].

A kilencedik részben mintha abbéli szándékát fejezné ki, hogy szeretne változtatni életén, az isteneknek tetsző életet szeretne élni, mintha belátná addigi életének nem csupán haszontalanság, de bűnös mivoltát is. Mint oly sokszor, most is megváltoztatja véleményét, nem akar másképp élni folytatja ott, ahol abbahagyta. A szolga szövegzáró szavai, mintha azt jeleznék, hogy azzal, hogy nem hajlandó változni végül beteljesíti sorsát.

9. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!”

„Igen, uram, igen!”

„Hozz csak vizet íziben,

kézmosóvizet -

áldozni akarok istenemnek!"
„Áldozz, uram, áldozz!
Vidámszívű az, aki áldozik, jótét
lélek:
kincset gyűjt odatúl!"
„Hé, te szolga!
Mégsem áldozom én!"
„Ne áldozz, uram, ne áldozz!

Így legalább megtanítod azt a kutya
istent,
hogy fusson utánad,
ahelyett, hogy: »imádj alázattal!«,
»törődj bele akaratomba!«,
vagy valami hasonlót követelne
tőled!" [1].

A tizedik részben, első pillantásra meglepő szövegrésszel találkozunk. Az úr szándéka az, hogy gondoskodjon országáról, ami egyrészt természetes szándék, hiszen ez lenne a kötelessége, de közben meglepő is, hiszen eddig abból harácsolta össze vagyonát, hogy nyomorba döntötte népét. Ennek a szándéknak a megfogalmazása valószínűleg csupán viszontválasz az ellenzéki politikusok törekvéseire. Ennél sokkal meglepőbb a szolga válasza, aki a hetedik párbeszédben egyedül hangsúlyozta a többségi társadalom nyomorát, s most a tömeggel szembeni megnyilvánulása durva és agresszív. Mintha sajnálná a szegény néptől helyzetének javulását, szavaiból azt érezzük, hogy méltatlannak tartja rá azokat. Fielding *Tom Jones a talált gyermek* c. regényének epizódjai juthatnak eszünkbe, amelyekben az író a szegény osztály képviselőit, saját vagy alacsonyabb sorban sínylődő társaikkal szembeni viselkedésükben sokszor kegyetlenebbnek ábrázolta, mint a kiváltságos réteget.

10. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!"
„Igen, uram, igen!"
„Lásd, kenyeret szeretnék adni
országunknak!"
„Adjál, uram, adjál!
Jó helyre hullott az a mag,
amelyik egy egész országot
megelégít!"

„Hé, te szolga!
Mégsem adok kenyeret az
országnak!"
„Ne is adj, uram, ne is adj!
A kenyeredet bizvást bepofáznák,
de lesírnának a búzád után járó
kamatból
s amellet még kígyót-békát is

kiáltana rád a sok ingyenélő!"[1].

A tizenegyedik részben ismét meglepő fordulat tanúi lehetünk. Az úr az előbbi részhez hasonlóan abbeli vágyát fejezi ki, hogy szeretné támogatni országa fejlődését, amit a korábbi részhez hasonlóan nem tesz meg. Meglepetést e részben is a szolga okoz. Az, aki az előző részben támogatta ura nemtörődömségét, most mintha szemrehányást tenne neki és a hanyagsága miatt a túlvilági büntetést vizionálná. Mintha azt kérdezné a szöveg utolsó szavaival, a porladó koponyák közül, a jó vagy a rossz tettek gazdája vagy?

<i>11. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!"</i>	<i>„Ne tegyél, uram, ne tegyél!</i>
<i>„Igen, uram, igen!"</i>	<i>Túrd csak föl a sírdombok</i>
<i>„Jót akarok tenni országommal!"</i>	<i>pusztaságát,</i>
<i>„Tegyél, uram, tegyél csak!</i>	<i>kapard elő az ősök csontjait</i>
<i>Amit ország hasznára tesz az ember,</i>	<i>s vallasd meg a porladó koponyákat:</i>
<i>Marduk urnájába kerül az a jótett!"</i>	<i>gazdájuk jót vagy gonoszat tett-e</i>
<i>„Hé, te szolga!</i>	<i>vajjon?"[1].</i>
<i>Mégse teszek jót országommal!"</i>	

A tizenkettedik és egyben befejező rész, mintha az előző rész folytatása lenne. Az úr kérdést intéz szolgájához reflektálva az előző részben vele szemben megfogalmazott bírálatra. Elevenére tapintott a szolga, amikor jelezte, mintegy a szöveg summájaként, hogy ura soha semmit nem tett mások javára, egoista módon csak egyetlen dolog foglalkoztatta, önmaga kívánságainak kielégítése.

Az úr azt kérdezi szolgájától, *már most mi a jó? Felelj*, amit újabb kérdés követ, amelyben érezhetően gúny és fenyegetés van megfogalmazva. Mintha azt mondaná az úr, ki vagy te, aki a jóról, meg az igazságról oktat ki, talán tudod a túlvilági jutalom vagy büntetés titkát? Végül jelzi, hogy a szolga egy senki, aki épp ezért nem oktathatja ki, hiszen az úr önmagát mindenhatónak érzi, aki birtokolja a szolga életét is, és azt tesz vele, amit akar.

Mesteri a szerző retorikája, a szöveg mindig az úr parancsával indul, de a végső szó a szolgáé, aki a vele szemben megfogalmazott fenyegetést,

fenyegetéssel zárja. Ezzel a befejezéssel az addig elnyomott szerepben lévő szolga fölénybe kerül.

12. „Hé, szolgám, engedelmeskedj!”

„Igen, uram, igen!”

„Már most mi a jó? Felelj!

Kitörni a nyakamat, meg a nyakadat,

vagy a folyóba dobni engem is, meg

téged is -

az-e a jó?”

„Ki olyan magas, mint az ég -

ki juthatna föl az égbe?

Ki olyan széles, mint a föld -

ki érhetné át a földet?”

„Hé, te szolga!

Elég legyen ebből!

Megöllek és magam előtt küldelek!”

„Akkor, jó uram,

három nappal sem éled túl

halálomat!”

Rákos Sándor ford., in:

uő, *Gilgames – Agyagtáblák*

üzenete (Budapest: Európa

Könyvkiadó, 1966), pp. 285–289

[1].

A fent elemzett szöveg szerzője nem csupán egy hiteles társadalmi, politikai korrajzot örökített meg művében, de örökérvényű igazságokat közvetített az utókor számára.

A korban általánosan elterjedt didaktikus irodalom részét képezte az intelemirodalom, valamint a himnusz és bűnbánó imát ötvöző elbeszélő költemény is. Az elbeszélő költemény említett változatában a párbeszédes forma mellett a monológ is előtérbe került.

Különleges helyet foglal el az akkád irodalomban a jóslat irodalom. Tartalmukat tekintve ezek a szövegek az egyes egyénre vagy az egész társadalomra vonatkozó jóslatokat tartalmazták, amelyeket az egyházi személyek a jövő eseményeinek megfejtése céljából rögzítették: **A város sorsára vonatkozó jóslat:** *Ha a város az égre emeli a fejét, az a város elhagyatottá válik. Ha a város személgödre zöld, az a város virágozni fog, más esetben elpusztul. Ha sok hírnök van a városban, akkor a város szétszóródik* [https://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/03/2006_3-4_bacskay.pdf].

A kérdés kapcsán Bacskay András ókortörténész *Jóslási és bajelhárítási rítusok az ókori Mezopotámiában* ezt írja: „A mezopotámiaiak jóslással kapcsolatos tevékenységének legfontosabb forrásai az ún. ómenszövegek. Ezek a szövegek a mezopotámiai írnokok tudományos-kanonizációs tevékenységének produktumai, amelynek során az írnokok generációi az előjeleket típusokba osztották, illetve összeszerkesztették. E tevékenység nyomán a Kr. e. 1. évezred elejére több ezer megfigyelést tartalmazó ómenkollekciók alakultak ki. Az egyes ómenek leírása mindig két elemet foglalt magában: az ominózus előjel feltételes mondatban történő megfogalmazását (protasis) és a jelentés, illetve prognózis leírását (apodosis)” [https://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/03/2006_3-4_bacskay.pdf].

Az akkád irodalmat a királyfelirat műfaja zárja. Míg az egyiptomi és sumér irodalomban ezek a feliratok az irodalmi kezdeteket jelzik, addig az akkádban lezárják azt. Az akkád irodalom vége a hellénizmus korára tehető.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mutasson rá a Gilgames c. eposzban azokra a részekre, amelyek hasonlóságot mutatnak a Biblia egyes szövegeivel
2. Melyek az akkád irodalom főbb jellemzői?
3. Ismertesse a babiloni irodalom főbb szövegemlékeit
4. Elemezze A nippuri szegényember története c. művet
5. Mutasson rá azokra a hasonlóságokra, amelyek A nippuri szegényember történetében és a Lúdas Matyiban is megtalálhatóak
6. Aktualizálja Az úr és szolga párbeszédében megfogalmazottakat

ÖSSZEGZÉS

Az ókori egyiptomi és mezopotámiai irodalom a világ legősibb kulturális hagyatékai közé tartozik. Kulturális és irodalmi változatosságról beszélünk, gondolunk itt elsősorban a műfajok, stílusok, témák sokszínűségére, változatosságára. Olyan ősi civilizációkról, kultúrákról, amelyek hatást gyakoroltak az egész emberiség fejlődésére. Mindkét irodalom örökérvényű tanításokat tartalmaz a társadalmi-politikai, kulturális, vallási és a mindennapi emberi élettel kapcsolatban, amely segít eligazodni az élet útvesztőiben, mellőzve minden pátoszt. Olyan kulturális hagyatékról beszélünk, amely hozzájárul nem csupán önmagunk, de mások és a sokszínű világ megismeréséhez, miközben gondolkodásra és toleranciára nevel bennünket.

VIZSKAKÉRDÉSEK

Az egyiptomi és mezopotámiai irodalomból.

2. Az ókori keleti irodalom helye és szerepe a világirodalom fejlődésében
3. Az ókori egyiptomi kultúra hagyatéka.
4. Az egyiptomi társadalom-politikai és kulturális rendszer kialakulásának kora, jellemzői.
5. Az Óbirodalom korának műfajai, a felirat és intelem irodalom témája, megszólítottjai, sajátosságai, alkotói.
6. Az egyiptomi vallási kultusz jellemzői hatása az irodalom fejlődésére.
7. A Középbirodalom korának irodalma.
8. A költészet szerepe a Középbirodalom korában.
9. A társadalom-politikai változások hatása az irodalom fejlődésére a Középbirodalom korában.
10. A Középbirodalom korában született alkotások bemutatása.
11. Az Újbirodalom korának irodalmi hagyománya.
12. A prózairodalom termékei az Újbirodalom korában.
13. Ehnaton fáraó monoteista vallásfilozófiájának hatása az irodalom alakulására, témaválasztására.
14. A hazafias költészet az Újbirodalom korában.
15. A Későbirodalom korának irodalma.
16. Az antik irodalmi hagyomány hatása az egyiptomi irodalomra és gondolkodásra.
17. A démotikus írás és irodalom szerepe a korban.
18. A kopt irodalom kora.
19. A kopt irodalom korának művészi, műfaji sajátosságai.
20. A mezopotámiai irodalom helye és szerepe az ókori kelet irodalmának fejlődésében. Mezopotámiai társadalom-politikai, gazdasági, kulturális helyzete a korban

KÖTELEZŐ OLVASMÁNYOK
EGYIPTOMI IRODALOM

1. Ptahhotep intelmei
2. Ipuwer intelmei
3. Heti király intelmei
4. Életunt beszélgetése lelkével
5. A paraszt panaszai
6. Hajótörött története
7. Szinuhe története
8. Naphimnusz
9. Ptah-himnusz
10. A két testvér története
11. Igazság és Hamisság története
12. Királyfi és a Sors
13. Wenamon utazása
14. Hórusz és Séth története
15. Halottak Könyve
16. A héja és a macska
17. Az oroszlán és az egér
18. A fecske és a tenger

MEZOPOTÁMIAI IRODALOM

19. Adapa
20. Etana
21. Gilgames
22. A nippuri szegényember története
23. Hamurappi sztélé

HIVATKOZOTT IRODALOM

1. Akkád irodalmi szövegek. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okorkelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=685.html
2. Ani papirusza. Egyiptomi Halottaskönyv. <https://docplayer.hu/16299831-Ani-papirusza-egyiptomi-halottaskonyv.html>
3. Almásy Adrienn. A démotikus irodalom fejlődése a görög kulturális hatások következtében // https://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/03/2008_1_2_almasy.pdf , 107-111.o.
4. Dobrovits Aladár. Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban. Válogatott tanulmányok I–II. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1979. - 317.o.
5. Dobrovits Aladár. Egyiptom és a hellénizmus. Bp., 1943. - 90.o.
6. Dobrovits Aladár. Egyiptom és az ókori kelet világa. Összegyűjtött tanulmányok I–II. – Bp.: Parthenon - Franklin-Társulat, 1975. - 574.o.
7. Dobrovits Aladár. Óegyiptomi novellák. – Bp.: Magyar Helikon, 1963. - 158.o.
8. Domokos János szerk. A világirodalom legszebb elbeszélései (az ókortól a XX. századig) I–III. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 1977. - 1484.o. Farkas Attila Márton. Filozófia előtti filozófia. - Bp.: Typotex Kiadó, 2003. - 339.o.
9. Egyiptomi irodalom. Középbirodalom kora. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okorkelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=693.html
10. Egyiptomi irodalom. Ókori irodalom és vallás. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okorkelet/Okori.es.keleti.vallasok/index.asp_id=75.html
11. Egyiptomi irodalom. Újbirodalom kora. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okorkelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=694.html

- 12.Farkas Attila Márton. Filozófia előtti filozófia. – Bp.: Typotex Kiadó, 2003. – 337.o.
- 13.Goldziherné Freudenberg Mária. Óegyiptomi mesék. – Bp., 1928. – 98.o.
- 14.Hasznos Andrea. A koptság // https://epa.oszk.hu/02300/02357/00024/pdf/EPA02357_Credo_13_2007_1-2_096-176.pdf, 96-108.o.
- 15.Kákosy László. Ré fiai. Az ókori Egyiptom története és kultúrája. – Bp.: Százszorszép Kiadó - BUK, 1993. – 455.o.
- 16.Kákosy László. Varázslás az ókori Egyiptomban. – Bp.: Akadémia Kiadó, 1978. – 202.o.
- 17.Komoróczy Géza. Mezopotámia története. – <https://www.scribd.com/document/321425166/Komoroczy-Geza-Mezopotamia-tortenete-pdf>
- 18.Komoróczy Géza. Az ókori Mezopotámia vallása. – Bp.: Kőrösi Csoma Társaság, 1988. – 50.o.
- 19.Komoróczy Géza. A Sumér irodalmi hagyomány. – Bp.: Magvető Könyvkiadó, 1980. – 731.o.
- 20.Komoróczy Géza. A Sumér irodalom kistükre. – Bp.: Európa Kiadó, 1983. – 530.o.
- 21.Lukács Ernőné. A világmindenség - Az élővilág (A kultúra világa). – Bp.: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. – 642.o.
- 22.Nagy képes világtörténet. Egyiptom a nomádok betöréséig. <https://mek.oszk.hu/01200/01267/html/01kotet/01r01f01.htm>
- 23.Pók Lajos szerk. A kultúra világa. Világirodalom, filozófia. szerk. – Bp.: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964. – 914.o.
- 24.Sumér irodalmi szövegek. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okorkelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=683.html
- 25.Székely Béla szerk. Zsebenciklopédia. – Bp.: Gondolat, 1975. – 1214.o.
- 26.Új magyar lexikon 1–7. –Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960–1972.

27. Világirodalmi lexikon I–XIX. – Bp.: Akadémia Kiadó, 1970.
28. Історія світової культури: Навч. посібник / Керівник авт. Колективу Л.Т. Левчук. – Київ: Либідь, 2000.
29. Крижанівський О.П. Історія стародавнього сходу. – Київ: Либідь, 2000.